

FIZIČKI RAZVOJ SVIJETA I ČOVJEČANSTVA

Trinaest predavanja R. Steinera održanih u Penmaenmawru, kolovoza 1923. godine

Rudolf Steiner.....	1
FIZIČKI RAZVOJ SVIJETA I ČOVJEČANSTVA	1
PREDGOVOR.....	1
<i>Primarius, Dr. Sci. Ljubomir Radovančević</i>	7
PRVI KORACI U IMAGINARNU SPOZNAJU.....	W8
INSPIRACIJA I INTUICIJA	21
NOVA I STARA ZNANOST INICIJACIJE	34
ŽIVOT SNOVA.....	45
ODNOŠAJ ČOVJEKA SPRAM TRI SVIJETA KOJE GLEDA VIDOVITA SVIJEST	56
CAREVANJE DUHA U PRIRODI	67
O MEĐUSOBNOM PROŽIMANJU IZVANOSJETILNOGA I OSJETILNOG SVIJETA.....	78
DOŽIVLJAJI SPAVANJA KAO PREDZNACI DOŽIVLJAJA POSLIJE SMRTI	89
DOŽIVLJAJI IZMEĐU SMRTI I NOVOGA ROĐENJA.....	100
DUHOVNO — SVEMIRSKA EGZISTENCIJA ČOVJEKA POSLIJE SMRTI	113
DOŽIVLJAVANJE PROŠLOSTI SVJETOVA	123
RAZVOJ SVIJETA U SVEZI S RAZVOJEM ČOVJEKA.....	134
USELJAVANJE ČOVJEKA U EPOHU SLOBODE.....	146

PREDGOVOR

Rudolf je Steiner (1862.-1925.) rođen u Donjem Kraljevcu, a roditelji su mu bili porijeklom Nijemci. Steiner je austrijski filozof i mističar, osnivač i glavni zagovornik antropozofskog pokreta, spiritualističko - mističke doktrine, koja sadrži sastavnice kršćanske i idealističke „filozofije duha“ s ostacima različitih mističnih pretstava prikupljenih iz orijentalnih religija i sljedbi. Antropozofija je (pseudo)filozofsko naučavanje koje hoće „duhovnim očima gledati“ i neposredno zamjećivati i općiti s „višim svjetovima“. Put ka tim višim svjetovima ima navodno tri stupnja: 1) priprema; 2) prosvjetljenje; i 3) posvećenje. Tijelo je podložno zakonu herediteta, duša fatumu, sudbi, koju sama stvara, a duh zakonu reinkarnacije. Reinkarnacija (lat, reincarnatio) - ponovno rađanje, utjelovljenje, obnavljanje nečega, preporađanje, otjelotvorenje, utjelovljenje: po

budističkom učenju i vjerovanju o seobi duša; ponovno ulaženje duše u tijelo, poslije smrti tijela u kome je dotle bila.

Antropozofija je nastala iz teozofije i prema njoj čovjek, tobože može intuicijom spoznati neke više nadnaravne svjetove i sile. Teozofija (grč. theos=bog, sophia=mudrost), nasuprot teologiji, neko navodno više znanje o bogu i božanskim stvarima, do čega se ne dolazi spekulacijom i razmišljanjem, nego inicijacijom kroz unutrašnje zrenje ili

nekim natčulnim, natprirodnim otkrićem, ali za koga su sposobni samo odabrani, po nekom tobožnjem, etičkom ključu, („mnogo je zvanih, malo odabranih“).

Teozofija spada u oblast mistike u filozofskom duhu i obličju. Od filozofije se razlikuje po tome što napušta granice uma i prelazi u carstvo fantazije, misleći da se čovjek pomoću dubokog religioznog osjećaja i nadnaravnog prosvjetljenja može sjediniti s bogom i tako ga neposredno spoznati. S obzirom na nihil novem sub sole, teozofski nazori osnivaju se ne isključivo na azijskim religijama već i na nekim mističko -idealističkim vizijama teozofskih prekurzora Jambliha iz Kalkisa (? - oko 330.) i Prikla Likijca (410.-485.). Među teozofe može se ubrojati i njemački filozof Jakob Böhme (1575.-1624.). I Rudolf Steiner je prvobitno bio teozof.

Antropozofija po porijeklu riječi znači mudrost o čovjeku, a pretstavlja nazor koji je u stvari jedna grana teozofije. Antropozofija je mješavina europskih i (daleko)istočnih teozofskih ideja. Polazi sa stanovišta čovjeka i stremlji za tim da duhovno biće, u kojem se, teozofija smatra, krije neka moć kojom može doći do saznanja viših- svjetova, stupi u dodir s duhovima. Tu moć treba u čovjeku samo razviti, pomoću spoznaje tajnih, mističnih, okultnih stvari. Troxler je tvrdio da filozofija treba postati antropozofija. Antropozofija je forma naivističkog misticizma, a bila je veoma proširena u građanskim krugovima prve polovice XX vijeka.

Kao kršćanstvo, islam i druge religije, antropozofija razlikuje tri sfere: tjelesnu (fizičku), duševnu (mentalnu, psihičku) i duhovnu (spiritualnu). Tako islam govori o ruh i nafs - duhu i duši. U kuranu je ruh nositelj božanskog svojstva i telahor vjesnik u ljudskoj prirodi, a nafs - duša u smislu psihološkog i moralnog karaktera.

Izabravši Johanna Wolfganga Goethea za predmet svoje dizertacijske radnje, Steiner je doktorirao i potom postao

profesorom na rostowskom sveučilištu. Očaran Goetheom, koji je također inklinirao misticizmu i kao Paracelsus, Jung i drugi, alkemiji, Steiner i sam formira svoje prve misticističke ideje. Predsjednikom njemačke teozofske sekcije postaje 1902. godine, te se ona ubrzo širi i razvija pod njegovim vodstvom. Kada su lideri Internacionalnog teozofskog društva odlučili Krishnamurtija, koji je 1911. godine još bio nepoznati indijski dječak, imenovati novim Kristom, Steiner se s tim nije složio, obasipa teozofe ružnim riječima, napušta ih i sa šačicom istomišljenika utemeljuje antropozofiju stavljajući čovjeka na mjesto boga, isto zapravo, što su, ali konkretno, htjeli izvesti teozofi. Steiner se s takvom praksom naravno nije složio, jer to nije odgovaralo njegovom scientističkom svjetonazoru. Tako kao teozofski heretik, opozicioner i disident kreće svojim putem, formirajući Antropozofsko društvo, proširuje svoju djelatnost novim formama, idejama i sadržajima, što se odražava i na animiranje sljedbenika diljem Europe i potom Sjedinjenih američkih država. Sjedište je Antropozofskog društva u švicarskom gradu Domachu, a po Goetheu, velikom Steinerovom idolu, zove se Goethenäum. Steiner 1917. godine objavljuje knjigu „Obrazovanje djece s motrišta spiritualističkih znanosti“. Organizacione forme preko kojih Steiner razvija aktivnost svog Antropozofskog društva su „Steinerove škole“ ili Waldorfske škole, koje fungiraju kao središnjice obrazovanja, odgoja, propagande, ali i druge sekcije, društva, festivali, međunarodni susreti mladih, gdje se putem umjetnosti, plesa (glasovita euritmija koja se uči u školama), slikanja, a nadasve muziciranja. Tako se razvija i širi antropozofska ideja. Ta ideologija počiva na „upoznavanju tekovina stvaralačkog duha iz kojeg se rađa svekolika umjetnost te spoznaja istinskih duhovnih vrijednosti, a svakom su pojedincu ogromna pomoć na planu osobne duhovne izgradnje“. To su prilike da se antropozofski poklonici obogate različitim poticajima za daljnji duhovni rast i umjetničku kreativnost, jer ondje nisu samo pasivni promatrači, nego također aktivni sudionici. Pored niza glazbenih priredaba, koncerata u svom programu antropozofski festivali sadrže više različitih radionica. U njima se pod stručnim vodstvom zainteresirani pojedinci pokušavaju animirati u pogledu očitovanja osobne kreativnosti. Tako se primjerice u posebnim grupama obrađuju sadržaji iz područja likovne umjetnosti, umjetnosti pokreta, književnosti, glazbe. Pored rada u manjim grupama sudionici prisustvuju zajedničkim predavanjima u kojima se pojedine teme vezane za umjetnost

prikazuju sa duhovno-znanstvenog aspekta. Za liječnike ili one koji se iz drugih profesionalnih i osobnih razloga zanimaju za medicinsku problematiku u okviru takvih antropozofskih susreta održavaju se kursevi duhovno znanstvene medicine sa težištem na praktičnoj primjeni spoznaja do kojih je ova vrsta medicine došla tokom svoga dosadašnjeg razvoja.

Steiner je umro 1925. i to je uslijedilo kratkotrajnim nesnalaženjem u Antropozofskom društvu. Ostalo je bilo tek četiri škole. Od dvije preostale škole u Njemačkoj 1962. ih je već bilo 62, a preko stotinu drugdje u svijetu. Kako se antropozofske ideje rapidno šire svjedoči podatak daje broj škola 1978. prelazio 160, osobito u Americi.

Sintagma i imperativ koji obilježava waldorfsku pedagogiju glasi: „Čuvajmo djecu od mentalnih i osjećajnih posljedica materijalističkog doba u kome živimo!“

Antropozofija, bilo kao učenje, ili kao sljedba, ima pozitivnih crta, i više od teozofije, čiji je izdanak i nastavak. U novije vrijeme slična je, po univerzalno prihvatljivim načelima i drugome, nova religija islamske provenijencije, koja hvata korijena i u nas - baha-ji, zauzimajući se za jednakost svih religija, rasa, ljudi, spolova, od čega je djelomično krenula i teo-antropozofija, nadograđujući nad kršćanstvom i islamom ono već prevaziđeno.

Uvijek će iz vlastitih emocionalnih (neurotskih?) potreba čovjek vjerovati u natčulno, u božansko, u čuda, u nadnaravno, kao što će i željeti steći moći i biti dominantan nad drugima (pojedincima i grupama). Prema tome cilju postoji bezbroj puteva, a jedan je obrazovanje, usavršavanje, razumijevanje svijeta, bitka i života. Stoga zašto ne bi zavirili u ćorsokake, pogledali u zamke, stupice, predrasude, vjerovanja, ekstrazenzorno, transcendentalno itd. „Nema zgoreg“ pogledati kako su neki tapkali u mraku, kako su se gubili ne videći svjetla na kraju tunela, ali i kako su ondje nalazili pokoji dragulj istine i vrline.

Svakako je dobro učinio Steiner uzimajući Pitagorinu postavku Panton hrematon metron hoantropos (grč. svima je stvarima mjerilo čovjek), ili lat.: Omnium rerum (mensura) homo - (svim je stvarima/mjerilo/čovjek), Panton hrematon - homo menura (čovjek je mjerilo /svih stvari/), Antropos metron penton, itd.

Stavljajući čovjeka (preko bogočovjeka) na mjesto boga jeste napredak. Čovjek je uostalom boga (i Boga) iz svojih potreba,

po svom liku i obličju i izmislio i potom ubio (više puta).

Steiner u predavanjima „Duhovni i fizički razvoj svijeta i čovječanstva“, odmah zaranja u misticizam, uopće ne krijući korijene svoga učenja u istočnjačkim vjerskim nazorima. Na početku se sve nazire dijelom i psihologijski predmet razgovora i teme psihijatrijskog statusa spaciotemporerne orijentacije. Psihologijsko se područje i ozračje upliće stoga što se ono bavi i stoje ono blisko pojmovima psihičke snage, moći ljudske volje, snage duha, gdje ideologija crpe svoje osnovice i energizira se. Osim toga, nije li upravo psihologija doplovila u filozofijskim vodama, a točno je i obrnuto. Steiner si dopušta licentiae poeticae, pjesničko metaforično izražavanje, deklarira se kao mističar, a vremenske odrednice njegova života i determinante obrazovanja čine ga onakvim, anakronim po nekima, unatoč toga ukazuje nam i na neke vrijednosti, neke istine, u tom kukolju ima žita, i u godinama oskudice, nakon društva obilja, bit će i ima onih koji će i za time posegnuti, a pogotovo u novom društvu izobilja i raznovrsnosti.

Danas oficijelni filozofi antropozofiju smatraju anakronizmom, ali još ima suvremenih ljudi spotrebama i strpljivošću da lutaju u Steinerovom psihologiziranju, u (quasi)filozofiranju, u potragama za zrcem zlata u bakru ovog teksta.

Steiner nastoji pomiriti znanstveno, unosi, shodno vremenu u kojem je živio i djelovao, natruhe egzaktnoga, racionalnog, po zahtjevu trenutka i na osnovu svoje lektire, backgrounda, osviještenosti i obrazovanosti auditorija kome se obraća. Koliko ga retardacijsko vuče unatrag, koliko slijedi mistika, toliko je sposoban spoznati gdje se nalazi i što govori. Njegovi prethodnici, neoplatonisti, slično su se kretali, ali nemajući još one dohvaćene spoznaje koje je Steiner mogao imati, stoga on neke stvari posuvremenjuje dobu u kom agira, relativizira, operacionalizira, prilagođava. U razmaku od toliko stoljeća ipak je nešto odmakao čovječji spoznajni instrumentarij i armamentarij, zahvaljujući mozgovima milijuna pregalaca.

Neumoljivi pendulum kreće se tako od jedne do druge klasične suprotnosti, odražavajući se i u potrebama puka, od materijalizma idealizmu i obrnuto. Moda zahvaća mišljenje, primjene i potrebe.

Pomirenje i utjecaji dalekoistočnih spekulacija i prakse (joga, meditacija...) dopiru na Zapad, religije se traže, sekte se isprepliću i šire, bujaju, osipaju, potrebe (psihološke individualne i društvene) rađaju i podešavajući ovo ili ono,

perzistiraju. Vječna ljudska težnja i potreba za utopijama, za obećanom zemljom, za zaštitnikom, jer se čovjek (o)sjeća „kako je malen dok hodi ispod zvijezda“ i kako gorko plače u dolini suza.

Antropozofija, kao i druge religije (sekte), ideologije, ima svoje socijalne odrednice i mecene, sponzore i sljedbenike u vremenu nastanka, presađivanja, konstruiranja, komponiranja, širenja ili padova.

Nije slučajno da se baš te ideje rađaju u tome času i da interes za njih nailazi i postoji npr. i u suvremenom trenutku. Godine represije djeluju na jače izbacivanje u žarište zanimanja. Habanje ideja, kao i dizanje prašine sa zabranjenih stvari, ima svoje uzroke i uvjete zbivanja. I opadanja.

Filozofsko promišljenje spravlja osnovicu za religijsku (sektašku) praksu. Tako je i s antropozofijom koja je danas živa, koja tinja, premda neki drže anakrona, kao uostalom i kršćanstvo i islam, ali ih nešto ipak održava, one nalaze još uvijek dovoljno kisika za svoj plamen, u vječnim potrebama ljudi za zajedništvom, manjih, ili maksimalno velikim grupama, za slogom.

Kao nekad prirodne, sada društvene sile vladaju nad glavama i nad svakodnevnim životom. Religije su samo fantastički odraz tih sila. Uvijek će biti pristalica drugačijeg mišljenja, drugačijeg od službenog, bilo dobro ili slabije. Second opinion je osnovica svog napretka i demokracije. Bez akcije nema ni reakcije, bez pozicije opozicije. Medicina, filozofija, znanost, lutale su i lutaju još u mraku, predrasudama, povinjavaju se i motaju modama, podliježu pomodarstvu, guše se u jalovosti i - obratno - nalaze svjetlo!

Apsolutne istine nema i sreća je u traganju za njom (srećom i istinom). „Sve je relativno, moj Alberte!“

Ipak neke vrijednosti ostaju, odolijevaju, rastu, mijenjaju se - da bi ostale iste! Fortuna se vrti:

Kolo sreće uokoli vrteći se ne pristaje: ko bi gori, eto je doli, a tko doli, gori ustaje.

Sad vrh sablje kruna visi,
sad vrh krune sablja pada,
sad na carstvo rob se uzvisi,
a tko car bi, rob je sada.

(Ivan Gundulić: Osman, Pjevanje prvo)

Stalna na tom svijetu samo mijena jest. I eto paradoksa. Apsolutno je samo to da je sve relativno. Sjetimo se samo kakve je pogubne zamisli medicina prodavala kao korisne istine: puštanje krvi na smrt iskrvavljenoj porodilji, i druge. Da li snižavati temperaturu antipireticima i uranjanjem u ledenu vodu? Da li dirati u prirodne i božje (Deus sive natura) zakonitosti. Na mnoga će pitanja dati odgovor tek budućnost. Za sada povedimo se malo za Maom: neka cvjeta hiljadu cvjetova! Kako interes za mistično(st) u čitalačke publike iz svih poznatih razloga još ne jenjava, javlja se i potreba ponovnog iščitavanja i publiciranja i Steinera, i Crowleya i drugih okultista, ezoterika, mistika, pseudofilozofa, ekstrasensa.

Rudolf je Steiner bio i ostao ime i pojam. Koliko god ga razni epigoni, anonimusi i animozitetni mediokriteti napadali, njegov lik, takav, kakav je, ostaje u povijesti. Narodna mudrost kaže: „mrtvoga vuka i štenad grize“, i: „lako je mrtvome vuku rep mjeriti“. Ali daleko od toga daje Steiner danas pokopan. Uostalom, psi laju, a karavane polaze. Svuda diljem kulturnog Zapada odavno postoje i niču Goethenäumi. Neki drveni, izgore u podmetnutim požarima zlobnika, pa se izgrade, poput legendarnog Phoenixa, novi, od solidnijeg materijala, kameni i stameni, mramorni i granitni. Duh se ne može zatrti. Antropozofija, antropozofska medicina, homeopatija, šire svoje grane. Waldorfska pedagogija cvjeta, te se sve to zbiva zahvaljujući, naravno, svojim kvalitetama. Rudolf Steiner je naše gore list i na to možemo biti ponosni. Teško je biti prorok u svome selu (Nemo propnet a in sua patria), ali, kako vidimo ova su iznašašća ljudskog, plemenitog, pozitivnog duha i na našim vjetrometnim razmeđama uhvatila korijene i širiti će se i dalje. Stoga uskliknimo, s ljubavlju:

VIVAT, CRESCAT, FLOREAT ANTHROPOSOPHIA NOSTRA
CROATTCA!!!

Primarius, Dr. Sci. Ljubomir Radovančević

PRVI KORACI U IMAGINARNU SPOZNAJU

Uvijek je postojalo uvjerenje da se svijet u svome razvoju ne može shvatiti, ako čovjek ne shvati samoga sebe. Poznato je i najširim krugovima da se u ona vremena, kada se nije gledalo samo na materijalnu egzistenciju, nego i na duhovnu, čovjeka uvijek shvaćalo kao mikrokozmos, kao mali svemir. To znači da se u njemu, u njegovom biću, u njegovog djelovanju, u cijeloj njegovoj pojavi u svijetu, gledala neka¹ koncentracija svih svemirskih zakona, svih djelovanja i uopće sveg bića svemira.

U ta vremena strogo se naglašavala istina da je razumijevanje svijeta jedino moguće na osnovi razumijevanja čovjeka. Ali za onoga tko je zaista nepristran, iskrsava ovdje odmah jedna poteškoća. Tek što se čovjek odlučio da dođe do takozvane samospoznaje, koja je jedino istinito poznavanje čovjeka, on zastane pred sobom kao pred najvećom zagonetkom. Postoje neko vrijeme promatrao sebe, on mora priznati da njegovo biće njemu samome, njegovoj duši nije onako vidljivo kao što se njegovo tijelo pokazuje osjetilima. Čovjek mora priznati da jedan dio njegovog bića ostaje nepoznat, skriven za obična osjetila. I tako stoji čovjek pred zadatkom da prije spoznaje svijeta najprije razvije, u spoznaji samoga sebe, svoje pravo biće, da svoje pravo biće prije svega potraži.

Jedno vrlo jednostavno razmišljanje pokazuje čovjeku kako je nemoguće da se u svijetu koji postoji za njegova osjetila nalazi i njegovo pravo biće, njegovo unutrašnje djelovanje ličnosti, individualnosti. Jer čim čovjek prođe kroz dveri smrti, njegov leš je izložen onoj realnosti u svijetu koja inače postoji za njegova osjetila. Čovjeka fizički mrtvog zahvate prirodni zakoni, oni isti prirodni zakoni koji djeluju vani u vidljivom svijetu. Tada se razilazi ona veza koju nazivamo čovječjim organizmom i čovjek se raspada u kraćem ih dužem roku, prema načinu pokapanja.

Ovo prosto razmišljanje pokazuje, dakle, da svi oni zakoni koje nazivamo prirodnim zakonima (zato što ih upoznajemo izvana, osjetilnim opažanjem) nisu nikako u stanju da čovječji organizam izgrade, nego jedino da ga rastvore. Ali mi moramo potražiti one zakone, onu aktivnost koja se za vrijeme zemaljskog života, od rođenja, ili, štaviše, od začeca, pa do smrti, zapravo bori protiv sila i zakona rastvaranja. Mi smo u svakom trenutku svoga života, svojim pravim bićem, *borci protiv smrti*.

Pa ako se obazremo u osjetilnome svijetu, u onom dijelu osjetilnoga svijeta koji se danas jedino shvaća, a to je mrtvi svijet minerala, shvatit ćemo da tim svijetom vladaju one sile koje za čovjeka znače smrt. Jer samo je iluzija današnjih prirodnjaka da će se jednom uspjeti rastumačiti zakonima izvanjskoga osjetilnog svijeta makar samo biljke. To se neće moći. Doći će se blizu do shvaćanja biljke, i to neka bude ideal, ali biljku, a još manje životinju ili samog fizičkog čovjeka, neće se nikada shvatiti pomoću onih zakona koji nas okružuju u izvanjskom, osjetilnom svijetu.

Mi smo kao zemaljska bića između začeca i smrti, u svojoj najdubljoj unutrašnjosti, borci protiv prirodnih zakona. Pa ako hoćemo da doista prodremo do poznavanja samog sebe, moramo istražiti onu aktivnost koja djeluje u čovjekovu biću kao borba protiv smrti. Štoviše, htjednemo li potpunije ispitati čovjekovo biće, a o takvom će se ispitivanju upravo i govoriti u ovim predavanjima, tada možemo pokazati da bi u zemaljskom razvoju čovjeka moglo i do toga doći da njegova unutrašnja aktivnost u zemaljskom životu konačno podlegne smrti, da smrt pobijedi one skrivene snage koje se protiv nje bore.

Sve to što kažem, treba samo da vas upozori na pravac u kome će se kretati ovih dana naša promatranja. Jer će se točnost ovoga što sada govorim ispostaviti tek u pojedinim predavanjima. Dakle, prije svega, možemo ovako, jednostavno, u jednom slobodnom promatranju čovječjeg bića, pokazati gdje treba tražiti pravu unutrašnjost čovjeka, ličnost, individualnost. Ne treba je tražiti u carstvu prirodnih sila, nego izvan tog carstva.

Ali postoji još nešto što nas na to upozorava (a ja bih zasada samo upozorio). To je da smo, kada živimo kao zemaljski ljudi, predani *trenutku*. Treba biti samo dostatno nepristran pa da se spozna ukupno značenje ove tvrdnje. Kada gledamo, kada slušamo, kada uopće osjetilima opažamo, predani smo trenutku. Ni ono što je prošlo, ni ono što će doći ne može utjecati ni na naše uho, ni na naše oko, ni na koje drugo osjetilo. Predani smo trenutku i samim tim prostoru.

Ali što bi bio čovjek kad bi bio predan *samo* trenutku i *samo* prostoru? U izvanjskoj prirodnoj znanosti imamo npr. dostatno dokaza da čovjek ne ostaje u pravom smislu riječi čovjek ako ostane predan samo trenutku i prostoru. To svjedoči izvanjska pripovijetka bolesti ponekih ljudi.

Priča se o ljudima - a to su dobro ispitani slučajevi - koji se u

izvjesnom trenutku svoga života ne sjećaju više onoga što su prije toga doživjeli, koji dakle ostanu predani trenutku. U tom trenutku rade najbesmislenije stvari. Sasvim u suprotnosti s njihovim dotadašnjim životom izvade npr. voznu kartu, otputuju do neke stanice, urade sve što se razumom u onom trenutku dá uraditi, što više duhovitije, vještije nego što bi to inače učinili. U pravo vrijeme odu na ručak, svakodnevnih stvari obavljaju u pravo vrijeme. Pošto stignu do krajnje stanice do koje vrijedi karta, izvade opet kartu, možda u suprotnom pravcu od prve vožnje. Tako lutaju, koji put godinama, okolo po svijetu, dok ne dođu k sebi, tko zna gdje. Tada ne znaju gdje su. U njihovoj svijesti je ugašeno sve što su uradili od vađenja prve vozne karte ili otkako su otišli od kuće, a sjećanje započinje tek od vremena koje je proteklo prije toga. Tako dolazi njihov duševni život i uopće cio njihov zemaljski život u kaos. Ne osjećaju više svoje biće toliko povezano kao prije. Bili su neprestano predani trenutku, mogli su se neprestano u prostoru pravilno snalaziti, ali su izgubili unutrašnji osjećaj vremena, sjećanje.

U onom trenutku kada čovjek u zemaljskom životu izgubi unutrašnje osjećanje vremena, unutrašnju realnu vezu sa svojom prošlošću, njegov život ulazi u kaos. Prostorno doživljavanje samo za sebe ne pomaže ništa zdravlju njegovog ukupnog bića.

To znači drugim riječima: osjetila predaju čovjeka trenutku, štoviše, njegov se opstanak u prostoru može u nekim bolestima izdvojiti tako da čini ukupnu čovječju egzistenciju, ali tada on ne ostaje u pravom smislu riječi čovjek.

Tu smo upozoreni na nešto što ne pripada prostoru, nego samo vremenu. Tako moramo reći: osim doživljavanja prostora mora u čovjeku uvijek ostati budno doživljavanje vremena, jer sjećanje mora u njemu učiniti nazočnom prošlost, da bi se očuvala cjelina njegovog bića. Za čovjeka je svjesna nazočnost u vremenu nešto prijeko potrebno, nešto što on mora imati. Međutim, prošlo vrijeme nije nikad sadržano u sadašnjem trenutku. Čovjek mora prošlost uvijek prenositi u sadašnji trenutak. Mora dakle u čovjeku postojati snage za konzervaciju prošlosti, snage koje ne potječu iz prostora, koje se dakle ne mogu shvatiti djelovanjem prostornih prirodnih zakona, snage koje se nalaze izvan prostora.

Ovo nas upozorava na sljedeće: kad god čovjek u spoznavanju svijeta pođe od samoga sebe, mora u sebi potražiti prije svega ono što ga izdvaja iz prostorne egzistencije, tj. iz egzistencije o kojoj nam jedino pričaju osjetila, i što ga zapravo čini jednim

bićem u toj prostornoj egzistenciji. Ako dakle čovjek može spoznati svoje vlastito biće, tada mora upotrijebiti one snage spoznaje koje nisu vezane ni za osjetila, ni za prostorna zapažanja. Ali baš u sadašnjem trenutku razvoja čovječanstva, kada prirodna znanost uvodi ljude u prostome zakone na tako izvanredno

značajan način, pravo čovjekovo biće je, iz razloga koje ćemo u ovim predavanjima doznati, postalo uglavnom vrlo nepristupačno čovječjem opažanju.

U sadašnjem dobu bit će dakle naročito potrebno upozoriti na one unutrašnje doživljaje koji čovjeka prvenstveno prenose, kao što ste vidjeli, iz prostora u vrijeme i u vremenske doživljaje. Pođe li čovjek odatle, tada, kao što ćemo vidjeti, ulazi uopće u duhovni svijet.

Ove spoznaje, koje vode iz osjetilnog u izvanosjetilno, zvale su se oduvijek spoznaje inicijacije (posvećenja). To su spoznaje o onom što čini pravi impuls čovječjeg bića, o onom aktivnom u čovjećjoj individualnosti. Sa stajališta tih spoznaja inicijacije promatrat ćemo ovdje razvoj svijeta i čovjeka u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Najprije ću dakle morati govoriti o tome kako se dolazi do takvih spoznaja inicijacije. Već u načinu kako se danas o tim stvarima govori, razlikuju se današnje spoznaje inicijacije od nekadašnjih. U spoznajama inicijacije starog doba prodirali su pojedini učitelji čovječanstva do gledanja izvanosjetilnog u svijetu i čovjeku. Njihovi učenici, koji imadahu osjećajan, čisto ljudski dojam o onom što živi u tim učiteljima izvanosjetilnoga, okupljahu se oko njih da prime ono što im ovi mogahu dati; slobodno, ali na temelju autoriteta što ga uživahu ličnosti učitelja.

Otuda ćete duž cijelog razvoja čovječanstva do danas uvijek nailaziti na opise kako su se pojedini učenici pokoravali autoritetu nekog učitelja, nekog „guru“. Već u ovom pogledu, kao i u toliko drugih koje ćemo susretati u ovim predavanjima, sadašnja znanost inicijacije ne može ići istim putem kao nekad. „Guru“ se nikad nije izjašnjavao o putu koji je njega samog doveo do spoznaje. A o upoznavanju javnosti s putem koji vodi višoj spoznaji ne bješe u starija vremena uopće ni riječi. To se jedino priopćavalo u misterijskim hramovima, koji tada bjehu visoke škole za izvanosjetilne spoznaje.

Danas, s obzirom na opću čovječju svijest do koje smo se u tijeku povijesti uzdignuli, takav put više nije moguć. Onaj tko danas govori o izvanosjetilnim spoznajama, primoran je da najprije kaže kako se do takvih spoznaja dolazi, kako se vježbaju tijelo, duša i duh, da bi se razvile one snage koje gledaju iznad prirodnih zakona i iznad sadašnjeg trenutka u pravo biće svijeta pa dakle i u pravo biće čovjeka. Ali svakome mora ostati na volju da se odnosi prema tom vježbanju onako

kako zahtjeva njegov vlastiti životni put. Prirodni put ovih promatranja traži dakle da zasada naznačimo makar samo nešto o načinu kako baš sadašnji čovjek može stjecati spoznaje o izvanosjetilnome.

Pri tome moramo poći od čovjeka onakvog kakav on jeste, kako živi na zemlji u odnosu spram prostora i sadašnjeg trenutka. Čovjek sadrži u pogledu na svoju dušu i tijelo - ja se namjerno tako izražavam: u pogledu na dušu i tijelo - u zemaljskom životu, trostruko biće: biće koje misli, biće koje osjeća i biće koje hoće. Pa ako uočimo sve što spada u područje mišljenja, u područje osjećanja i u područje volje, obuhvatili smo sav udio čovječjeg bića u zemaljskoj egzistenciji.

Razgledajmo najprije najvažniji dio onoga čime čovjek stoji u zemaljskoj egzistenciji. To je bez sumnje čovjekovo misaono biće. Jer to misaono biće daje mu onu potpunu jasnoću pogleda na svijet koja mu je kao zemaljskom čovjeku potrebna. Osjećanje ostaje tamno i nejasno spram jasnog mišljenja. A koliko tek volja: one dubine čovječjeg bića iz kojih izvire volja, potpuno su nedostižne običnom promatranju.

Pomislite samo što vam ostaje od volje u običnom životu, u običnom doživljavanju. Recimo, odlučite uzeti neku stolicu i stavite je na neko drugo mjesto. U vama postoji misao da prenesete stolicu odande ovamo. Tu misao vidite u vašim predodžbama. Zatim struji to što se nalazi u vašim predodžbama, na način koji je vama potpuno nepoznat, u krv i u mišiće. O onome što se sada događa u krvi, u mišićima i u živcima dok vi odlazite, dok dižete stolicu i dok je prenosite, i o tome imate samo predodžbe. Vi to sebi predočavate. Ali sama unutrašnja aktivnost, ono što se zbiva tu, unutar vaše kože, to ostaje za vas potpuno nesvjesno. Tek svršeni čin ulazi svjesno u vaše misli.

Tako je volja najbesvjesnije u budnom životu. O čovječjem djelovanju u snu govorit ćemo kasnije. Za vrijeme budnog djelovanja volja je ostala sasvim u tami, u mraku. Misli znaju o onom što se događa u volji zapravo isto tako malo kao što se zna u običnom zemaljskom životu o onome što se događa s čovjekom dok spava. Čovjek prospavljuje i na samoj javi unutrašnju prirodu volje: samo predočavanje, samo mišljenje, unosi jasnost u čovječji zemaljski život

Osjećanje stoji pak između volje i mišljenja. I, kao što sanjanje stoji između dubokog sna i jave kao neko neodređeno, kaotično predočavanje, pola san i pola java, isto tako stoji osjećanje

između volje i predočavanja, i zapravo je neko budno sanjanje duše. Dakle, ona najbliža svjetlost u čovjeku od koje trebamo poći, to je mišljenje, predočavanje. Ali, kako protječe to mišljenje u običnom zemaljskom životu?

U cijelom našem zemaljskom životu igra ono potpuno pasivnu ulogu. Budimo u promatranju sebe u tom pogledu do kraja iskreni. Od trenutka kad se probudi do trenutka kad zaspi predaje se čovjek izvanjskom svijetu. On pušta da na njega djeluju osjetilni dojmovi i da se na te osjetilne dojmove nadovezuju predodžbe. Predodžbe se malo po malo pretvaraju u sjećanja. Ali, kako rekoh, ako smo iskreni u promatranju sebe kao zemaljskog stvora, moramo reći: u tim predodžbama koje zadobivamo tu u običnom životu, nema ničeg drugog do onoga stoje iz izvanjskog svijeta ušlo u dušu preko osjetilnog opažanja. Razgledajmo samo, pošteno i nepristrano, sve što nosimo u duši; uvijek ćemo naći da se nekad zbilo zbog nekog izvanjskog dojma.

U tom pogledu su osobito u iluziji oni mistici koji ne dopiru do pravih dubina - ja to naročito velim. Oni vjeruju da su uvježbavanjem, manje-više mračnim, došli do unutrašnje spoznaje o onom višem, božanskom, na čemu se osniva svijet. Ti polumistici ili četvrt-mistici govore često o tome kako im je zasjala unutrašnja duševna svjetlost, kako su ovo ili ono duhovno gledali.

Onaj tko je navikao promatrati sebe dosta točno i pošteno, mogao je vidjeti kako se mnoga mistična gledanja ne svode ni na što drugo do na izvanjska osjetilna opažanja, izmijenjena u tijeku vremena. I ma kako to izgledalo paradoksalno, može postojati neki četrdesetogodišnji mistik, koji vjeruje da ima neposredno imaginarni vidovnjački dojam - spomenimo nešto konkretno - npr. o golgotskom misteriju. On vjeruje da vidi u sebi, duhovno, taj golgotski misterij. Zbog toga se osjeća uzvišen. - Dobar psiholog može pratiti kako je tekao zemaljski život tog četrdesetogodišnjeg mistika i naći će da je on kao desetogodišnji dječak slučajno pri nekom posjetu gdje ga je vodio otac, u prolazu zapazio neku sličicu. Ta sličica, koja je predočavala golgotski misterij, urezala je tada u njegovu dušu neznatan dojam. Ali to je ostalo, preobražavalo se, sišlo u mračne dubine duše, da bi u četrdesetoj godini izronilo u obliku velikog mističnog gledanja.

To je ono što se mora naglasiti više nego bilo što drugo, kada se danas uopće usuđuje govoriti o putevima u izvanosjetilne

spoznaje. Jer onaj tko te puteve uzima olako, taj će o njima govoriti samo diletantski. Upravo onaj tko hoće steći pravo govoriti o mističnim izvanosjetilnim putevima, mora poznavati sve što u tom području može dovesti do zabluda. Taj mora dobro znati da obično samopoznavanje sadrži najčešće samo preobražene izvanjske dojmove a da se pravo poznavanje sebe danas može jedino postići unutrašnjim razvojem, rađanjem duševnih snaga koje ranije u čovjeku nisu postojale. Pogledajte samo na pasivnost običnog mišljenja. Ono stoje ranije, i u mislima je ranije, ono stoje kasnije, i u mislima je kasnije. Ono stoje gore, i u mislima je gore, ono što je dolje, i u mislima je dolje. Tako dobija čovjek, u običnim predodžbama - ne samo u običnom životu nego i u znanosti - pasivno događajima izvanjskoga svijeta. Ta naša znanost je došla tako daleko da smatra za ideal pronalaziti kako se odigravaju pojave u izvanjskom svijetu bez ikakvog utjecaja našeg mišljenja. Naša nauka smatra za ideal da u svojim istraživanjima mišljenje drži što pasivnije. Što se tiče same znanosti, ona ima potpuno pravo. Ali time se ona sve više udaljuje od pravog bića čovjeka. Jer u tom se baš i sastoji prvi korak u metodi koja vodi u izvanosjetilne spoznaje, a koja se može nazvati meditacijom, koncentracijom unutrašnjih duševnih snaga, ili kako bilo, da se nađe prijelaz iz potpuno pasivnog mišljenja u mišljenje koje je u nama aktivno.

I ako hoću - za sada sasvim elementarno - opisati prvi korak, tada moram reći: mjesto da pustimo da nas vanjština potiče na koju bilo predodžbu, uočimo jednu predodžbu koju smo izvadili *sami iz svoje unutrašnjosti*, i stavimo u nju središte *svjesti*. Radi se o tome da ta predodžba bude sva izvađena iz unutrašnjosti duše. Zato nije dobro ni da se ta predodžba uzima iz čovječjeg sjećanja. Jer uza sve predodžbe iz našeg sjećanja, ne znamo što smo sve ponijeli pasivno, zajedno s njim; jesmo li doista uspjeli naći jednu aktivnu meditaciju. Prema tome može se postupati na tri načina. Može se, svakako, postupati i sasvim samostalno. Uzmimo neku predodžbu, stoje moguće jednostavniju, pregledniju i o kojoj znamo da smo je sami skovali u *sadašnjem trenutku*. Ona ne odgovara ničem u našem sjećanju. Sastavite, dakle, ako hoćete, najparadoksalniju predodžbu - predodžbu koja namjerno odstupa od svega onoga do čega se može doći na pasivan način. Jedino moramo biti sigurni da je meditacija proizišla iz naše aktivnosti, iz našeg unutrašnjega djelovanja.

Jedan drugi način sastoji se u tome da odemo nekome tko u tom području ima iskustva pa da mu zatražimo neki sadržaj za

meditaciju. Netko bi se mogao bojati da će postati zavisan od toga čovjeka. Ali, ako ostanemo svjesni, da od onog trenutka kada smo primili sadržaj za meditaciju, činimo svaki korak samostalno, vlastitom unutrašnjom aktivnošću, a da smo jedino potražili neku predodžbu o kojoj dosad nikad nismo mislili, koja je zato nova, jer dolazi od nekog drugog, ako ostanemo toga svjesni, zavisnosti ne može biti. Razumije se, moramo i nastojati u smislu takve svijesti.

Naposljetku, treći je način ovaj : možemo u početku potražiti sebi sami jednog takoreći nevidljivog učitelja. Uzmimo neku knjigu za koju znamo sasvim sigurno da je nikada nismo imali u rukama. Zatim rasklopimo knjigu i gdje padne pogled, pročitajmo neku rečenicu. Tada smo sigurni da imamo sasvim novu rečenicu, čiji smisao moramo sami oživjeti unutrašnjom aktivnošću. Načinimo od te rečenice sadržaj svoje meditacije. Može to biti i neka slika koju smo tako našli u knjizi ili bilo što o čemu znamo sasvim sigurno da to još nikada nismo pred sobom imali. To je treći način. Tako možemo ni iz čega sebi stvoriti učitelja. Okolnost što smo potražili knjigu ili bilo što drugo da na nas djeluje, to je naš učitelj.

Postoji dakle bezuvjetna mogućnost da se uputimo u više svjetove, a da ipak budemo sigurni: u aktivnost mišljenja u koju se upuštamo, ne upliće se bespravno nikoja druga moć.

A to je osnovno za današnjega čovjeka. Jer ćemo vidjeti, baš u ovim predavanjima, daje za današnjeg čovjeka, a osobito za onoga tko hoće da se uzdigne do viših svjetova, naročito potrebno da cijeni i poštuje slobodu svoje volje. Ako ne cijenimo slobodu volje, kako da se uopće i razvije u nama aktivno mišljenje! Čim je netko zavisan od drugoga, spriječena je sloboda njegove volje. A kod meditacije kakva je danas jedino moguća, radi se upravo o tome da je čovjek vrši unutrašnjom aktivnošću, onom voljom u mišljenju koja je u pasivnom izvanjskom promatranju, a osobito u današnjoj znanosti, najmanje cijenjena.

Tako se upućujemo u jedno aktivno mišljenje. Brzina napretka zavisi sasvim od prirode dotičnog čovjeka. Netko može uspjeti za tri tjedna, ako neprestano ponavlja, i to najbolje istu vježbu, netko za pet godina, netko za sedam, netko za dvanaest itd. Glavno je da se nipošto ne udaljujemo od one energije koja nas stavlja u tu misaonu aktivnost. Ah doista, za izvjesno vrijeme čovjek upoznaje drukčiju vrstu mišljenja nego što je dosada poznavao. Upoznaje mišljenje koje ne protječe u pasivnim

slikama kao obično, nego koje je u sebi potpuno aktivno. O njemu znamo, iako nam je ono sasvim jasno, daje ono snaga, kao stoje snaga kad podignem ruku, ili kada pokažem prstom. Čovjek poznaje mišljenje u kome se osjeća kao u nekoj snazi, koja nosi cijelo njegovo biće. Ja ne govorim u slikama, ja izgovaram konkretnu, stvarnu istinu: čovjek upoznaje mišljenje koje je u stanju udariti o nešto, za koje on zna da se može sudariti. Ako sam udario o neki zid i dobio kvrgu, onda je to zato što sam udario svojim fizičkim tijelom, osjetilom dodira. Moje osjetilo dodira temelji se na tome što svoje tijelo mogu staviti nasuprot izvanjskim predmetima. Sudaram se. Obično mišljenje se ne sudara. Ono može jedino predočiti sebi sudaranje. Jer obično mišljenje zapravo i nije realnost, nego slika. Ali mišljenje do koga dolazimo na spomenuti način, jest *realnost*, nešto u čemu se živi. Ono se sudara, kao kad prst udari o zid. I kao što znamo da prstom ne možemo kroz sve proći, tako znamo i za to realno mišljenje u koje ulazimo, da njime ne možemo kroz sve proći. To je prvi korak. Njega moramo činiti: aktiviranjem svoga mišljenja pretvoriti ga u duševno osjetilo dodira, tako da se u njemu osjećamo kao kada hodamo, hvatamo, pipamo. Tako da znamo: sad živimo u nečem *bitnom*, a ne samo u običnom mišljenju koje može samo preslikati. Živimo u jednoj realnosti, kao u nekom duševnom osjetilu za dodir. Pretvorili smo se sasvim u to osjetilo.

To je prvi korak. Mišljenje se preobražava i čovjek osjeća: sada si se pretvorio u mislioca. Sve se obuhvaća. I nije baš jednako kao u fizičkom dodirivanju. Tu je čovjeku narasla ruka, narasla je sama od sebe točno. Mišljenje koje je postalo aktivno, slično je, naprotiv, pužu koji svoja ticala može ispružiti i opet uvući. Čovjek živi u jednom biću koje je svakako puno snage, ali koje je u sebi pokretno, koje se ispruža i opet uvlači aktivno u sebe. Možemo, dakle, ticati po duhovnom svijetu dugačko ispruženim osjetilom dodira, a možemo ga i povući natrag, ako osjetimo duhovni bol.

To su stvari koje svakako mora ozbiljno uočiti onaj tko želi upoznati pravo čovječje biće: čovjek se preobražava u jedno potpuno različito biće. Jer ne može se vidjeti ono što čovjek u biti jest, sve dok se ne stekne sposobnost da se u njemu vidi nešto potpuno različito od onoga što nam pokazuju zemaljska osjetila. A ono što se razvija u aktivnosti mišljenja, to je prvi izvanosjetilni dio čovjekova bića. Kasnije ću to točnije opisati. Prije svega imamo fizičko tijelo koje opažamo svojim običnim

osjetilima; možemo ga opipati osjetilom dodira. Zatim imamo taj prvi izvanosjetilni dio čovjekova bića - možemo ga nazvati eteričnim tijelom ili tijelom stvaralačkih snaga. To je prvi izvanosjetilni dio čovjeka; opaža se jednim višim dodirivanjem u koje se pretvorilo mišljenje, isto kao što se fizički predmeti opažaju fizičkim dodirivanjem. Ovom izvanosjetilnom dodirivanju postaje eterično tijelo ili tijelo stvaralačkih snaga shvatljivo, vidljivo u jednom višem smislu. To je, takoreći, prvi ozbiljniji korak u izvanosjetilni svijet.

Upravo taj način, kako sam vam pokušao prikazati, to preobražavanje mišljenja u doživljavanje jedne unutrašnje snage upozorit će vas kako malo vrijednosti imaju za ovaj doista duhovni razvoj čovjeka prigovori kao što je ovaj: tko hoće na ovaj način ući u duhovni svijet, možda se predaje kojekakvim maštanjima, podliježe autosugestijama. To baš ljudi najradije govore: tko iz ovakvog razvoja priča o višim svjetovima, daje samo slike svoje autosugestije. Dođu vam ljudi pa kažu: ali postoji mogućnost da netko tko je često pio limunadu, samo *pomisli* na limunadu i već osjeti u ustima fiziološku pojavu nečeg tekućeg, kao da doista pije limunadu. Kažu da ima tako jakih autosugestija.

To je sasvim točno i radi opreznosti te rezultate fiziologa i psihologa mora baš onaj dobro poznavati tko želi na ispravnom putu, kao što je ovaj put, ući u duhovni svijet. Onome tko misli da može piti limunadu u autosugestiji i onda kada limunade nema, odgovorit ću: Jest, ali dovedite mi jednoga koji je ovakvom autosugestiranom limunadom ugasio svoju pravu žeđ. Tu, eto, počinje razlika da li nešto postoji samo u pasivnom predočavanju ili je nastalo u čovjeku kao doživljaj. Iz naše ukupne veze s realnim svijetom proizlazi spoznaja da smo osnaženim mišljenjem postigli da nam ono bude kao neko *dodirivanje*. Tada ne dodirujemo stol niti stolicu, nego se učimo dodirivati duhovni svijet. Dotičemo ga, dolazimo do realnog odnošaja s duhovnim svijetom. I baš tim osnaženim mišljenjem učimo razlikovati duhovnu stvarnost od mistično-fantastične autosugestije.

Svi ti prigovori dolaze samo od onih koji još nisu pravo zagledali u način kako nauka inicijacije prikazuje svoje puteve. Oni su samo sudili izvana. Najviše ako su čuli za neka imena ili su se upoznali sasvim površno sa stvarima. Onaj tko uđe u duhovni svijet, taj zna kada takvim ojačanim mišljenjem doista opaža, a kada samo predočava ono što je prije toga opažao. I u običnom

životu razlikujemo da li iz neopreznosti prstom uđemo u plamen, ili poslije samo predočavamo: ovdje je plamen a sada stavljam prst u plamen. To je velika razlika. Prvo doista bou, drugo samo predočava bol. Takvu razliku doživljavamo na višem području između pukih predodžbi o duhovnim svjetovima i onoga što u njima doista doživljavamo.

Prvo što se doživljava na taj način, to je ono pravo upoznavanje samoga sebe. Jer, kao što ovoga trenutka opažamo stol, stolice, ovu cijelu dvoranu u svome sjaju, ovaj sat koji ne ide itd. itd., kao što ovoga trenutka sve to pred nama u prostoru stoji, tako se širi pred mišljenjem koje je postalo realno, pred ojačalim mišljenjem, vremenski svijet a prije svega vremenski svijet vlastitog čovjekova bića. Sve što smo doživjeli a što nam inače u sjećanju dolazi u svijest samo u obliku pojedinih predodžaba, sve to iskrnsne pred čovjeka kao neka slika u kojoj je ono što je davno prošlo, postalo sadašnjost. Nešto slično pričaju ljudi koji su imali jak duševan udar u kakvoj životnoj opasnosti, pri davljenju ili pri nečem drugom. Danas potvrđuju i ljudi koji misle sasvim materijalistički (ja to uvijek dodajem) daje takvim ljudima u trenutku životne opasnosti iskrnsuo pred dušu kao u slici cio njihov zemaljski život. To, međutim, biva i kod onoga tko je na opisani način osnažio mišljenje: kao neka slika iskrnsne pred dušu njegov život u vremenu od trenutka kada je naučio misliti pa do sadašnjeg trenutka. Pred nama je slika. Ono karakteristično o čemu ću sutra još pobliže govoriti, jest naime to, da, slično kao kod slike, imamo još neku vrstu osjećanja prostora, ali samo *osjećanja* prostora. Jer tom prostoru što sada doživljavamo nedostaje treća dimenzija. Nigdje sada ne doživljavamo treću dimenziju nego svugdje prostor u samo *dvije* dimenzije. Tako je naša spoznaja slikovita. Zato ja nazivam tu spoznaju imaginarnom spoznajom, spoznajom koja je kao i slikarstvo, s dvije dimenzije. Ona je kao u slici, spoznaja koja živi u dvije dimenzije.

Vi biste mogli zapitati: Ako ja stojim tu, pa doživljavam u dvije dimenzije, što biva kad krenem naprijed?

E, pa tu nema razlike. Treća dimenzija kao doživljaj potpuno otpada. Govorit ću drugom prigodom o tome kako u naše vrijeme ljudi, pošto su izgubili svijest o tim stvarima, traže, da bi ušli u duhovni svijet, četvrtu dimenziju. Istina je da čim iz fizičkog svijeta prijeđemo u duhovni, ne samo da se ne stvara četvrta dimenzija, nego otpada i treća dimenzija. Jednom će se ljudi doista morati uživjeti u tu realnost. Tako je bilo i kod

drugih stvari. Kao što su ljudi nekada mislili da zemlja nalikuje na ploču i da se može doći do neke granice gdje sve postaje neodređeno, gdje je „svijet okovan daskama“, tj. na kraj svijeta, pa kao što je bio napredak kada su ljudi naučili da se obišavši zemlju vraćamo na polaznu točku, tako će značiti napredak u shvaćanju biti svijeta kada se bude znalo: prvoj, drugoj, trećoj dimenziji ne dodajemo pri ulazu u duhovni svijet još i četvrtu dimenziju, nego se vraćamo na drugu dimenziju. Štoviše, vidjet ćemo da se možemo vratiti i na prvu dimenziju. To je istina. U današnjem tako površnom promatranju svijeta postupa se onako, izvanjski, rekao bih kao da se slijepo broji: prva dimenzija, druga dimenzija, treća dimenzija, dakle mora postojati i četvrta dimenzija. Ne, mi se opet vraćamo na drugu dimenziju. Treća otpada, a nama se otvara realna imaginarna spoznaja, koja nam prije svega pokazuje naše vlastito biće kao u nekoj slici života. Tada obuhvaćamo u moćnim slikama, kao u jednom jedinom trenutku - još ću o tome govoriti - cio svoj život, onako kako se razvijao iz naše unutrašnjosti u pravcu vanjštine. - Postoji naime još jedna znatna razlika između ovog sjećanja i običnog.

Pri običnom sjećanju osjećamo da u njemu živi poglavito ono što nam je došlo u predodžbama iz izvanjskog svijeta: iskustvo bola i veselja, kako su nam prilazili drugi ljudi, što su nam uradili itd. To doživljavamo obično u jednostavnom sjećanju koje teče u predodžbama.

U spomenutoj slici doživljavamo drukčije. Recimo, prije deset godina sreli smo nekog čovjeka. U običnom sjećanju doživljavamo kako nam je taj čovjek prišao, što nam je učinio dobro, što loše, itd. U ovoj slici života doživljavamo, naprotiv, kakav je bio naš vlastiti pogled kada smo ugledali tog čovjeka; što smo doživjeli, učinili da bismo stekli njegovu ljubav, što smo osjetili. Dakle, u toj slici života doživljavamo ono što se razvija iz nas samih u pravcu vanjštine. Obično sjećanje daje, naprotiv, ono što se razvija iz izvanjskog prema nama. Možemo dakle reći da u toj slici ima nešto što je kao trenutačni doživljaj, gdje se ne postavlja jedno *iza* drugog, nego jedno pored drugog, u dvodimenzionalnom prostoru. Takvu sliku života možemo jasno razlikovati od običnog sjećanja.

Međutim, to što smo na taj način postigli, to je da smo pojačali unutrašnju aktivnost, aktivno doživljavanje vlastite ličnosti. To je ono bitno u toj stvari. Intenzivnije razvijamo one snage koje zrače iz naše ličnosti. Kada smo to doživjeli, moramo se uspeti

jedan korak dalje. Taj korak nitko ne čini

besmrtnost čovjeka s *one* strane koja se danas i ne spominje. Danas se govori uvijek samo o besmrtnosti: besmrtnosti kao negacije smrti. To je bez sumnje istina. Ali ono što prvo spoznajemo na putu spoznaje koji sam ovdje samo skicirao to nije besmrtnost, negacija smrti, nego nerođenost, negacija rođenja. Nerođenost je za čovjeka isto tako bitna kao i besmrtnost. Pa kad ljudi budu jednom opet razumjeli da vječnost ima obje ove strane, besmrtnost i nerođenost, onda će se tek moći prodrijeti do spoznaje onog trajnog, onog doista vječnog u čovjeku.

Svi noviji jezici imaju još riječ besmrtnost, ali su izgubili riječ nerođenost, koja se jasno nalazi u starijim jezicima. Najprije je izgubljena jedna strana vječnosti, nerođenost; sada, u doba materijalizma, čovječanstvo se nalazi u tragičnom trenutku, kada može izgubiti i besmrtnost. Jer u čisto materijalističkom nazoru na svijet uopće se neće ništa više znati o onom duhovnom što živi u čovjeku.

INSPIRACIJA I INTUICIJA

Pretpostavimo još jedanput do čega nas dovodi novija inicijacija poslije prvih uspješnih koraka u imaginativnu spoznaju. Čovjeku se njegov bivši, apstraktni, često idejni svijet misli puni nekim unutrašnjim životom. Tada pred njim ne stoje više mrtve misli, stečene u pasivnoj spoznaji, nego jedan živi unutrašnji svijet snage, koji se osjeća kao pulsiranje krvi, kao strujanje daha. Radi se dakle o tome da se idejni element mišljenja preobrazi u realan element, koji čovjek u sebi doživljava. Tada ni one slike koje prije bijahu misli nisu više apstraktne, slične sjenkama, nisu više samo projekcije izvanjskoga svijeta, nego su to stvarnosti pune života. To su prave imaginacije, koje kao što rekoh, doživljavamo dvodimenzionalno, ali ne kao kada u fizičkom svijetu stojimo pred nekom slikom (tko tako doživljava, doživljava vizije a ne imaginacije) nego kao da se krećemo u samoj slici vlastitim bićem koje kao daje i ono izgubilo treću dimenziju. Dakle, ono što se tu doživljava, ne izgleda tako kao u fizičkom svijetu. Sve što još izgleda tako kao u fizičkom svijetu, to je vizija. Pravu višu spoznaju imamo tek onda kad npr. neku boju ne vidimo tako kao u fizičkom svijetu, nego kad je doživljavamo. Kako doživljavamo boje? E pa kad u fizičkom svijetu opažate boje, imate pred raznim bojama razne doživljaje. Crveno vam se čini kao nešto što na vas napada, što

hoće na vas skočiti. Bik se brani protiv tog crvenila, koje na njega skače, jer on crveno osjeća mnogo jače nego čovjek, u koga je sve otupjelo.

Zelenu boju doživljavate kao neku ravnomjernost, nešto što vam ne zadaje bol, ali vam ne pruža ni osobitu radost. Kada doživljavate plavu boju, imate osjećaj odanosti, poniznosti. Čovjek se može dobro uživjeti u ta razna doživljavanja koja upoznaje u fizičkom svijetu i tada kad u duhovnom svijetu sretne nešto što napada tako kao crvena boja, zna da to odgovara crvenoj boji. Sretnemo li nešto što nas navodi na osjećaj poniznosti, onda je to isto doživljavanje kao u fizičkom svijetu doživljavanje plave ili plavo-ljubičaste boje. Tada možemo ukratko reći da smo doživjeli u duhovnom svijetu crveno i plavo. Jer inače, kad bismo htjeli točno govoriti, morali bismo uvijek reći da smo nešto doživjeli tako kao što doživljavamo kad u fizičkom svijetu gledamo crvenu ili plavu boju. Da bismo izbjegli taj dugi način izražavanja, velimo skraćeno da imamo viđenje aure, da vidimo auru koja se kreće u crvenom, zelenom, plavom itd.

Ali tu moramo naročito naglasiti da je to doživljavanje konkretno, iako smo napustili sve što je osjetilno iako smo prekoračili u izvanosjetilno. I upravo u tom konkretnom doživljavanju osjećamo ono što sam rekao, kao da se mišljenje pretvorilo u osjetilo dodira koje ispunjava cijeli čovječji organizam. Osjećamo se u duhu kao da dodirujemo jedan dotada nepoznat svijet. Zapravo to još nije pravi duhovni svijet, nego ono što bih nazvao svijet stvaralačkih snaga, eterični svijet. Tko hoće istinski upoznati eter, mora ga shvatiti na ovaj način. Nijedno špekuliranje o eteru, nijedno razmišljanje u pojmovima ne vodi pravom poznavanju etera. U tom, rekao bih, konkretiziranom mišljenju nalazimo se i mi sami sa svojim eteričnim tijelom. Ali tu živimo drukčije nego što smo dotada živjeli u fizičkom svijetu. To kako živimo u eteričnom svijetu, opisao bih pomoću slijedeće usporedbe:

Promatrate li jedan prst na svom organizmu, vidite daje to živ dio našeg organizma. Ako prst odsječete, nije više ono što je bio prije. On ne živi dalje, umire. Kad bi prst imao svijest, *tad* bi rekao: ja sam samo dio organizma, ja nisam samostalno biće. To moramo reći mi kad se nalazimo pri spoznaji imaginarnoga svijeta. Mi se tu ne osjećamo više kao odijeljeno, individualizirano biće, nego kao dio cijelog eteričnog svijeta, cijelog eteričnog svemira. Poslije toga znamo da nas tek

okolnost što imamo fizičko tijelo čini ličnostima, individualnostima. Fizičko tijelo individualizira. Fizičko tijelo je ono što nas čini zasebnim bićima.

Vidjet ćemo već da se i u duhovnom svijetu možemo individualizirati, ali o tome ćemo govoriti kasnije. Kada se penjemo u duhovni svijet onako kao što sam opisao, onda se u početku nužno moramo osjećati kao dio eteričnog svemira. Kada bismo naše eterično tijelo odsjekli od svemirskog etera, tad bismo eterički umrli. To je vrlo važno uočiti da bi se razumjelo ono što ćemo kasnije govoriti o čovjekovu prolazu kroz dvere smrti.

Kao što sam spomenuo, slikovito doživljavanje, koje se pretvara u sliku cijelog našeg zemaljskog života od rođenja do današnjeg dana, prati izvanredno jako osjećanje sreće. To je prvi viši doživljaj, koji se čovjeku naročito dopada: kroz cio taj svijet slika struji živo osjećanje sreće.

Poslije ovog, kako rekoh, moramo biti u stanju da po vlastitoj volji odstranimo iz svijesti sve što smo zadobili imaginacijama i u slici svojeg života. Moramo biti u stanju da svijest ispraznimo. Tek kada je svijest prazna, razumijevamo kako se odnose stvari u duhovnom svijetu. Jer tada znamo da sve što smo prije gledah, još ne biješe duhovni svijet, nego samo imaginativna slika duhovnog svijeta. Tek sada, kada smo dostigli stupanj gdje nam svijest biva prazna, tek sada, kroz mišljenje koje ima snagu da dodiruje, struji u nas duhovni svijet, kao što fizički svijet struji kroz naša osjetila. Tek sad započinje pravo doživljavanje, pravo iskustvo o duhovnom svijetu, o duhovnom izvanjskom svijetu. I slika našeg života pokazala nam je samo naš unutrašnji svijet. Imaginarnu spoznaju pruža nam samo unutrašnji svijet, koji se pred višom spoznajom pokazuje kao svijet slika. Takva imaginarna spoznaja daje i o svemiru slike. Svemir sam po sebi i naše pravo biće kao stoje ono bilo prije rođenja, prije zemaljske egzistencije, upoznajemo tek u inspiraciji, kada izvana u nas struji duhovni svijet. A kada dođemo do prazne svijesti, tada je u početku naša duša ispunjena samo sviješću budnog trajanja i mi moramo u tom praznom, budnom trajanju doći do izvjesne unutrašnje tišine i mira. Taj mir mogu najbolje opisati na slijedeći način:

Zamislimo da se nalazimo u nekom vrlo bučnom gradu. Oko sebe čujemo gradsku buku. Kažemo daje strašno kad sa sviju strana buči i zuji. Zamislimo takav moderan grad, npr.

London. Ali sada zamislimo da taj grad napuštamo. Ukoliko se

korak po korak udaljujemo, utoliko biva sve tiše i tiše. Zadubimo se u to stišavanje. Biva sve tiše, sve tiše. Naposljetku dolazimo, recimo u neku šumu, gdje vlada potpun mir, gdje više ništa ne čujemo, gdje sve oko nas šuti. Došli smo, da se tako izrazim, do ništice zvuka.

Ali stvar može ići i dalje. Uporabit ću jednu trivijalnu usporedbu. Zamislimo da u novčaniku imamo novaca. Svaki dan kupimo nešto; novca će biti sve manje i manje, kao što zvuka biva sve manje i manje kad odlazimo iz grada. Naposljetku dolazi dan kada nam u novčaniku ne ostaje ništa. Što radimo sada, ako se hoćemo i dalje hraniti? Zadužujemo se. Ja to doduše ne savjetujem, nego vam kažem jedino radi usporedbe. Koliko imamo onda u našem novčaniku? - Manje od ništice. I što se više zadužujemo, imamo manje od ništice.

A sada pretpostavimo da tako biva s mirom, daje ne samo apsolutni mir ništica tišine, nego da ide dalje, da biva negativno od zvuka, daje tiše od tišine. Do toga moramo zapravo doći kad na opisani način pooštrimo snagu za uspostavljanje unutrašnjeg mira i tišine. A kad smo došli do toga unutrašnjeg negativnog sluha, do tog mira koji je veći od ništice mira, tada se nalazimo u duhovnom svijetu, tako da duhovni svijet ne samo gledamo, nego nam on i zvuči. Svijet koji smo prije gledali postaje sada još življi. Tada stojimo u pravom duhovnom svijetu. Otišli smo, u neku ruku, na drugu obalu egzistencije. S one strane te obale nema običnog osjetilnog svijeta i mi stojimo u duhovnom svijetu. U svakom slučaju, kao što ću kasnije reći, moramo se dobro spremati da se u svako vrijeme možemo vratiti natrag. Ali tu dolazi još nešto. Dolazi jedno iskustvo koje čovjek prije toga nikad ne bi mogao imati. Ono što sam opisao kao neko živo, duboko osjećanje sreće. Goleme sreće, takoreći svemirske sreće, to se u onom času, kad smo u miru uspostavili praznu svijest, pretvara u isto tako golemo osjećanje duševnog bola, duševne žalosti. I mi doznajemo da je svijet sazidan na temelja svemirskoga bola, tj. svemirskoga elementa koji čovjek može doživjeti jedino kao bol. I duboko upoznajemo onu istinu koju čovječanstvo, koje traži samo izvanjsku sreću, tako rado podcjenjuje: istinu da se svaka egzistencija mora u krajnjoj liniji roditi iz bola. I kad smo tako u spoznajama egzistencije doprli do doživljavanja svemirskog bola, tada smijemo reći iz istinskog, vlastitog iskustva slijedeće: promatramo svoje oko; to oko koje nam u fizičkom svijetu otkriva krasotu toga svijeta, to oko, koje nam u fizičkom životu od rođenja do smrti, daruje devet desetina životnog sadržaja, to oko usađeno je u tjelesno

udubljenje koje je u početku pri svome stvaranju predstavljalo zapravo tjelesnu ranu. To što danas nastaje samo ondje gdje u tijelu izdubismo ranu, to je stvorilo očna udubljenja. Današnja izvanjska povijest razvoja živih bića zamišlja to isuviše neutralno, isuviše ravnodušno - to što je dovelo do očnih udubljenja u koje su (kako pokazuje već i fizička povijest razvoja živih bića) kasnije utisnute očne jabuke. Očna udubljenja postala su u doba kada je čovjek bio još besvjesno biće, i to u zbivanju koje da bi se podiglo u svijest, značilo bi bolnu ozljedu organizma. Eto kako je cio čovječji organizam postao iz elementa koji bi, kada bi se svjesno doživio, sviješću današnjeg čovjeka, bio doživljaj bola. I upravo na tom stupnju spoznaje osjećamo duboko kako sva sreća, sva radost, sve blaženstvo koje je u svijetu proizlazi iz elementa bola, kao što biljka niče iz zemlje, koja zapravo uvijek znači bol.

Kad bismo mi ljudi ma i jednog trenutka bili pretvoreni u supstanciju zemlje, posljedica bi bila ta da bi naša osjećanja bola beskrajno narasla. Kada površnim ljudima priopćimo ovu činjenicu, koja se čovjeku otkriva iz duhovnog svijeta, oni Bazu: ali ja sam zamišljao Božanstvo, sasvim drukčije. Mislio *sam* da je Božanstvo toliko moćno da sve može stvarati iz sreće kao što bismo mi ljudi željeli.

Takvi ljudi nalikuju na onog španjolskog kralja kome su jednom pokazali plastičnu sliku svemira, kretanja zvijezda. Kralj se morao silno naprezati da shvati ta kretanja a kad ih naposljetku ipak nije shvatio, uzviknuo je: Daje meni Bog ostavio da stvorim svijet, ja bih ga načinio jednostavnijim!

No takvo je u biti u spoznaji i religiji osjećanje mnogih ljudi. Ti ljudi i ne znaju kako naivno govore. Prava nauka inicijacije ne može učiti ljude samo onom što ih raduje, nego ih mora voditi da shvate svoje biće, svoje određenje kako proistječe iz svemira u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Za to trebamo duhovne činjenice, a ne samo sadržaje koji nam se odmah dopadaju. Ali, naposljetku - a to trebaju i ova predavanja pokazati - upravo doživljavanje tih činjenica, pa čak i njihovo obično shvaćanje u pojmovima, slat će nam, i u zemaljskom životu, dosta unutrašnjeg zadovoljstva. Ta dobit ćemo ono stoje čovjeku u zemaljskom životu potrebno da bi postao potpun čovjek, kao što su mu potrebni pojedini dijelovi njegovog tijela.

Svijet u koji stupamo pošto prodremo iza imaginacije, kada uđemo u tišinu egzistencije iz koje nam blista u bojama i, kao što rekoh, objavljuje u zvucima duhovni svijet, taj svijet je

bitno različit od svijeta koji opažamo osjetilima. A kad se uživimo u taj svijet - a moramo se uživjeti u duhovni svijet ako hoćemo da nam on ostane, vidljiv - tad opažamo da su zapravo svi fizički osjetilni predmeti proizašli iz duhovnog svijeta. U zemaljskom životu vidi čovjek zapravo samo jednu polovinu svijeta: druga polovina ostaje mu skrivena, okultna. To je duhovna polovina. Ona mu se objavljuje iz svih događaja i, takoreći, iz svih pukotina fizičkog, osjetilnog svijeta kao duhovni svijet. Pokazuje se najprije u slikama imaginacije, a zatim u onome što nam duhovni svijet daje stvaralačkog u inspiraciji. U tom svijetu inspiracije možemo se udomačiti. Onda tamo nalazimo prazvor svih zemaljskih stvari, svih zemaljskih stvorova. Nalazimo, kao što sam spomenuo i vlastitu predzemaljsku egzistenciju. Ja sam nazvao taj svijet, koji se dakle nalazi s one strane imaginarnog svijeta, astralni svijet. Ne radi se o imenu, nekakav naziv moramo imati. Ono pak što nosimo na sebi od supstancije tog svijeta i što smo već donijeli sobom u fiziko i eterično tijelo, to možemo prema tome nazvati astralnim tijelom čovjeka. Tek u tom tijelu zatvoren je na neki način organizam čovjekova „ja“.

Tako se višoj spoznaji čovjek pokazuje kao biće sastavljeno iz četiri dijela: fizičko tijelo, eterično tijelo ili tijelo stvaralačkih snaga, astralno tijelo i organizam čovjekova „ja“. Do tog organizma čovjekova „ja“ dopiremo tek jednim još višim korakom u izvanosjetilnu spoznaju. Taj korak nazvao sam u svojim knjigama, a osobito u knjizi „Kako se stječu spoznaje viših svjetova“, intuicijom

Naziv intuicija lako se može krivo shvatiti, jer npr. i oni koji imaju pjesničku maštu nazivaju intuicijom svoja mistična osjećanja o svijetu. Ali to je samo tamna, čisto osjećana intuicija. Ipak, nešto je srodno s onim što ja nazivam intuicijom. Jer kao što čovjek ovdjena zemlji posjeduje u potpunosti osjetilna opažanja, tako posjeduje on ijedan odbljesak najviše vrste spoznaje, intuicije, koja se javlja u zemaljskom osjećanju i u zemaljskoj volji. Inače čovjek ne bi bio moralno biće. Ono što čovjek osjeća tamno u sebi, što tek naslućuje u svojoj savjesti, odbljesak je i u neku ruku sjenka onog najvišeg što se u čovjeku potpuno otkriva tek u istinskoj intuiciji, u toj najvišoj vrsti spoznaje koja se može dostići u zemaljskom životu.

Doista zemaljski čovjek ima nešto od najnižeg i opet kao neku sjenku najvišeg, onoga što se dostiže tek u intuiciji. Baš srednji dijelovi nedostaju u početku zemaljskom čovjeku potpuno. On ih

mora steći: imaginaciju i inspiraciju. I intuiciju mora čovjek steći u njenoj unutrašnjoj čistoći i svjetlosti; ali baš u moralnom osjećanju, u biću moralne savjesti ima čovjek neku zemaljsku sliku onoga što dolazi u intuiciji. Tako, možemo kazati: kad se posvećeni uzdigne do spoznaje svijeta koje je doista intuitivno, tada mu svijet koji inače upoznaje po prirodnim zakonima, postaje jednako tako blizak, s njim se osjeća jednako tako vezan kao što mu je inače kao zemaljskom čovjeku samo svijet moralnih zakona. A to je upravo ono značajno u čovječjem biću na zemlji: čovjek je kao kroz neko duboko unutrašnje naslućivanje povezan s najvišim, s onim što postaje pristupačno u svom pravom obliku tek potpuno razvijenim snagama spoznaje.

Treći korak u višu spoznaju, onaj koji je poteban da bi čovjek ušao u područje intuicije, može se postići samo najvišom izobrazbom jedne unutrašnje sposobnosti koju u današnjem materijalističkom dobu uopće ne računaju u snage spoznaje. Samo najvišim izobraženjem i produhovljenjem ljubavi može se izvojevati ono što se očituje u intuiciji. Čovjek može steći sposobnost da ljubav pretvori u snagu spoznaje. Mi se za tu produhovljenu sposobnost ljubavi pripravljamo prilično već onda kada se na neki način oslobađamo svoje zavisnosti od izvanjskih doživljaja, kao npr. redovito vježbamo da svoje doživljaje zamišljamo ne onim redom kojim su se razvijali, nego unatrag.

U običnom, pasivnom mišljenju mi smo, takoreći, kao neki robovi predani izvanjskim događajima svijeta. Već sam jednom rekao kako u svojim mislima predočavamo sebi one što se ranije dogodilo, ono što se kasnije dogodilo kasnije. Kada na pozornici gledamo neku dramu, onda vidimo najprije prvi čin, zatim drugi čin, pa treći, četvrti, peti. Ako zamišljamo najprije svršetak, zatim ono što je svršetku neposredno prethodilo, pa ono stoje bilo na početku petog čina, pa zatim prijeđemo na četvrti čin, pa na treći, pa na drugi, pa na prvi, tada raskidamo one okove koje nam nameće izvanjski svijet. Zamišljamo unatrag. Događaji ne teku tako. Moramo umjeti napregnuti svoje najunutrašnjije snage da bismo predočavali potpuno unatrag. Ali tako oslobađamo svoju dušu od onih niti koje nama upravljaju kao nekim lutkama i razvijamo unutrašnje duhovno i duševno doživljavanje postupno do stupnja gdje se ono doista otkida od tjelesnih pa i eteričnih veza.

Za to otkidanje spremićemo se dobro ako uspijemo svaku večer pretpostavljati unatrag svoje dnevne doživljaje, počevši

od onih koje smo doživjeli posljedne. Gdje god je moguće, treba pretpostavljati unatrag i pojedinosti, tako da npr. pri penjanju uz neke stube najprije zamišljamo sebe gore na posljednjoj stubi, zatim na pretposljednjoj, pa na trećoj itd., kako natraške silazeći radimo sve ono što smo radili pri penjanju.

Reći ćete: svakog dana doživljavamo tako mnogo da bi to strašno dugo trajalo. Ali ako tako zamišljamo u početku neku epizodu kao što je penjanje ili silaženje s nekih stuba, onda stječemo unutrašnju okretnost, te malo po malo uspijevamo da doista u tri do četiri minute prijeđemo sve dnevne doživljaje.

No time smo zapravo izvršili samo jednu polovinu, u osnovi samo ono negativno od onoga što je potrebno radi produhovljavanja naše sposobnosti za ljubav. Jer ta sposobnost mora biti tolika da ljubavljaju pratimo svaki rast biljke. U običnom životu gledamo samo kako se rast biljke izgrađuje u prostor. Mi tu ne sudjelujemo. Ali sada trebamo sudjelovati u svakoj pojedinosti koja se u rastu pokazuje, zaroniti u biljku, pretvoriti se svojom dušom u biljku, sami rasti, cvjetati, donositi plodove; trebamo zaroniti u biljku tako da nam ona postane isto tako draga kao što smo sami sebi. Na isti takav način moramo se uspeti do promatranja životinja i moramo sići do promatranja minerala. Trebamo osjećati kako se ono mineralno izgrađuje u kristale, trebamo razvijati u sebi kao neku radost kad se grade plohe, bridovi i uglovi; osjećati unutrašnju sreću čim te plohe, bridove i uglove ugledamo, osjećati nešto što nalikuje na bol pri cijepanju i mrvljenju minerala; da nam to protrne kroz sve biće. Moramo na taj način suosjećati, i ne samo to, nego i svojom dušom u volji sudoživljavati sa svime što se u prirodi zbiva.

Tome mora prethoditi sposobnost da istinski ljubimo sve ljude. Dok u sebi nismo probudili ljubav za sve ljude, nećemo umjeti ni prirodu doista ljubiti na opisani način. Ako smo pak razvili u sebi takvu razumnu ljubav prema ljudima i prema svojoj prirodi, onda nam se otkriva ono što nam se ispočetka objavljuje kao auričke boje i zvuči sfere, onda se sve to ocrtava, upotpunjava u istinska duhovna bića.

Ali doživljavanje tih duhovnih bića drukčije je od doživljavanja fizičkih stvari. Kad imam nešto fizičko pred sobom, npr. ovaj sat, tada ja stojim tu, a sat je tamo. Ja ga mogu doživjeti samo u daljini. Sat ima uvijek neku udaljenost od mene. Ja se zajedno sa njim nalazim u prostoru.

Duhovno biće nikad ne doživljavamo tako. Duhovno biće možemo doživjeti samo ako u njega potpuno potonemo, ako

primijenimo upravo onu sposobnost ljubavi koju smo razvili u promatranju prirode. Duhovna intuicija moguća je samo onda kad u tišini prazne svijesti ispunimo sebe ljubavlju stečenom u prirodi. Zamislite za ovaj trenutak da ste na mineralima, na biljkama, životinjama i ljudima razvili tu ljubav. Ispraznili ste potpuno svoju svijest. Oko vas je onaj negativni mir, mir ispod nule. Osjećate onu žalost što je uzidana u temeljima svega bivanja u svijetu. To je istodobno bol osamljenosti. Još ničega nema. Ali snaga ljubavi, koja ključa iz vaše unutrašnjosti u najrazličitijim predjelima, ona vas osposobljava da svojim bićem doista prodrete u ono vidljivo i čujno što vam se javlja u inspiraciji. Tom snagom ljubavi tonete sad u jedno, sad u drugo biće.

Tada sudjelujete u životu onih bića koja sam opisao u svojoj knjizi: „Tajna znanost“, onih bića viših hijerarhija; ona nam postaju realna, stvarna bit svijeta. Doživljavamo duhovni svijet jednako tako kao što očima, ušima, osjećajima kože (recimo toplinu) doživljavamo konkretni fizički svijet. Ako hoćemo steći spoznaje o čovjeku, koje su za njega osobito bitne, tada moramo prodrijeti do ovog stupnja spoznaje. Rekao sam već kako nam se kroz inspiraciju promalja predzemaljska, čisto duhovna egzistencija naše duše, kako tek u toj inspiraciji upoznajemo ono što smo bili prije no što smo sišli pri začecu ujedno zemaljsko tijelo. Ako uspijemo ovako, vidovito, kao što sam pokušao sada opisati, prodrijeti snagom ljubavi u duhovna bića, onda nam se tek otkriva u potpunosti sve ono što biva s čovječjom dušom u njenom unutrašnjem životu. Objavljuje nam se ono što smo bili prije no što smo se popeli u posljednji duhovni život koji je između posljednje smrti i ovog života; objavljuje nam se prošli zemaljski život i, malo po malo, raniji životi. Jer ono pravo „ja“ koje se nalazi u ponovnim zemaljskim životima, može nam se otkriti tek pošto smo sposobnost ljubavi toliko povisili da nam je neko drugo biće vani, u prirodi ili u duhovnom svijetu, postalo jednako tako drago kao što u samoljublju ljudi vole same sebe. Ali nikada samoljublje neće spoznati pravo „ja“, koje prolazi kroz ponovna rođenja i smrti. Ponovni zemaljski životi otkrivaju se čovjeku tek onda kad u trenucima spoznavanja ne živi u samoljublju nego u ljubavi, koja je potpuno zaboravila samoljublje, koja živi u objektivnom biću, kao što mi inače živimo u fizičkom životu, ljubeći sebe, u samoljublju. Jer to „ja“ prošlog zemaljskog života postalo je prema sadašnjem zemaljskom životu jednako tako objektivno kao što nam je neki kamen ili biljka kada stojimo u prostoru izvan

njih. Moramo najprije naučiti da u objektivnoj ljubavi obuhvatimo sve što nam je prije toga, našoj subjektivnoj ličnosti, postalo sasvim objektivno sasvim stvarno. Moramo preboljeti sebe u sadašnjem zemaljskom životu da bismo uopće mogli ugledati prošle zemaljske živote.

Ako pak ovako razvijemo moć spoznavanja, pokazuje nam se cio čovjekov život kao valičanje vala kroz razne zemaljske egzistencije: od rođenja ili začeca do smrti i opet kroz čisto duhovne egzistencije, od smrti do novog rođenja; zatim opet natrag na zemlju itd. Cjelokupni zemaljski život sastoji se iz više raznih života od rođenja do smrti, a između njih su životi u čisto duhovnim svjetovima. To je spoznaja koja se stječe intuicijom, dakle, realna, iskustvena spoznaja.

Morao sam vam opisati put spoznaje inicijacije - zasada samo u glavnim crtama - ovakav kakav moramo ići upravo u naše doba, na sadašnjem stupnju razvoja čovječanstva, da bismo došli do istinskog, duhovnog, spiritualnog poznavanja bića, svijeta i čovjeka. Ali, bilo je spoznaje inicijacije otkada je čovjeka. U razna doba ljudskog razvoja morale su te spoznaje primiti razne oblike, jer je čovjek biće koje je zapravo u svakom novom životu u jednom novom odnosu spram svoje duše. Zato je ono što se u čovječanstvu pojavljuje u pojedinim epohama svjetskog razvoja skroz različito jedno od drugoga. Pojedine razlike upoznat ćemo još u tijeku idućih dana; danas bih rekao samo slijedeće: U staro doba razvoja čovječanstva bilo je upravo u pogledu na ono što se tada moralo predavati kao spoznaje inicijacije sasvim drukčije nego danas. Možemo za tisuće godina ići u prošlost -poslije ćemo o tom točnije govoriti - naći ćemo davno prije golgotskog misterija čovječanstvo koje se sasvim drukčije odnosi prema prirodi i prema duhovnom svijetu nego mi danas. Zbog toga je i nauka inicijacije u ono vrijeme bila sasvim drugačija od ove koja je danas ispravna. Danas imamo vrlo razvijenu prirodnu nauku. Neću govoriti o najvišim dijelovima prirodne nauke, nego o onom što uče djeca sa šestih sedam godina kao najvišu mudrost U razmjerno ranom dobu uče djeca one zakone koji su izloženi u kopernikanskom sustavu svemira. Na osnovi kopernikanskog sustava stvaraju ljudi hipoteze o tome kako je mogao postati svemir. Tu se spominje Kant-Laplaceova hipoteza, koja se, istina, mijenjala vremenom, ali u biti vrijedi još i danas. Zapravo misli se da je u početku postojala neka svemirska magla, pa se pretpostavlja da su se iz te magle razvili silama rotacije planeti, a daje sunce preostalo. Zatim se zamišlja kako su se iz onog posebnog prstena, koji se

otkinuo iz pramagle i stvorio zemlju, diferenciranjem stvarala ostala bića: minerali, biljke, životinje i naposljetku čovjek. To se opisuje sasvim na način čiste prirodne znanosti.

Djeci se to zorno objašnjava nekom vrstom eksperimenata, koji sve to odmah razjasni. Uzima se kap ulja ili bilo koje druge tekućine koja pliva na vodi, pa se kane na list kartona. Zatim se karton probuši iglom i u vodi igla zavrti. Tada se vidi kako se najprije odvađa s papira jedna izvanjska kap, pa se počne vrtjeti, zatim se odvoji opet jedna kap itd. Tako dobivamo jedan sasvim malen sustav planeta sa suncem u sredini. Ako smo to vidjeli u djetinjstvu, zašto ne bismo smatrali stvaranje planeta iz pramagle za nešto najprirodnije. Ta vidjeli smo vlastitim očima samu sliku tog stvaranja.

Vrlo je lijepo kad možemo sami sebe zaboraviti u moralnom životu, ali u prikazivanju prirodnih pojava ne smijemo zaboraviti sebe. Cijela ta pripovijetka o kapi ulja ne bi se odigrala da nismo tu stajali mi i rukom vrtjeli iglu. Dakle to moramo uračunati. Hoćemo li da taj pokus vrijedi kao hipoteza, tad moramo zamisliti, svakako, u svemiru jednog golemog učitelja koji je pramaglu zavrtio i zapravo neprestano vrti. Inače nemamo zamisao pokusa u njegovoj potpunosti.

Ali to je upravo ono karakteristično za materijalistički vijek: ljudske misli obuhvaćaju samo četvrtine, osmine i još manje dijelove istine, i to se s golemom snagom upija u ljudsku dušu. Tako živimo danas u jednostranom nazoru o prirodi i njenoj zakonitosti.

Mogao bih vam mnogošta spomenuti što bi vam na najrazličitijim područjima razjasnilo kako današnji čovjek izlazi u prirodu, te zašto ga današnja civilizacija tako uči, vidi prirodu u tzv. kauzalnoj zakonitosti. Duhovni svijet još se najviše može zadržati u vjerskoj tradiciji. Ako pak hoćemo uspjeti se u pravi duhovni svijet, tada moramo prijeći put unutrašnjeg razvoja, kroz imaginaciju, inspiraciju i intuiciju, onako kako sam opisao. Nauka inicijacije mora čovjeka voditi od zakonitosti u prirodi, ili bar od vjerovanja u tu zakonitost, do shvaćanja duha. Svaka nauka inicijacije mora danas nastojati da čovjeka dovede od prirodnoznanstvenog poimanja svemira, koje je njemu danas samo po sebi jasno, do spiritualnog poimanja svemira.

U staroj nauci inicijacije, koja je postojala prije više tisuća godina, bilo je obratno. Tada imadahu mudraci misterija, vođe na ognjištima inicijacije (ta ognjišta bjehu istodobno škole, crkve i ognjišta umjetnosti), imadahu oko sebe čovječanstvo

koje ne poznaš prirodu onako kao što je poznajemo danas, otkad postoji Kopernikov nazor na svijet. Ali to čovječanstvo doživljavaš i duševno i duhovno kao nešto realno u svemiru, pa je to duševno i duhovno u svemiru izražavalo u mitima i legendama, koje mi u današnjoj civilizaciji više ne razumijemo. O tome ću kasnije opširnije govoriti. Doživljaji tih ljudi bjehu instiktivni duševni i duhovni doživljaji. Ti doživljaji su ispunjavali čovjeka za vrijeme njegovog budnog života kao u slikama sna, kao u imaginacijama. Uvijek iznova dizahu se iz unutrašnjosti pračovjeka, kao u snovima, imaginacije, koje su se poslije izgrađivale u legende, mitove i bajke o bogovima. U njima su ljudi živjeli. Gledali su vani u svijet a doživljavali su kao u snovima svoje imaginacije. Tada su ljudi osjećali: kada ne živimo u tim snolikim imaginacijama, živimo u prirodnim događajima. Vidjeli su dugu, oblake, zvijezde, sunce kako žuri preko neba, vidjeli su rijeke, vidjeli su brda i minerale, biljke i životinje u njihovom rađanju i življenju.

I upravo sve to što se osjetilima vidjelo, bješe za pračovječanstvo velika zagonetka. Prije tog vremena na koje sada mislim, kao i poslije njega, tj. nekoliko tisuća godina prije golgotškog misterija, čovječanstvo se osjećalo sretnim kada je imalo svoje snovima slične imaginacije. Izvanjski osjetilni svijet u kojemu se vidjelo ono od duge, oblaka, sunca što žuri, od minerala, bilja i životinja, što se okom moglo vidjeti - a okom se vidjelo i od zvjezdanih svjetova samo ono što je kasnije zabilježeno u pretkopernikanskom, tj. ptolomejskom nazoru na svijet - taj izvanjski svijet osjetila izgledao je u to vrijeme većini čovječanstva tako da bi ljudi kazali: ja sa svojom dušom živim u božanskom duhovnom svijetu. Tu izvana nalazi se priroda bez bogova. Ako pogledam neki izvor, ne vidim u njemu ništa duhovno, ni u dugi ne vidim ništa duhovno; ako pogledam izvan sebe, svojim osjetilima, minerale, biljke, životinje ili druge ljude, ni u njima ne vidim ništa duhovno. Priroda je izgledala kao svemir koji se odvojio od božanskog duha.

Takav osjećaj je živio u ljudima u ono doba: cio videći svemir smatranje za nešto što se odvojilo od božanskog, od duhovnog. I trebalo je ne samo apstraktnih spoznaja koje bi vezivala ova dva doživljaja: unutrašnji doživljaj u sebi i izvanjski doživljaj osjetilnog, podvojenog svijeta; nego je trebalo spoznaja koje bi istodobno davale utjehu u toj žalosti - što i ljudi pripadaju svojim fizičkim i eteričnim tijelom tom izvanjskom, osjetilnom svijetu. Ljudima je trebala utjeha, koja bi im govorila kako se odnosi taj podvojeni osjetilni svijet spram svijeta što

doživljavahu u instinktivnim imaginacijama, u doživljajima duhovnog svijeta, tamnim kao u snu, ali ipak dostatnim za tadašnje okolnosti. Spoznaja je imala biti utjeha.

Utjehu su tražili oni koji su žurili k misterijima, bilo da traže samo ono što se u misterijima moglo javno davati, bilo što se željahu posvetiti u tajne života, u onu zagonetku koja je stajala pred čovjekom.

Stari mudraci u misterijima, koji bijahu istodobno svećenici, učitelji i umjetnici, objašnjavahu ondašnjem čovječanstvu pomoću svega onog što se nalazilo u njihovim misterijima (a o tome ću još govoriti) da ipak u odvojenom svijetu, u potoku što žubori, u cvijeću i drveću, u mineralima što se slažu u kristale, u dugi, u letećim oblacima, u putujućem suncu, da u svemu tom ipak žive iste one božanske duhovne moći, koje čovjek doživljava u svojoj snolikoj imaginaciji. Oni otkrivahu čovječanstvu sklad između svijeta koji se odvojio od Boga i onih malih božanskih svjetova koje je čovjek opažao u svojim instinktivnim imaginacijama.

Ti mudraci donášahu spoznaje pune utjehe. Oni izbavljahu čovječanstvo izlaganjem spoznaje koja ljudima ispunjavahu opet cijelu prirodu Bogom, ljudima koji tražiše u misterijima utjehu.

Tako vidimo, kao što se javlja, da se u tim starim vremenima razvoja čovječanstva, već u doba starih Grka znalo da sunce miruje a da se zemlja oko njega okreće. Dakle vidimo da se ono što danas uče djeca nekada čuvalo kao tajna u misterijima. To što se danas sasvim jasno zna bješe u ono doba tajna znanost. Svatko tko u doba naše civilizacije razmišlja o razvoju čovječanstva, a to čini svaki izobraženi, školovani čovjek koji misli, taj zna da se čovjek danas uživljava u prirodu i njegove zakone. Zato se povukao duhovni svijet. Pradavne snolike imaginacije su prestale. Čovjek osjeća prirodu kao nešto što ga potpuno ne zadovoljava. U školi mu pokazuju prirodu kao nešto neutralno, ne kao grešni svemir, kao svemir koji se odvojio, nego kao svemir koji nekom unutrašnjom nužnošću mora biti takav kakav jest. Jer tek onda može čovjek osjetiti svoju samostalnost, može prepoznati duh u svakoj pojedinosti, može osjetiti unutrašnji nagon da sam svoju unutrašnjost opet veže za Boga. Onda mu je potrebno još samo to da ga jedna nova nauka inicijacije uvede u duhovni svijet u skladu s prirodnom naukom. Stara je inicijacija mogla polaziti od duha koji je instinktivno živio u čovjeku i izražavao se u mitovima, i uvoditi čovjeka u prirodu. Nova inicijacija mora polaziti od doživljaja

koji su

danas čovjeku najbliži, od prirodnih zakona koje on opaža, pa mu pokazati put koji vodi natrag u duhovni svijet kroz imaginaciju, inspiraciju i intuiciju.

Tako nalazimo u razvoju čovječanstva nekoliko tisuća godina prije misterija na Golgoti ono važno doba, kada su ljudi polazili od instinktivnog doživljavanja duha, da bi došli do onih pojmova i ideja koje predstavljahu najdublje tame a obuhvaćaju prirodne zakone. Danas doživljavamo prirodne zakone već kao djeca. Ispred ovog siromaštva, ove proze svakidašnjeg života, ovog naturalizma duhovni svijet se povukao iz čovječe duše. Zato mora danas nauka inicijacije pokazivati suprotni put iz prirode u duh svjetlosti. Stara nauka inicijacije morala je unositi svjetlost duha u tamu prirode da bi ona bila rasvijetljena. Današnja nauka inicijacije mora polaziti od one svjetlosti koju su izvana, naturalistički, ubacili u izvanjsku prirodu Kopernik, Giordano Bruno, Galilei, Kepler, Newton itd. Mora unijeti ovu svjetlost iz mrtvila oživjeti je i prevaliti put do duha, koga moramo tražiti u svoj njegovoj svjetlosti, na putu suprotnom od stare inicijacije.

NOVA I STARA ZNANOST INICIJACIJE

Jedan, na prvi pogled vrlo opravdan, prigovor protiv zanimanja antropozofijom mogao bi biti ovaj: ono što se antropozofski istražuje u duhovnim svjetovima i činjenicama, zavisi od toga jesmo li preživjeli razvoj kakav sam opisao koji jedino može niknuti iz dubljih snaga ljudskog bića. Moglo bi se reći da zapravo nitko tko još nije došao do toga da sam vidi duhovne činjenice i duhovna bića, ne može provjeriti je li istina ono što govori istraživač tih svjetova. I doista, kad se u javnosti govori o duhovnom svijetu, javlja se često prigovor: što da rade s tim idejama o izvanosjetilnom svijetu oni koji još ne vide izvanosjetilni svijet?

Upravo ovaj prigovor počiva na savršenoj zabludi. To dolazi otuda što se misli da se čovjeku kome se govori o izvanosjetilnim svjetovima, govori o nečem potpuno nepoznatom. Ali to nije ni najmanje istina. Samo, znatna je razlika između onoga stoje u inicijaciji današnjeg vremena pravilno u ovoj stvari i onoga što bješe pravilno u stara vremena.

Sjetite se kako sam opisao put u duhovne svjetove. Rekao sam:

put vodi najprije do tog da čovjek u moćnoj slici svog života vidi sve doživljaje i sva iskustva koja je stekao u ovom zemaljskom životu. Sve to vidi čovjek najedanput

Zatim sam govorio kako čovjek, kada se kroz apsolutnu unutrašnju tišinu i mir popne od imaginarne spoznaje do nadahnutog, ugleda svoj predzemaljski život. Uputi se dakle u onaj svijet duhovnih činjenica koji je proživio između posljednje smrti i sadašnjeg silaska na zemlju.

A sada imajte na umu da je svaki čovjek prije silaska na zemlju imao na najstvarniji način one doživljaje o kojima govori ispitivač duhovnog svijeta. A kad ispitivač duhovnog svijeta zaodijeva riječima te naizgled nepoznate činjenice, tada on zapravo ne govori o nečem što je čovjeku potpuno nepoznato, nego o onome što je čovjek proživio, iskusio prije svoga zemaljskog života. Ono što čini ispitivač duhovnih svjetova nije zapravo ništa drugo, *nego dozivanje svemirskih sjećanja*. Sve što govori ispitivač duhovnih svjetova, u vama je svima, u vašim dušama. Samo što ste vi to zaboravili na prijelazu iz predzemaljskog u zemaljski život. Istraživač duhovnih svjetova ne čini u osnovi ništa drugo nego podsjeća čovjeka na nešto što je čovjek zaboravio.

Zamislite samo da susretnete u običnom zemaljskom životu nekog čovjeka. Točno se sjećate što ste s njime imali prije dvadeset godina. Onaj drugi je to potpuno zaboravio. Sada s njim razgovarate. Kako to još jasno nosite u svom sjećanju, možete isto to probuditi i u sjećanju drugog čovjeka.

Jednaka pojava, samo na višem polju, događa se kad vam govorim o višim svjetovima. Jedina razlika je ta što smo doživljaje iz predzemaljskog života mnogo temeljitije zaboravili nego ono što smo doživjeli u ovom zemaljskom životu. A samo zato što osjećamo neku antipatiju da se pitamo sasvim intenzivno: nalaziš li ti u svojoj duši nešto što bi moglo odobravati ono što govori istraživač duhovnih svjetova?

samo zato što imamo taj osjećaj antipatije, ne poniremo dosta duboko u svoju dušu kad slušamo ili čitamo što kazuje istraživač duha. Zato mislimo da on govori o nečemu što zna samo on, a što mi ne možemo provjeriti. Mi to možemo provjeriti vrlo lijepo samo ako se oslobodimo one predrasude koja potječe iz te opisane antipatije. Jer prije svega duhovni istraživač doziva u pamćenje samo ono što je u predzemaljskoj egzistenciji svaki čovjek doživio.

Ali, moglo bi se kazati: Zašto da čovjek, naročito još za zemaljskog života, razmišlja o onom što već i samim uređenjem svemira i, moglo bi se reći, odlukom savjeta bogova doživljava u svom izvanzemaljskom životu? I eto opet ljudi koji kažu: Zašto da se bavim prije svoje smrti ovakvom spoznajom izvanosjetilnih svjetova? Mogu pričekati, pa kad umrem, sve to, ako uopće postoji, doći će mi sâmo.

Ali, ovo se zasniva na potpunom nepoznavanju zemaljskog života. Svaki čovjek je doživio u predzemaljskom životu činjenice o kojima govori istraživač duha, samo što nije doživio misli o tim činjenicama. Te misli mogu se doživjeti samo u zemaljskom životu. I samo one misli o izvanosjetilnom svijetu, koje smo sebi stvorili u zemaljskom životu, mogu se pronijeti kroz dveri smrti. A samo tada, tj. s tim mislima, shvaćamo činjenice koje proživljavamo između smrti i novog rođenja.

Ako bismo htjeli drastično opisati, mogli bismo reći: Čovjekov život u sadašnjem razvoju čovječanstva zapravo je izvanredno težak ako on u svom zemaljskom životu ne stekne misli o izvanosjetilnom svijetu. Jer poslije prolaska kroz dveri smrti on ne dolazi do prave spoznaje onog što ga okružuje. Nešto ga okružuje, ali on nije u stanju to shvatiti. Razumijevanje onoga što se doživljava poslije smrti mora se postići u zemaljskoj egzistenciji. U drugim opisima vidjet ćemo da je to u jednom davnom vremenu bilo drukčije. Ah u sadašnjem trenutku razvoja čovječanstva ljudi su, eto, sve više upućivani na to da ovdje na zemlji izvojuju razumijevanje onoga što će doživljavati u duhovnom svijetu između smrti i novoga rođenja. Zato možemo reći: kad se duhovna znanost danas obraća javnosti, ima ona potpuno pravo, jer svatko je može provjeriti. Jer svatko, tko se dostatno zadubi u svoju dušu, reći će s vremenom ovako: to što vele duhovni istraživači, jasno mi je. Čini mi se kao da samo to jednom doživio, kao da mi se sada daju samo misli o nečemu što sam nekad već doživio. I zato je baš toliko potrebno, kada govorimo o duhovnoj spoznaji, da promijenimo način izražavanja tako, da onaj koji stupa pred duhovnu znanost, dobije već zbog načina izražavanja dojam: ovdje ću naučiti nešto što nimalo ne vrijedi u osjetilnom svijetu.

E, ali tada vam dođu protivnici i kažu: Ove duhovne spoznaje su besmislice, puka fantazija. - Sve dok poznaju ih žele da upoznaju samo osjetilni svijet, imaju pravo, jer izvanosjetilni svijet izgleda doista drukčije nego osjetilni. Tek onaj tko ne želi daje vezan za osjetilne predrasude, kaže: To što govori ispitivač

duha, to je samo poticaj da bih iz svoje duše izvukao ono što u njoj već imam.

Razumije se, štošta govori protiv takvog priznanja. Ah mora se reći da je za razumijevanje izvanosjetilnih svjetova to priznanje nešto najpotrebnije. A vidjet ćemo da i najteže stvari postaju shvatljive ako smo voljni da ovako, duboko ulazimo u svoje biće.

U te najteže stvari spadaju bez sumnje i matematičke istine. To što učimo u matematici, smatramo za apsolutno točno. Ali na naše čudo, čak i matematika, geometrija, prestaje biti točna kad uđemo u duhovne svjetove. Razjasnit ću to na sasvim jednostavnom primjeru: Radi se o nekoj staroj euklidskoj istini ili, kao što se kaže, o aksiomu, koji učimo kao nešto samo po sebi razumljivo; na njega se navikavamo još iz mladosti.

Npr., uzima se kao nešto samo po sebi jasno ovo: Kad imam neku točku A i neku točku B, onda je prava crta najkraći put između te dvije točke. Svaki drugi vijugavi put duži je.

Na ovoj spoznaji, jasnoj za fizički svijet, zasniva se veliki dio naše geometrije. U duhovnim svjetovima obratno je. Tu je prava crta koja spaja A i B najduži put. Svaki drugi put je kraći jer po svakom drugom putu možemo slobodno ići. Ako zamislimo da se nalazimo u A i da treba ići u B, stići ćemo u svojim predodžbama na svakom krivom putu lakše. Zadržati pravi put, tj. zadržati u svakoj točki pravac, jedan te isti pravac, to je najteže i najsporije. Zato u duhovnom svijetu treba najviše vremena ako hoćemo izmjeriti jednu crtu u dvodimenzionalnom ili trodimenzionalnom prostoru.

Tko malo promisli o pozornosti i, kao što sada često kažem, tko se zadubi u svoju dušu razmišljajući što pozornost znači, taj uviđa da ono što ispitivač duha kaže iz svog iskustva, mora biti točno i u ovoj stvari. Jer on kaže: Kada se krećem samovoljno, tada mi je lako izmjeriti put. To se kretanje ne mora odnositi na dužine, nego i na ono što radimo svaki dan. Većina ljudi posluje od jutra do mraka. Posao rade s malom pozornošću i uglavnom onako kako su se naviknuli, kako su radili jučer, kako ljudi vele da treba raditi itd. Onda posao ide brzo. Ali zamislite da morate svakog trenutka intenzivno paziti na sve što radite. Pokušajte jednom. Vidjet ćete koliko će poslovi ići sporije.

Međutim u duhovnom svijetu nema uopće ničega bez pozornosti. U duhovnom svijetu nema navike. U duhovnom svijetu ne postoji riječ „se“, kao u izreci: u to vrijeme mora se

ručati, u to vrijeme mora se večerati itd. To „se“ kada kažemo: u ovakvoj prigodi oblači se ovo ili ono odijelo itd., sve riječju „se“, što igra tako veliku ulogu u fizičkom svijetu, a naročito u današnjoj civilizaciji, sve to ne postoji u duhovnom svijetu. U duhovnom svijetu moramo svaki i najmanji korak, pa i ono stoje manje od koraka, pratiti vlastitom pozornošću. To je već sadržano u ovom stavu: u duhovnom svijetu je prava linija najduži put između dvije točke. Tako imamo ovu suprotnost: u fizičkom svijetu je pravac najkraći put između dvije točke, u duhovnom svijetu je pravac najduži put između dvije točke.

Ako dosta duboko siđemo u svoju dušu, vidjet ćemo kako treba shvatiti te čudnosti. I sve više morat ćemo priznati: sve što kaže istraživač duha, sve je to mudrost, koja zapravo počiva u meni samom. Netko treba samo da me podsjeti.

Usporedno s tim, ukoliko čovjeku dopušta njegova sudbina, karma (kao što ćemo još vidjeti), može danas svatko ići tim putem i tako doći sam do gledanja duhovnog svijeta. Tako čovjek dolazi do gledanja činjenica, do razumijevanja ideja duhovnog svijeta. To se u spomenutom upoznavanju samog sebe doista i dostiže u pogledu na ono što smo zaboravili u početku zemaljskog života.

Može se reći da su istine duhovnog svijeta, kad ih saopćavamo u idejama, svakom razumljivije; daje za ono što govori istraživač duha dostatan utjecajan čovječji zdrav razum, ako se on samo dostatno duboko zadubljuje u dušu. Za istraživnje duhovnih činjenica, za ulaz u duhovni svijet, za priopćavanje vlastitog iskustva o činjenicama duhovnog svijeta mora čovjek sam, razumije se, prijeći put spoznaje. Zato je danas opravdano što čovjek koji je upoznao duhovne svjetove o njima govori sasvim javno. Jer u današnjem životu čovjek razvija u školama onu moć razumijevanja, razlikovanja, kojom može doći i do razumijevanja onoga što iznosi današnja duhovna znanost - Ali i u tom pogledu bijaše za čovječanstvo izvjesnih davnih vremena drukčije nego danas. Zato bješe i ponašanje onih koji učahu u misterijima, koji u misterijima njegovahu umjetnost i religiju drukčije nego danas. Tko govori danas svijetu oko sebe o duhovnim spoznajama, mora dobro znati svoje ideje izlagati tako da one budu istinsko sjećanje na predzemaljski život. Danas se mora govoriti slušateljima i čitateljima pisati tako da se podsjećaju na život prije rođenja.

Moglo bi se reći da kad god čovjek govori o stvarima duhovne znanosti, on zapravo istupa pred slušatelje s ovim pozivom:

Slušaj što se govori, gledaj dosta duboko u svoju dušu i naći ćeš da to počiva u tvojoj rođenoj duši. Doći ćeš do toga da sve to nisi mogao naučiti u zemaljskom životu, gdje ti ništa o tome ne zbori nijedan cvijet, nijedan oblak, nijedan izvor; gdje ti ni nauka, koja zida samo na osjetilima i razumu, to nikad ne može kazati. Doći ćeš do spoznaje da si to donio sobom u zemaljski život; da si prije zemaljske egzistencije proživio stvari koje u tvojoj duši ostaviše trag, kao neko svemirsko sjećanje. To sjećanje budi duhovni istraživač. To je svakako poziv koji upućuje duhovni istraživač najdubljoj čovječjoj unutrašnjosti. Ali time se ne želi čovjeku naturati nešto strano. To je poziv da se sjetimo onoga stoje najdublja svojina same čovječje duše.

Tako nije bilo kod ljudi starijih vremena. Onda su mudraci misterija i svećenici morali drukčije postupati, jer ljudi starijih vremena imadahu sami od sebe sjećanje na predzemaljsku egzistenciju. Prije nekoliko tisuća godina nije ni najprimitivniji čovjek posumnjao da u njegovoj duši počiva nešto stoje on donio sobom iz izvanosjetilnog života. Jer to je svakog dana doživljavao u snolikim imaginacijama. Imao je nešto u svojoj duši o čemu je govorio: to mi nije dalo oko koje gleda ovo drvo, to mi nije dalo uho koje čuje slavujevu pjesmu, to mi nije dalo nikoje drugo osjetilo, nego je to tu u mojoj duši. Ja to nisam mogao primiti otkako sam u zemaljskom životu. To je bilo u meni još onda kad sam silazio u zemaljski život i kad mi je za vrijeme embrionskog doba od jednog drugog čovječjeg tijela darovano zemaljsko fizičko tijelo. Već je tada u meni postojalo ono što mi sada svijetli u snolikim imaginacijama. To sam ja samo obukao u čovječje fizičko tijelo.

Dakle, čovjeku se u ono staro doba ne bi dalo ništa što bi ga odvelo dalje u njegovom razvoju, kad bi mu se obraćala pozornost na ono na što se upravo modernom čovjeku mora naročito obraćati. To je, da on posjeduje sjećanje na predzemaljski život, sjećanje koje je u početku podsvjesno, ali koje se može buditi, dozvati u svijest. U starijim misterijima moralo se čovjeku obraćati pozornost na nešto sasvim drugo.

U starija vremena imao je čovjek dubok bol baš radi onoga stoje u osjetilnom svijetu najljepše. Viđao je cvijeće. Viđao je biljku kako niče iz zemlje, kako razvija svoje cvjetove u svojoj čarobnoj ljepoti. Osjećao je ono dobrotvorno što za njega ima cvijeće. Slušao je izvor kako žbori i osjećao sav čar što nam ga otkriva kada mu se približimo u hladu. Osjećao je - razumije se, svojim osjetilima - tu svježinu takvog izvora. Ali tada je u sebi

kazao: Sve to je kao otuđeno, grešno, otuđeno od onoga svijeta koji nosim u sebi, koji sam unio u fizičku egzistenciju pri silasku iz duhovnih svjetova. A učitelji misterija imahu zadatak da ljudima objasne da i u cvijetu i u potoku što žubori, da i u šuštanju šume i u pjesmi slavuja, da svuda postoji duhovna stvarnost; da se i tu svuda mogu naći duhovna bića. Njihov zadatak je bio taj da čovječanstvu priopće veliku istinu: to što živi u tebi, isto to živi u izvanjskoj prirodi. Jer upravo onda kada je čovjek imao najsvježija i najosjetljivija osjetila za izvanjsku prirodu, gledao je bolno i žalosno na nju. To bijaše doba kada mu je um najmanje rasvjetljavao prirodne zakone, kada je primitivno osjetilima promatrao izvanjski svijet. Ljepota prirode što klija i niče, dopiraše u njegove oči i njegove uši i u njegova druga osjetila. Ali on to doživljavaše uvijek bolno. Upravo u ljepoti osjećaše najdublji bol, jer je ne mogaše sjediniti s onim što živi u njegovoj duši kao sadržaj iz života prije rođenja. I tako bješe zadatak mudraca u misterijima da pokažu kako ono božansko stanuje svuda, pa i u osjetilnim predmetima. Stari mudraci morali su razjašnjavati ljudima baš duhovnu bit prirode.

Ali to mogahu samo zato što idahu drugim putem nego mi danas. Kao što je danas potrebno pomoći ljudima da se sjete svog postojanja prije rođenja, tako je starim učiteljima misterija bilo potrebno da probude u ljudima oko sebe drugo osjećanje.

Za vrijeme zemaljskog postojanja provodi čovjek svoj život ritmički, u dva stanja, ili zapravo u tri stanja: budno stanje, sanjanje i spavanje. Spavanje protječe nesvjesno. Takvo nesvjesno spavanje imadahu već i ljudi starijih epoha, iako bješe nešto drukčije nego u današnjeg čovjeka. I oni spavahu, i oni zapadahu u izvjesno stanje u kome ne dolaze u svijest nikakva doživljavanja duše. Ali čovjek živi i kad spava. Mi ne umremo kad zaspimo, niti se ponovo rodimo kad se probudimo, nego kao duša i duh vodimo neki život od uspavljivanja do buđenja. Za običnu, svakodnevnu svijest to doživljavanje između uspavljivanja i buđenja potpuno je ugašeno. Čovjek se sjeća onoga što doživljava u budnom stanju, a najviše još i onoga kad sanja, ali pri običnoj svijesti ne sjeća se više što doživljava između uspavljivanja i buđenja, u spavanju bez snova. Toga se ne sjeća. Stari učitelji misterija postupahu sa svojim učenicima tako da oni postajahu svjesni onoga što doživljavaju pri spavanju. Tako su utjecali na cijelo čovječanstvo preko ideja koje su širili u svijet.

Novije spoznaje inicijacije moraju podsjećati na ono stoje u

čovječjoj duši živjelo prije rođenja. Inicijacija starog doba morala je čovjeka podsjećati na ono što je on doživljavao pri svakodnevnom spavanju. Zato su ove spoznaje, koje su ti stari učitelji misterija oblačili u ideje, bile tako raspoređene da su učenici, ili drugi koji im dolažahu, mogli reći: učitelj nam ne govori ništa drugo nego ono što doživljavamo uvijek pri spavanju. To što nam predaju svećenici misterija nije ništa nepoznato. Oni su samo došli posvećenjem do toga da vide to što pri običnoj svijesti za vrijeme spavanja ne vidimo, ali što proživljavamo.

Kao što danas budimo svoje sjećanje na predzemeljski život, budilo se u toj staroj mudrosti inicijacije sjećanje na doživljaje u snu. To je jedna od glavnih razlika između starije i novije inicijacije: u staroj inicijaciji čovjeka se podsjećalo na ono što bi inače prospavao u svakodnevnoj svijesti; tj. čega se u dnevnoj svijesti nije više sjećao. Starim mudracima dizali su se noćni doživljaji u svijest i oni su učili ljude ovako: Noću živim svojom dušom u duhovnom svijetu. Taj isti duhovni svijet živi u svakom izvoru, u svakom slavuju, u svakom cvijetu. Svake noći ulaziš u ono što danju možeš vidjeti samo svojim osjetilima.

I tada je čovjeku bilo jasno da oni bogovi koje je doživljavao u svom budnom sanjanju, postoje i vani u prirodi. Tako je kazivao stari misterijski mudrac svom učeniku kad mu je otkrivao sadržaj dubokog sna; davani, u prirodi ima božanskih, duhovnih bića. Isto tako noviji duhovni istraživač ima zadatak da čovjeku pokaže kako je prije silaska na zemlju živio u duhovnom svijetu kao duhovno biće među duhovnim bićima, i da ovdje na ovoj zemlji može pomoću pojmova i ideja opet steći u sjećanju ono što je doživljavao u predzemeljskom životu.

U današnjoj znanosti inicijacije čovjek upoznaje pravu razliku između spavanja i budnog života onda kad se uzdigne od imaginacije do inspiracije. To što čovjek biva kao duša, kao duh od trenutka kad zaspi do trenutka kad se probudi, to je on u stanju opaziti tek u pravoj inspiriranoj spoznaji. Kada se čovjek penje do imaginarne spoznaje, dolazi do slike svog života. Ako oblikuje tu sliku života na javi - kao što sam opisao - praznom svijesću, u svemirskoj tišini, onda se u njegovoj duši najprije pojavljuje iz svemira, u obliku inspiracije, njegov predzemeljski život. A zatim, u inspiraciji pojavljuje se i njegovo vlastito biće, kao duševno i duhovno biće, onako kako izgleda za vrijeme spavanja.

To što u snu ostaje nesvjesno, postaje u inspiraciji svjesno.

Učimo se da gledamo na ono što kao duša i duh radimo u snu. I tada opažamo sljedeće: kad zaspimo, izlazi duhovno - duševno biće iz fizičkog i eteričnog tijela. U postelji ostavljamo fizičko tijelo i eterično tijelo ili tijelo stvaralačkih snaga, takvo kakvo ga opažamo u imaginaciji i kao što sam ga opisao. Ono pak što čini više dijelove čovječje prirode, što možemo nazvati astralno tijelo (i to sam spomenuo), a zatim istinska organizacija čovječjeg „ja“, to izlazi iz fizičkog i eteričnog tijela, a pri buđenju se u njih opet vraća. To razdvajanje našega bića, koje doživljavamo svaki put kad ritmički prelazimo iz jave u san, možemo istinski gledati i upoznati tek u inspiraciji. Tad opažamo kako sve ono što stječemo u običnom budnom životu svojim mislima, svijetom svojih misli, doista ostaje u postelji. Naše misli, koje smo mukom zaradili, naše misli, radi kojih su nas toliko mučili za vrijeme školovanja, sva naša pamet koju smo stekli za svoju zemaljsku inteligenciju, sve to moramo prepustiti fizičkom i eteričnom tijelu svaki put kad zaspimo. Iz svoga fizičkog i eteričnog tijela prenosimo u duhovni svijet, u kome spavamo kao „ja“, i astralno tijelo, samo nešto stoje potpuno različito od onoga što poznajemo za vrijeme jave. Kad prelazimo iz jave u san, doživljavamo nešto što pri običnoj svijesti ne dolazi do svijesti. Zato, kad vam govorim o tim doživljajima, moram tako govoriti, te doživljaje, koje čovjek ima, ali ih ne dozna u običnoj svijesti (iako ih se može sjećati u okviru zdravog razuma), moram tako govoriti, te doživljaje zaogrćem u ideje i pojmove. Obično razmišljanje o svijetu sjenki tih živih, pravih misli napuštamo čim zaspimo, pa se uživljavamo u jedan svijet, u kome, zapravo, ne mislimo kao u zemaljskom svijetu, nego gdje ono što postoji, u sebi *doživljavamo*. Zapravo, za vrijeme spavanja doživljava čovjek besvjesno svjetlost. O djelovanju svjetlosti u fizičkom svijetu, o tome kako u dodiru sa stvarima svjetlost stvara sjenke i boje, o tome razmišljamo za vrijeme budnog života i to su samo misli o svjetlosti i djelovanjima svjetlosti.

Te misli, kao što rekoh, napuštamo, a mi samo ulazimo u živu, životvornu svjetlost. Izlijevamo se u živu životvornu svjetlost. I kao što ovdje kao zemaljski ljudi, dok danju idemo po zemlji, kroz zrak, nosimo na sebi fizičko tijelo, nosimo sobom i dušu i duh, tako ulazimo kad spavamo u živu, životvornu svjetlost. I sami postajemo tada jedno biće, supstancija satkana iz životvorne svjetlosti. Postajemo svjetlost u svjetlosti.

Samo kad čovjeka nadahne to što on postaje i sam svake noći, kad mu se to popne u svijest, tada zna: ti živiš tu za vrijeme

sna kao svjetlosni oblak u svemirskoj svjetlosti. Ah to ne znači samo živjeti kao svjetlosna supstancija u svjetlosti, to znači živjeti u snagama koje u budnom životu postaju misli, koje se doživljavaju kao misli.

Kroz svjetlost, koju tako doživljavamo, struje svuda snage, struji ono što živi u biljkama, što živi u životinjama, a postoji i samo za sebe u duhovnim svjetovima. Ne doživljavamo svjetlost tako kao ovdje u fizičkom svijetu, nego je ta živa, životvorna svjetlost takoreći tijelo duhovne aktivnosti, pa i pojedinih duhovnih bića.

Ovdje u fizičkom svijetu čovjek je zatvoren u svoju kožu, a i druge ljude vidi zatvorene u njihove kože. Tamo, za vrijeme spavanja mi smo svjetlost u svjetlosti, a i druga bića su svjetlost u svjetlosti. Ali, tamo ne opažamo svjetlost kao svjetlost, kao što smo navikli ovdje u fizičkom svijetu, nego - da se slikovito izrazim - mi, koji smo postali životvoran svjetlosni oblak, opažamo drugi objektivni, životvorni svjetlosni oblak. Taj objektivni svjetlosni oblak je neki drugi čovjek, ili neko biće koje daje život biljnom svijetu, ili drugo neko biće koje se uopće nikad ne inkarnira u fizičkom tijelu, već uvijek živi u duhovnom svijetu.

Dakle mi tu ne doživljavamo svjetlost kao zemaljsku svjetlost, nego kao živu, istinsku duhovnost. Vi znate da kao fizički ljudi živimo ovdje na zemlji i u toplini, koju i fizički opažamo. Čovjek zna kad mu je toplo ili hladno. On dakle zna da ovdje svojim osjetilima pri običnoj svijesti živi u toplom ili hladnom. To što u toplom ili hladnom doživljava, to čovjek *osjeća*. To je osjećanje - opažanje toplote i hladnoće.

Sad, ako zaspimo, pa izađemo iz fizičkog i eteričnog tijela, tada živimo i kao toplina u svemirskoj toplini, kao što živimo kao svjetlost u svemirskoj svjetlosti. Dakle nismo samo svjetlosni oblak, nego svjetlosni oblak prožet toplinom. Tako isto je i ono što oko sebe opažamo puno topline. Kao što ovdje u snu ne doživljavamo svjetlost kao na zemlji, nego kao nešto živo i duhovno, tako isto biva i s toplinom. - Ni u inspiraciji ne možemo u duhovnom svijetu izaći na kraj samo s onim predodžbama koje smo stekli u zemaljskom svijetu. Kao što moramo steći drugu predodžbu o najkraćem putu između dvije točke, tako moramo steći druge predodžbe i o svim drugim stvarima. I kao što smo pri doživljavanju svjetlosti doživljavali sebe kao duhove u duhovnom svijetu, tako i pri doživljavanju topline ne doživljavamo onako kao što smo navikli u

osjetilnom svijetu, nego doživljavamo sebe u svijetu tkanja i zračenja ljubavi. Doživljavamo sebe u izvanosjetilnom, kao ljubavna bića usred bića koja se jedino sastoje iz ljubavi, koja drukčije ne postoje nego kao ljubavi u svemirskoj ljubavi. Za vrijeme spavanja doživljavamo sebe u svijetu duhovne ljubavi.

Zato, ako uopće želimo ući u te svjetove, gdje se svakog dana nalazimo kad spavamo, moramo pojačati svoju sposobnost ljubavi. Inače nam taj svijet u kome živimo od trenutka kada zaspimo do trenutka kad se probudimo ostaje, razumije se, stran. U ovom svijetu ovdje ne vlada duhovna ljubav, nego zapravo sam osjetilni ljubavni nagon, a u duhovnom svijetu caruje pak duhovna ljubav onako kao što sam sad opisao.

I zato, ako hoćemo svjesno živjeti u svijetu u kom ionako živimo svake noći, možemo to samo ako razvijemo snagu ljubavi na ovaj način.

Bez snage ljubavi ne možemo uopće doći sebi. To što s nama biva za vrijeme trećine cijelog života, za vrijeme spavanja, bilo bi nam zauvijek nepoznato, kad to ne bismo mogli doznati razvijenom, ojačanom snagom ljubavi. Dakle, bez snage ljubavi ne bismo mogli ni same sebe spoznati. To što čovjek doživljava od trenutka kad zaspri do trenutka kad se probudi, moralo bi zemaljskim bićima zauvijek ostati mračna zagonetka kad ona ne bi napredovala u snazi ljubavi i tako postajala svjesna onog što doživljavaju u snu. S druge strane, onaj oblik misaone aktivnosti, koji razvijamo za vrijeme dok na sebi nosimo svoje fizičko i eterično tijelo, dakle za vrijeme jave, taj oblik misaone aktivnosti ostavljamo u postelji. To ulazi za vrijeme sna u harmonično kretanje s cijelim svemirom. Kada bi čovjek bio u stanju da doista razumije što biva noću s fizičkim i eteričnim tijelom dok on živi kao biće topline, vidio bi, sa strane, kako eterično tijelo dalje misli cijelu noć.

Mi možemo misliti i kad nam duša nije tu. Jer to što ostavljamo u postelji, tjera valove misli neprestano dalje. To misli dalje. Kada se ujutro probudimo, uvlačimo se u to što je ostalo u postelji i stoje neprestano mislilo. Ujutro susrećemo se opet sa svojim vlastitim mislima. Te misli nisu obamrle za vrijeme spavanja. Samo nismo bili kod njih. Ja ću još govoriti

tome kako čovjek može biti mnogo pametniji, mnogo inteligentniji za vrijeme kad nije kod svojih misli. To što smo noću smislili dok nismo bili tu, često je mnogo pametnije nego što mislimo danju kada nam je duša tu.

Ali ono što sam svakako htio spomenuti, to je da se tu, u

eteričnom i fizičkom tijelu i dalje misli i da ujutro, kad se probudimo osjetimo da smo sanjali, osjećamo da taj san na neki način znači: kada tvoja duša zaroni u fizičko i eterično tijelo, ona se takoreći izgubi. Ovdje je fizičko tijelo i eterično tijelo, tijelo stvaralačkih snaga, a ovdje je astralni organizam

i organizam čovjekova „ja“; oni zarone u fizičko i eterično tijelo. Ah u tome trenutku nastaje nešto tako kao kad val neke tekućine prodre u nešto gušće: izgubi se. Čovjekovo ja i astralno tijelo dolaze iz svjetlosti i topline i zarone u naše misli; ne razumiju ih odmah, ispreturaju ih, i to komešanje doživimo kao jutarnji san. Koje zagonetno značenje ima snivanje u cijelom čovječjem životu i kakvi su daljnji odnosi između spavanja i jave, vidjet ćemo već idući put.

ŽIVOT SNOVA

Između čovječjeg budnog života i spavanja (o čemu sam vam u posljednjem promatranju, iako samo nešto, nagovijestio) provlači se život snova. Iako je taj život snova tako sporedan za neposrednu realnost svakodnevnog života ipak on ima za dublje poznavanje, kako svijeta tako i čovjeka najveću vrijednost. Ta vrijednost snova u duhovnoj nauci ovoj o kojoj je ovdje riječ, ne dolazi samo otuda što se od promatranja snova dolazi do mnogo čega drugoga, nego otuda što su snovi takoreći onaj ugao kroz koji dopiru u ovaj svijet u kome živimo, kad smo budni, zraci nekih drugih svjetova. Tako da čovjeka često opomene upravo zagonetnost snova, i to ne samo da u temeljima ovog svijeta ili u svodovima njegovim ima još i drugih svjetova, nego i kakvo bi otprilike bilo biće tih svjetova.

Ali s druge strane, izvanredno je teško prodrijeti višom sviješću u to tako zagonetno snivanje. Jer snovi su u životu moć, koja čovjeka može zvesti u najveće iluzije. I upravo u pogledu na snove ljudi lako naginju da ono što je prividno shvate na pogrešan način kao neku stvarnost. Pođimo malo u tom pravcu, držeći se onoga što sam već govorio o spavanju i o ponovnim životima na zemlji.

Jedan primjer koji se u snovima uvijek ponavlja bilo u ovom ili onom obliku, to je da smo načinili da bismo bih u stanju da to načinimo. Dakle nešto što je izvan granica mogućih poslova u našem dosadašnjem zemaljskom životu. Zatim sanjamo da to što smo načinili izgubimo i ne možemo nikako naći. Tražimo kao ljudi tu izgublenu stvar, koju mislimo da smo načinili.

Promatrajmo ovaj primjer konkretnije. Tako kao što sam ga opisao ili u kojem drugom obilku, dolazi taj san u životu svakog čovjeka. Recimo, neki krojač je sanjao, iako je samo neznatan krojač za malogradski svijet, daje šio svečani kaput za nekog ministra. Osjeća se potpuno sretan u tom poslu i upravo ga dovršava. Ali odmah zatim san mijenja raspoloženje. U trenutku kad bi morao kaput poslati ministru, on ga svuda traži, ali ga nigdje ne može naći.

Eto tu imate san koji opisuje nešto što se, istina, ne može dogoditi u životu dotičnog, ali što on može lako zamišljati u svojim željama. On taj posao ne može izvršiti jer je samo mali krojač za provincijalce, pa je nemoguće da se kaput naruči u njega. Ali, možda je neki put u svom smjelijem maštanju zaželio skrojiti takav kaput. On to možda i ne zna ali imao je tu želju u svojoj mašti.

A na čemu se to temelji? Doista, na jednom stvarnom događaju. Kad je čovjek u snu sa svojim „ja“ i sa svojim astralnim tijelom izvan fizičkog i eteričnog tijela, tada se on nalazi u onome što se provlači kroz sve zemaljske živote. Ono što je ispunjeno unutrašnjom snagom, što je zapravo unutrašnje zaposleno dok čovjek spava na njegovom biću, to je „ja“ i to je astralno tijelo. Dok spavamo, to se ne odnosi samo na sadašnji zemaljski život, nego može i na druge zemaljske živote. I ja vam ne pričam samo nešto hipotetično, nego nešto što potpuno potječe iz stvarnosti: Potpuno je moguće da je taj krojač jednom recimo u starom rimskom dobu, u jednom ranijem životu na zemlji sudjelovao u naručivanju jedne osobito svečane državničke toge. On nije morao čak ni biti krojač, nego samo neki sluga, ili štoviše prijatelj nekog rimskog državnika. Možda ga je njegova sudbina baš zato stoje tada imao tako žive želje da vidi svoga gospodara što dostojanstvenije odjevenog dovela u ovoj inkarnaciji do krojačkog poziva. Jer u cjelini čovječjeg života baš su misli ispunjene željom naročito značajne. Tako može sjećanje na ovakav doživljaj u ranijem životu prostrujati kroz dušu i duh čovjekov, kroz „ja“ i astralno tijelo. Zatim, ujutro kada čovjek tako kao što sam kazao potone sa svojim „ja“ i astralnim tijelom u fizičko i eterično tijelo, tada ta duša uživajući još u sjećanju na ljepotu one državničke toge, uroni u one predodžbe koje taj krojač u sadašnjem životu može jedino imati. Te predodžbe stoje u njegovom eteričnom tijelu. Tada se to, što se bješe doživjelo još onako kao u rimsko doba, završne. Treba ući u predodžbe koje krojač ima danju. Ali danju je taj čovjek zamišljao jedino kako pravi odijela za provincijalce.

Sada, kada je tako uronila, može duša samo s velikom mukom zamišljati to što je osjećala pri lijepoj državničkoj togi. To ona teško može pretpostaviti pri strašnim haljinama koje krojač mora siti. Na prijelazu, u tome komešanju pretvara se predodžba toge u suvremeno ministarsko odijelo, a tek poslije, kad je dotični potpuno zaronio u svoje fizičko i eterično tijelo, nestaje zbog zakonitosti izvanjskih predodžaba to što se dogodilo u trenutku prije buđenja.

Tako nam je od trenutka kad zaspimo do trenutka kad se probudimo naš ukupni čovječanski život tu. U svome biću moramo zajedno sa svojim ukupnim čovječanskim životom stati pred ono što u ovom zemaljskom životu možemo pretpostavljati, zamišljati prema svojem iskustvu. Tako dobivamo čudnovate tvorevine snova. Zato je upravo kod snova tako teško razlikovati sadržaj što ga neki san neposredno pokazuje, i koji može biti puka opsjena, od prave stvarnosti koja se iza snova zapravo uvijek skriva. Ta prava stvarnost možda je nešto sasvim drugo. Onaj tko je primijetio da se u snovima manje treba paziti na same slike što dolaze, taj se polako navikava i snalazi u tim sasvim zamršenim događaj ima. Jer same slike oblikuju se u eteričnom tijelu koje je ostalo u krevetu i koje u sebi nosi misli i predodžbe. U svom pravom unutrašnjem biću za vrijeme spavanja nemamo te predodžbe. Sadržaj tih predodžaba moramo razlikovati od nečeg drugog, to drugo ja bih nazvao dramski tok sna. Moramo se polako navikavati da obraćamo pozornost na dramski tok sna. Tako da se zapitamo: Je li sadržaj sna takav da bi načinio golemu radost kada bi se događao najavi? Jesmo li u snu doživjeli tu radost, tu olakšicu? Srijamo li u snu u neku katastrofu? Polazimo li od nekog rada u kome nam se stvari najprije pokazuju jasno, zatim se zamršuju a na kraju vode u ponor, u pravcu neke katastrofe? Kada promatramo snove, treba prije svega obraćati pozornost na ta pitanja. Dakle ne na misaoni sadržaj nego na dramsku radnju.

Netko može sanjati da se penje na neko brdo. Penjanje postaje sve teže, sve teže. Naposljetku dolazi do jednog mjesta odakle dalje ne može, gdje su se okomile goleme prepreke. On te prepreke osjeća kao nešto što se žarilo duboko u njegov život. Dobro, netko može imati taj san. Morali bismo ga i dalje šarati. Ali taj čovjek, ili neki drugi, može imati i ovakav san: On ulazi u pećinu koja vodi nekuda, recimo u neki rudnik. Kad je ušao, imao je još malo svjetlosti. Zatim postaje sve mračnije, a naposljetku dolazi do jednog mjesta gdje ne samo da je potpuno mračno, nego gdje jure njemu u susret struje najstrašnije hladnoće ili nešto slično, tako da se s tog mjesta ne može ni maknuti dublje u pećinu.

Vidite to su dva sna, kojima je sadržaj potpuno različit, ali dramski predstavljaju oba jedan poduzet posao koji u početku ide, zatim pruža poteškoće i naposljetku dolazi pred nesavladljivu prepreku. Slike su sasvim različite, ali dramski tok je isti. Iza oba sna stoji možda isti doživljaj iz izvanosjetilnog svijeta, rekao bih iza scene ovoga života. Možda se kod oba sna u duši događalo isto. Jedno te isto može se iskazati u raznim slikama.

Ovo neka nas upozori da ne treba zaključiti površno, kao što se često čini iz sadržaja nekog sna, što je doživjela čovječja duša i duh, nego da najprije treba ispitati dramski tijek sna. Ako uz to podupremo svoju moć predočavanja vježbama o kojima sam govorio ovih dana, znat ćemo polako sve bolje shvaćati kroz iluzorne slike sna ono dramsko, ono što smo stvarno doživjeli za vrijeme spavanja a na čemu se snovi zasnivaju.

Prije nego što govorim o pojedinostima snova, o njihovom odnosu spram čovječjeg fizičkog tijela i čovjekova duha - a tome ću govoriti idućih dana - htio bih danas ocrtati kako se u svijetu snova pokazuje čovječji položaj prema cijelom svemiru. Ta vidi se kako u snu počinje sasvim drugi odnos u pojedinim događajima života, nego što je odnos koji doživljavamo u budnom životu. U budnom životu - vidjeli smo upravo na spomenutim primjerima - stvari se pokazuju u određenoj međusobnoj vezi, u skladu s protivnostima koje vladaju u osjetilnom svijetu. Nešto što slijedi, mora uvijek doći poslije nečega ranijeg. Ono što se događa u običnom osjetilnom svijetu, san pokazuje u potpuno rastvorenom stanju. Sve se mijenja. Sve se rastvara. Ono stoje, kao i sam čovjek, osjetilno biće, vezano težinom za zemlju, to može u snu najedanput poletjeti. U snu čovjek vrši akrobatske letove, bez sprava za

letenje. O što inače lomimo zube, npr. o matematičke probleme, izgleda nam u snu lako kao za djecu. Možda se najavi više ne sjećamo rješenja - e to je onda naša osobna nevolja - ali uvijek imamo osjećaj da onih zapreka, onih prepreka u preodočavanju, koje su tu najavi, u snu više nema. Tako biva na neki način u snovima rastvoreno sve što danju ima stalnu međusobnu vezu. Ako hoćemo stvoriti osjetilnu sliku o onome što se doista događa u snovima -razumije se, samo u našim predodžbama - tada možemo reći: nalijemo, recimo, jednu čašu nekom tekućinom, vodom, da uspemo neku sol koja se topi u vodi, zatim promatramo to rastvaranje. Pretpostavimo da je sol u kristalima, da ima određene oblike. Kada je bacimo u vodu, vidimo kako se stvaraju najfantastičniji oblici, sve dok se sol ne otopi sva i ne stvori opet homogena tekućina.

U snovima se događa nešto slično s predodžbama s duševnim doživljajima. I san koji dođe odmah kad zaspimo, i san koji dođe prije nego se probudimo, uzima obične dnevne doživljaje, rastvara ih, daje im najfantastičnije forme, najfantastičniji smisao. Fantastično je to s gledišta obične svijesti. Zato je za ovo što se događa u duši i duhu kad sanjamo sasvim dobra slika to rastvaranje soli u tekućini.

Ali ako smo čvrsto srasli s današnjim načinom predočavanja, nećemo tako lako doći do nepristranog razumijevanja te činjenice. Jer današnje čovječanstvo, osobito ono koje sebe smatra učenim, zna o nekim stvarima doista malo.

Doista to što sada kažem, ne kažem zato, jer bih rado malo izgrdio znanost. To mi nije ni na kraj pameti. Ja znanost cijenim, i ne bih nigdje želio vidjeti laičnost i dilentizam na mjestu naučnog rada. Ali baš sa stajališta duhovne nauke moramo priznati velike napretke sadašnjoj znanosti, pa i njenu ograničenu istinitost i sigurnost. Dakle to svakako pretpostavljamo. Ali ipak moramo reći sljedeće.

Kada ljudi danas hoće nešto doznati, uzimaju zemaljske predmete i zemaljske pojave. Oni ih promatraju i iz njih izvode prirodne zakone. Prave i pokuse, da bi izmamili od prirode njene tajne, i pomoću pokusa otkrivaju prirodne zakone. Tako dolazimo do neke određene vrste zakona i to onda nazivamo svojom znanošću. Zatim gledamo u nebeske daljine. U nebeskim daljinama vidimo npr. one čudne spiralne magle a u tim spiralnim maglama kako se stvaraju pojedine jezgre, ili tako nešto. Takve pojave snimamo danas fotografskom metodom, koja pokazuje stvari mnogo točnije nego teleskop. A što radimo

poslije toga da bismo doznali nešto o onom što se zbiva u prostornim daljinama neba? Uzmemo prirodne zakone Zemlje, to što smo utvrdili na Zemlji, to o čemu smo tu eksperimentirali to uzmemo, pa špekuliramo kako se u daljinama prostora mogla stvoriti po tim istim prirodnim zakonima onakva magla.

Izmišljamo hipoteze i teorije o postanku i svršetku svijeta, a da bismo ono što smo otkrili u svojim laboratorijima, sa zemaljskim manganom, zemaljskim kisikom ili vodikom, da bismo to mogli proglasiti za prirodne zakone nebeskog svoda. Ako li tada otkrijemo na nebu nove elemente, onda ponekad nesvjesno dajemo na znanje da smo zašli u prilično nesigurne znanstvene vode. Svuda u prostoru naišlo se npr. na vodik i na helij; ali našlo se i jedan nov element, koji je dobio čudno ime, čudno jer i samo ukazuje na maglu u koju je zašlo mišljenje. Taj se element naime zove nebalij. Mišljenje tu postaje maglovito (nebel=magla) i otuda taj nebalij pored helija i pored vodika. Ako tako jednostavno primjenimo ono što smo doznali u svojim zemaljskim laboratorijima o prirodnim zakonima, neizbježno padamo iz zablude u zabludu. I tako je švedski znanstvenik Arhenius nanio, spekulirajući u toj stvari, veliku nevolju.

Vidite ja bih opet otpočeo od jednog uspoređenja: poznato vam je iz prirodne znanosti kako je Newton, engleski fizičar, prirodni filozof postavio teoriju tzv. gravitacije, sile teže u cijelom svemiru. On je proširio zakon koji vidimo kada pada običan kamen privučen od zemlje na međusobno djelovanje sviju svemirskih tijela. Govorio je i o tome kako sila te gravitacije, ta snaga opada s daljinom.

Za fizičare koji se možda nalaze u ovoj dvorani, možemo reći da taj zakon glasi tako, da težina opada s kvadratom daljine, dakle je u daljini dva četiri puta, u daljini tri devet puta slabija, tj. ukoliko se udaljimo, težina se smanjuje.

Kao što vidite, za takvu silu postavljamo takav zakon. To je potpuno ispravno. Ali, ako ostajemo u granicama samo čisto fizičke stvarnosti, nije nam moguće da taj zakon dosta univerzalno zamislamo. Mi zamišljamo ovako: ako je tu neko svemirsko tijelo, njegova sila gravitacije opada s daljinom: ovdje je jaka, ovdje slabija, pa još slabija, i uvijek slabija.

Takvo je i širenje svjetlosti. Svjetlost koja se širi iz jednog svjetlosnog izvora postaje u daljini sve slabija i slabija.

To je ono što prozire naš čovjek sa svojom znanošću. Ali on ne prozire nešto drugo, to da kad ovdje na Zemljinom tijelu, u svoj laboratorij postavlja prirodne zakone i stavlja ih u pojmove, da

istinitost tih prirodnih zakona, sadržaj tih prirodnih zakona prestaje ukoliko se udaljujem od Zemlje. Ako dakle na Zemlji utvrđujemo zakon o spajanju elemenata, kisika i vodika ili ma kojih drugih elemenata, ili kad na Zemlji nalazimo zakon gravitacije, istinitost tih zakona smanjuje se pri izlaženju u svemirski prostor. Pa, ako sam ovdje u laboratoriju izrekao neki prirodni zakon i prenio ga na spiralnu maglu u svemirskoj daljini, tada činim isto kao kada vjerujem da, ako ovdje upalim svijeću pa gledam u pravcu spiralne magle, da ta svjetlost svijeće svijetli isto tako tamo gore kao i ovdje kod nas. Podajem se baš istoj toj zabludi kad mislim da to što sam ustanovio ovdje, u svom laboratoriju, vrijedi i vani u slobodnom svemirskom prostoru. Tako nastaje jedna osnovna zabluda kada prenosimo ono što u nekom zemaljskom laboratoriju nađemo da je točno na daljine nebeskog prostora.

Ali čovjek nije isključen ni iz one zakonitosti u koju ulazimo tamo gdje prestaje zemaljska zakonitost, kao stoje snaga gravitacije ili svjetlosti. I kad bismo htjeli naći i u prostoru zakonitost, koja je drukčija od naših prirodnih zakona, morali bismo se sve više udaljavati od Zemlje.

Hoćemo li to naći na način više unutrašnji, više ljudski, moramo prijeći iz jave u san. Kad smo budni, stojimo u području prirodnih zakona. Sve što radimo, radimo u smislu tih prirodnih zakona. Odlučimo dignuti svoju ruku. Kemijske i fizičke pojave koje se odigravaju u kosturu, odigravaju se po zakonima koje istražujem ovdje, na Zemlji, u svojem laboratoriju, tj. promatranjem. Ono što u nama živi kao naša duša, izlazi pri spavanju iz fizičkog i eteričnog tijela i pri tom izlaženju ulazi u ovaj svijet koji nije podvrgnut prirodnim zakonima. Zato se snovi često tako guraju prirodnim zakonima. Ulazimo u sasvim drugi svijet. Ulazimo u svijet u kome živimo kad sanjamo, isto tako kao danju sa svojim fizičkim tijelom u osjetilnom svijetu. Ali sad, ovo je drugi svijet. U ovom nema naših prirodnih zakona, već sasvim drugi zakoni. Svaku noć kad izlazimo iz svog fizičkog i eteričnog tijela, tonemo u svijet u kome ne vrijede više naši prirodni zakoni. A snovi su ona moć koja čini prirodnim zakonima intenzivnu opreku.

Kada sanjam, san mi pokazuje da živim u svijetu koji se buni protiv prirodnih zakona, koji neće da se pokori prirodnim zakonima. Kad uvečer zaspim, pa se krenem vani iz fizičkog i eteričnog tijela, živim još upola u prirodnim zakonima, ali već počinjem ulaziti u svijet u kome ne vrijede prirodni zakoni. Tada

se u snovima izražava to komešanje prirodnih i izvanosjetilnih zakona. Isto biva pri buđenju.

Može se dakle reći: kad god zaspimo, zaronimo u svijet u kome ne vrijede naši prirodni zakoni, a kad god se probudimo, izronimo iz tog svijeta u svijet u kojem naši prirodni zakoni vrijede. Ako sebi predočimo to bivanje, izgleda ono ovako: zamislite da je svijet snova kao neko more u kom živite. Pretpostavimo da se ujutro probudimo iz valova snova. Izgleda vam kao da se podižete iz valova snova. Krećete se iz izvanosjetilne zakonitosti u osjetilnu intelektualnu zakonitost. Čini vam se kao da se sve što poslije buđenja vidite u oštrim konturama, rađa iz tekućeg, iz nestalnog.

Recimo, vi vidite ovaj prozor. Ako u početku sanjate taj prozor, i on će izgledati kao da se rađa iz nekog razlivenog, nestalnog; tako da ovdje (crta se) ima možda svakakvih plamenova. Naposljetku izroni prozor. Kada biste sasvim živo sanjali, vidjeli biste kako sav, oštro ocrtani, određeni dnevni svijet vaše svijesti izranja iz tog neodređenog, kao kad bi se iz mora podigli valovi, a zatim se ti valovi pretvorili u dnevni svijet

Tu je jedna od onih točaka gdje današnjeg čovjeka, kad te stvari opet istražuje, obuzme ono čuđenje puno strahopoštovanja, koje možemo osjećati spram sanolikih imaginacija nekog ranijeg čovječanstva, o kojima sam već govorio. Kazao sam, ako se vratimo onim, snu sličnim imaginacijama koje je čovječanstvo nekad doživljavalo u duši i izražavalo ih potom u mitovima i legendama, u skaskama bogova, a to je protjecalo tako maglovito kad se usporedi s onim što danas činimo u svojoj čvrstoj prirodnoj znanosti; ako se vratimo svemu tom (a danas to možemo sasvim samostalno, ne u tim starim snolikim imaginacijama), ako se tome vratimo, obuzme nas strahopoštovanje i čuđenje. Obuzme nas divljenje prema onom što je živjelo u dušama tih ljudi starih vremena. I još nam iz stare Grčke dopire zvuk jedne riječi, koja nam je svjedok sada, kada u novije vrijeme tražimo u tom području opet ono što je istina. Iz stare Grčke zvuči do nas riječ, koja nas uvjerava da su o tim stvarima Grci još nešto znali, da su Grci mislili ovako: Postoji nešto na čemu se zasniva cijeli svemir, iz čega se uzdižu svi određeni oblici. Ali to nešto možemo spoznati samo kad iz osjetilnoga svijeta prijeđemo u stanje sna, u neko stanje slično snivanju. To su Grci nazivali kaos. I sve špekuliranje, sva ispitivanja pojmova bila su uzaludna. Jer kaos je nešto čemu se današnji čovjek približava

samo kada sanja. Samo još u srednji vijek dopire ponešto o poznavanju te izvanosjetilne supstancije, koja se još jedva može zvati tvar, a iz koje je postao sav današnji svijet. To je kada se govori u srednjem vijeku o tzv. kvintesenciji, o petom elementu osim četiriju elemenata: zemlje, vode, zraka i vatre - o kvintesenciji.

Dopire nešto još u srednji vijek i kad neki pjesnik veli tako jasno: svijet je izvezen iz snova. Grk bi bio rekao: svijet je izvezen iz onoga što doživljavaš u kaosu, kad iz osjetilnoga izađeš u onaj svijet, koji doživljavaš slobodno od tijela. - Eto, tako moramo, ako hoćemo shvatiti kako su Grci zamišljali kaos, ukazivati na ono što se ne nalazi u osjetilnim nego u izvanosjetilnim svjetovima.

Ako sve te pojave uspavlivanja, sanjanja, spavanja, buđenja pratimo s onih gledišta koja dobivamo u višoj spoznaji kad idemo putem imaginacije, inspiracije i intuicije u izvanosjetilni svijet, tada čovjek ugleda otprilike sljedeće: Kada čovjek prijeđe iz običnog dnevnog stanja u život spavanja iz kog se podižu snovi u neodređenom kaotičnom obliku - ali neki put i kao cjelina, da se čovjek mora diviti tada ostavljamo u postelji fizičko tijelo i eterično tijelo, koje zapravo daje život, oblik i obavlja rast fizičkog tijela. To dvostruko biće ostavljamo u postelji.

Alije i ono biće dvostruko koje napušta postelju i ulazi u onaj izvanosjetilni život o kom sam govorio s gledišta snova.

A to dvostruko biće izgleda višoj spoznaji imaginacije, inspiracije i intuicije ovako: tu je ono što pripada čovjeku kad izađe iz fizičkog i eteričnog tijela: njegovo astralno tijelo. Rekao sam već da se ne bunimo protiv riječi, moramo imati riječi. Umjesto astralnog tijela mogli bismo uzeti i neku drugu riječ. Odmah ću reći nešto što karakterizira astralno tijelo i vi ćete vidjeti da se ne radi o nazivima, nego o predodžbama koje vezujemo za nazive. To astralno tijelo je izvjestan skup zbivanja. Upravo ti događaji, ta zbivanja predočavaju astralno tijelo. U eteričnom tijelu ostavili smo predodžbe, misli. Ovdje unutra (crta se) u astralnom tijelu, tu je produhovljena svjetlost i svemirska toplina nazvana snagom ljubavi. To sve pripada astralnom tijelu.

To što je tako u astralnom tijelu, može dakle pri buđenju ući u eterično tijelo i uskomešati se, i pojaviti se tada kao vez, kao igra običnih snova. Isto to biva i pri izlaženju iz fizičkog i eteričnog tijela, pri napuštanju svijeta predodžbi. Zapravo,

astralno tijelo je ono što nas iznosi iz fizičkog i eteričnog tijela. To astralno tijelo je i ono biće u nama, koje, kao što sam već rekao, čini onu pravu opreku protiv prirodnih zakona. Od jutra do mraka zatvoreni smo u kolu prirodnih zakona koje u pogledu na prostor i vrijeme možemo shvatiti i pomoću matematike. Kad zaspimo, izlazimo kako iz veza prirodnih zakona tako i iz matematičkih zakona. I matematiku svlačimo sa sebe, jer naše astralno tijelo ne sadrži mrtvu, apstraktnu trodimenzionalnost prostora, nego jednu potpuno zaokruženu, rekao bih živu, i to duhovno živu matematiku, koja se obavlja u samo jednoj dimenziji, samo u pravoj liniji. O toj dimenzionalnosti još ću govoriti. Ali to astralno tijelo je zapravo ono što nas oslobađa robovanja prirodnim zakonima, robovanja koje traje najavi. Naše astralno tijelo prenosi nas u sasvim drugi svijet, u izvanosjetilni svijet.

Kada bismo htjeli tu pojavu nacrtati u shemi, morali bismo reći: Mi vežemo u području prirodnih zakona. Ali tu smo budni. Zatim, kad zaspimo, izlazimo iz fizičkog tijela zajedno s astralnim tijelom. Ovdje u fizičkom i eteričnom tijelu naše astralno tijelo je potpuno potčinjeno prirodnim zakonima. Ono je svim svojim pokretima i pojavama tako u njima da u prirodnim zakonima živi kao što sam shematski pokazao u ovim slikama.

Sada, kad astralno tijelo izlazi iz fizičkog i eteričnog tijela, uživlja se u izvanosjetilni svijet gdje vlada druga izvanosjetilna zakonitost. Astralno tijelo je postalo nešto sasvim drugo. Ono nosi za vrijeme dok smo budni takoreći oklop prirodnih zakona. Kada zaspimo, astralno tijelo se rastavlja od fizičkog tijela i eteričnog tijela pa se kreće u svijet slobode zakonitosti $L \sim a$, to je zakonitost koja mu odgovara. Gdje dolazi tada astralno tijelo? Dolazi u jedan drugi svijet, gdje organizacija čovjekova „ja“ dobiva slobodu kretanja. „Ja“ stanuje u astralnom tijelu a pri spavanju izlazi zajedno s njim iz fizičkog i eteričnog tijela. U svijetu gdje ga je sad unijelo astralno tijelo „ja“ postaje slobodno. Svake noći „ja“ postaje slobodno u jednom svijetu gdje ne vladaju prirodni zakoni, gdje „ja“ može živjeti i vladati slobodno od tjeskobe prirodnih zakona.

Kad spavamo, kad nas je astralno tijelo oslobodilo prirodnih zakona, kad zakon gravitacije, zakon o održanju energije ne vrijedi više, kad ne vrijedi više nijedan od svijetu tih prirodnih zakona, otvoren je put moralnim impulsima. Jer moralni impulsi

mogu se samo ovdje živjeti, rekao bih: nužnošću moralne zakonitosti u svijetu. U tom svijetu dostižu moralni zakoni istu snagu i silu kao ovdje prirodni zakoni. Tu živi „ja“ za vrijeme spavanja. U tom svijetu „ja“ je u stanju i da nešto priprema. „Ja“ može u tom svijetu gdje je u stanju sna oslobođeno prirodnih zakona, pripremati ono što se izvršava poslije prolaza kroz dveri smrti. O tom putu od smrti do novog rođenja govorit ću u idućim predavanjima.

„Ja“ može sada pripremati nešto, najprije u slikama, u imaginacijama, ali u imaginacijama koje ne predočavamo, jer su to snage, impulsi. „Ja“ tu priprema za vrijeme spavanja slike onoga što će poslije raditi u duhovnoj realnosti. Kada naime „Ja“ bude prošlo kroz dvere smrti, bit će moralni zakoni isto to što su ovdje u fizičkom, osjetilnom svijetu prirodni zakoni. Ovdje, od trenutka kada čovjek zaspi do trenutka kad se probudi „ja“ oslobođeno astralnim tijelom priprema u slici već ono što će morati proživjeti u duhovnoj realnosti između smrti i novog zemaljskog života. Tako možemo reći: „ja“ izrađuje te moralne impulse za vrijeme spavanja i dalje obrađuje između smrti i novog rođenja, dobijaju ti moralni impulsi istu onu snagu, koju ovdje imaju prirodni zakoni. Obuku se u buduće čovječje tijelo koje ćemo nositi u budućem životu na Zemlji, kao našu moralnu prirodu, naš temperament, osnovu našeg karaktera, koju pogrešno pripisujemo samo nasljeđu. Te moralne impulse ostvarujemo dakle tako što „ja“ oslobođeno astralnim tijelom živi ne u prirodnom, nego u čisto duhovnom svijetu.

Tako možemo vidjeti kako čovjek priprema već kad spava svoju budućnost, kako se uživljava u svoju budućnost. A što nam pokazuju snovi? Snovi pokazuju takoreći ovo: tu radi „ja“ za vrijeme spavanja, ali nam pokazuje taj rad u iluzornim slikama. Ono što se za vrijeme spavanja ispreda za budući zemaljski život, ne možemo unijeti odmah u ovaj zemaljski

život. Kao što nam snovi mogu pokazati zbrkano, u svojim slikama, ono što smo proživjeli u prošlim životima na Zemlji - to sam tumačio u početku ovog predavanja - isto tako mogu nam snovi u kaotičnim oblicima pokazati ono što u klici spremamo za budućnost čovječanstva za buduća vremena.

Tako nas pravilno tumačenje snova dovodi zapravo do priznanja da su snovi ipak kao neki prozor u izvanosjetilni svijet. Jer iza toga prozora nalazi se organizacija aktivnosti čovjekovog „ja“, koja traje od ranijih zemaljskih života sve do budućih zemaljskih

života. Ako umijemo pravilno tumačiti snove, gledamo već kroz prozor snova iz svijeta prolaznosti u kojoj živimo kao zemaljski ljudi, u svijet trajnosti, svijet vječnosti, kome pripadamo svojim pravim, unutrašnjim ljudskim bićem.

ODNOŠAJ ČOVJEKA SPRAM TRI SVIJETA KOJE GLEDA VIDOVITA SVIJEST

Snovi o kojima smo govorili, iako ih ne smijemo smatrati kao nešto previše vrijedno za obični zemaljski život, ipak su od neizmjerne vrijednosti za upoznavanje čovjekova odnosa spram izvanosjetilnog svijeta. Snovi zapravo najbrže vode do onih doživljaja u kojima čovjek dodiruje izvanosjetilni svijet, gdje prestaju zakoni izvanjske prirode. Svijet snova stoji zapravo pred nama kao neki veo, koji sakriva duhovni svijet. Možemo reći: Ovdje je čovjek a ovdje veo sna. Tamo iza tog vela je duhovni svijet. Velika je razlika da li, kao što biva kad sanjamo, tonemo nesvjesno u duhovni svijet, ili kroz imaginaciju i inspiraciju, ulazimo u taj duhovni svijet, sve nam izgleda drukčije nego u fizičkom, prirodnom svijetu. Tada se iza vela sna, dakle iza onog što su Grci zvali kaos, prije svega javlja svijet moralnih zakona. Taj svijet nam se javlja kao svijet isto tako realan kao što je ovdje za naša osjetila svijet prirode, svijet u kome vladaju prirodni zakoni. Kaotičnost snova, smućenost snova već nas upozorava da snovi stoje u izvjesnom odnosu prema onom svijetu koji je iza vela kaosa.

O tom se svijetu može zapravo tek onda govoriti kad se u promatranju dospije dokle smo mi sada dospjeli s našim predavanjima. Ono što čovjek običnom sviješću vidi od izvanjskog svijeta, to je samo *izvanjsko* otkrivenje svijeta.

To je zapravo velika iluzija. Jer tek iza svega toga sakriva se duhovna realnost, koja pomoću izvanjskog svijeta samo razvija svoje djelovanje. I u osnovi uzeto, čovjek kad sanja, roni u tu duhovnu realnost, ali još nedovoljno spreman, tako da mu se ono što susreće u duhovnom svijetu zamuti, te mu izgleda nesređeno. A naš je glavni zadatak sada taj da znamo zašto čovjek u snu dolazi u svijet tako nesređen, tako kaotičan spram običnog prirodnog svijeta.

Dakle, da bismo dospjeli dalje u promatranju snova, morat ću vas baš danas malo obavijestiti što u duhovnom svijetu opaža, vidi imaginacija i inspiracija.

Prije svega pokazuje se sljedeće: čim punom sviješću uđemo imaginacijom i inspiracijom u duhovni svijet, on nam se prikaže kao trostruk. I tako možemo govoriti o svijetu i o temi: razvoj svijeta i čovjeka tek sada, kad smo u promatranju dospjeli do ovog mjesta na kome smo. Jer tek sada mogu ja govoriti o tome kakav je izvanjski svijet koji se otkriva našim osjetilima, svijet koji je zapravo duhovni i kako je on trostruk, tako da se nalazimo u tri svijeta. U trenutku kada prodremo kroz veo kaosa, stojimo ne pred jednim svijetom nego pred tri svijeta. I ta tri svijeta imaju sasvim određene veze, sasvim određene odnose, prema čovjeku.

Dakle, kad izađemo vani kroz veo kaosa - kasnije ću pokazati kako se taj izlazak opisuje kao prekoračenje praga duhovnoga svijeta - kad izađemo tamo, ugledamo tri svijeta. Ta tri svijeta jesu: najprije svijet koji smo upravo napustili; on nam izgleda, nešto promijenjen, ali postoji ipak i u duhovnome svijetu. Kada smo rastvorili veo, taj svijet nam se pokazuje kao u sjećanju. Prešli smo u duhovni svijet pa kao što se ovdje sjećamo na neku stvar, tako se i u duhovnom svijetu sjećamo na ono stoje uopće rečeno: fizički osjetilni svijet. To je dakle prvi svijet.

Drugi svijet koji nam dolazi u susret, to je onaj svijet koji sam u svojoj knjizi „Teozofija“ nazvao duševni svijet, svijet duša.

Naposljetku, treći svijet, najviši od triju svjetova što nam dolaze u susret, jest pravi duhovni svijet.

Ja ću vam najprije objasniti stvar samo shematski, a iz veze što ta tri svijeta imaju s čovjekom, doći će vam i samo u svijest štošta iz ova tri svijeta. Ja ću dakle ova tri svijeta, koja vam se na neki način pričinjaju kao tri kata - donji, srednji i gornji svijet - dovesti u vezu s čovjekom. Prvo glava, drugo grudna organizacija, sve što sadrži ritam, organizacija disanja, sustav krvotoka; i treće sustav izmjene tvari s udovima, sve ono što pripada izmjeni tvari: sve što služi hranjenju, probavi, prenošenju probavljene hrane po tijelu, i kretanje koje je tim omogućeno. (Zato imamo ovdje posla ujedno s organizacijom izmjene tvari i s udovima.) Ja hotimice crtam ovdje zatvoren krug, za glavu otvoren krug, a i za sustav udova otvoren krug. To činim hotimično jer tek za osjetilno opažanje izgleda čovječja glava prema gore potpuno zatvorena. Da crtam za osjetilno opažanje, morao bih nacrtati glavu gore zatvorenu. Ali za duhovno opažanje to nije. Za duhovno opažanje čovječja glava je gore otvorena. Jer koščana masa nikako ne pripada duhovnom svijetu. Ako gledate duhovno jednu čovječju glavu -

ovdje je debeli oklop lubanje

tada tu lubanju uopće ne vidite. Jedino ono stoje izvan toga, koža, ta se u duhovnom promatranju još nešto vidi. Ovo je kosa.

Ako pak promatramo na duhovan način, javlja se i nešto drugo. Vidite, tu ne postoji to što sam ovdje nacrtao. Naprotiv, to je „duhovna kosa“, tj. zraci koji ovdje u čovjeka ulaze i samo ih malo sprečava, zadržava fizička kosa (crta se). Ah tamo gdje su u čovjeku kosti, tamo prodire duh izvana najlakše. On prodire u zrakama. Tako da, ako promatrate čovjeka fizičkim očima, vidite gore, na glavi (ako taj čovjek nije oćelavio) njegovu kosu. Zatim, tamo gdje su se zasvodile kosti, ne vidite *duhovno od čovjeka* ništa, ali, naprotiv, u zrakama sunčanog sjaja ulaze tu u njega duhovni svjetovi. Tako da bismo ono što tu, kad opažamo, čovjeka isprepliće, morali nacrtati ovako: tu je čovjek kao fizičko biće, kao duhovno biće čovjek nije ništa, nego ulaze mnoge zrake.

Zato sam ovdje nacrtao glavu otvoreno, nisam krug zatvorio. Jer zapravo u čovječiju glavu može neprestano ulaziti duhovno, time što je ovdje svod od kostiju.

Ništa na čovjeku nije bez neke svrhe. Čovjeku je, rekao bih, po samoj promisli Božjoj glava tu gore zatvorena. Jer tu kroz koščanu masu, koja u čovjeka najlakše propušta duh, prodire duh unutra.

Ako smo u stanju promatrati čovjeka na duhovan način, najviše se začudimo ako je prazna čovječja glava u odnosu na ono što glava dobiva iz čovjekove unutrašnjosti. Jer glava dobiva iz prave čovjekove unutrašnjosti najmanje. Zapravo čovjek ima u pogledu na duhovno ovdje gore loptu koja je sama po sebi sasvim šuplja. Sve stoje duhovno, ulazi u glavu izvana.

Kod drugih dijelova čovječjeg organizma nije tako. Oni su, kao što ćemo odmah vidjeti, sami po sebi duhovni. Dakle, u čovjeku razlikujemo tri dijela: glavu, ritmički sustav i sustav izmjene tvari s udovima. Ta tri dijela čovječje prirode nalaze se u sasvim određenom odnosu spram tri svijeta.

O tom čovjekovu odnosu, o vezi čovjekove glave ili živčanog sustava, čovječjeg prsnog sustava ili sustava disanja i cirkulacije, i trećeg sustava, sustava kretanja i izmjene tvari - o vezi tih sustava sa tri svijeta, o tome ću govoriti dalje. Ako poslije ove karakteristične djeljivosti čovječjeg bića i svijeta na tri dijela hoćemo prijeći na promatranje međusobnih odnosa,

dobro je ako u svakom od ta tri svijeta razlikujemo *supstanciju* od *aktivnosti*. Dakle, ja ću i u duhovnom svijetu, i u duševnom svijetu, i u materijalnom, osjetilnom, fizičkom svijetu razlikovati supstanciju od djelovanja aktivnosti. U biti supstancije i aktivnosti su jedno, ali u svijetu one se izražavaju na razne načine. To će vam postati jasno na supstanciji vašeg vlastitog bića.

Vi imate u svojoj ruci svoju supstanciju. Kada ta supstancija nije u redu, osjećate u ruci neki bol. Tako se otkriva u vama ono što je u supstanciji došlo u nered. Naprotiv, aktivnost vaše ruke nije u redu kada recimo udarite nekog čovjeka. To boli njega. Tada nije u redu aktivnost. Ipak, i supstancija i aktivnost su u vašoj ruci jedno. Samo se očituju, otkrivaju na razne načine.

U svakom od tri svijeta moramo razlikovati supstanciju od aktivnosti, tako da i u duhovnom svijetu imamo aktivnost i supstanciju, i u duševnom svijetu aktivnost i supstanciju, i u fizičkom osjetilnom svijetu aktivnost i supstanciju.

Kada promatramo čovječju glavu, vidimo daje supstancija glave sva uzeta iz fizičkoga svijeta. Za vrijeme embrionskog razvoja uzimala se supstancija glave najprije iz supstancije koja potječe od roditelja. Ali dalje izgrađivanje glave slijedi tako da se cijelom čovječjoj glavi, i osjetilima i živčanom sustavu, dodaje supstancija zemaljskog svijeta. Tako da mogu reći: glava je izgrađena iz supstancije fizičkoga osjetilnog svijeta.

Naprotiv, sve ono što *plastično* izgrađuje oblik čovječje glave, sve što iz supstancije pomoću *aktivnosti* daje čovječjoj glavi *oblik*, sve je iz duhovnog svijeta. Zato i mora glava biti gore otvorena - u duhovnom pogledu - jer u nju treba dospjeti duhovna aktivnost.

Tako možete u svakom trenutku svog života reći: U mojoj glavi ima nešto stoje s obzirom na supstanciju, tvar, isključivo stvoreno iz zemlje, ali stoje tako sastavljeno, tako oblikovano da to nikad ne bi mogle sastaviti snage zemlje. Oblici čovječje glave stvoreni su sasvim iz duhovnog svijeta, oni su takoreći nebesko djelo. Promatranje čovječje glave u odnosu spram svijeta vodi duhovnog promatrača vrlo duboko.

U duhovnom promatranju čovjek baci pogled recimo na neku biljku. On veli: biljka ima određeni oblik. Svoju *supstanciju* ona posuđuje od zemlje, ali *oblik* dolazi iz eteričnog svijeta. Dakle još uvijek iz prostora.

Promatra li čovjek neku životinju, može u sebi reći: supstancija glave u ove životinje potječe sasvim iz prostornog svijeta. Ali u *aktivnosti* glave ušlo je već nešto duhovno. Međutim ono duhovno najviše, ono što bi se moglo nazvati nebeskim, dolazi tek u sastavu čovječje glave. Čovječja glava ne bi nikad mogla postati od zemaljskih sila, iako je njena supstancija uzeta iz zemaljske tvari. Tako podiže u biću čovječje glave duhovni svijet iz zemaljskih supstancija jednu zgradu, koja je i sama kao neki mali svemir.

Upravo je protivno slučaj sa sistemom izmjene tvari i s udovima, tj. s organima koji služe izvanjskom kretanju: s nogama, rukama i onim što se od nogu i ruku nastavlja unutra, s organima za probavu.

Zasad izostavljam srednju, ritmičku organizaciju, organizaciju disanja, krvotoka, a uzimam probavu, hranjenje i sve što proizlazi iz probave i hranjenja tj. iz unutrašnjeg izgaranja čovjeka, kao što je i čovjekovo kretanje.

U pogledu na supstanciju treći sustav nije niukoliko izgrađen iz zemlje. Ma kako vam to zvučilo nevjerojatno, ipak, upravo u vašem sustavu izmjene tvari i kretanja nosite u sebi nešto što po svojoj supstanciji nije nimalo izgrađeno od zemlje. To se sastoji isključivo iz supstancije trećeg svijeta, iz supstancije koja se nalazi u duhovnom, u spiritualnom svijetu. Reći ćete: ali noge se vide, noge su osjetilne, fizički vidljive. Kada bi se sastojale iz *duhovne* supstancije, ne bi bile osjetilno vidljive. Ta primjedba je potpuno opravdana.

Ali vaše prave noge su ipak sasvim duhovne. Vaše prave ruke sasvim su duhovne. Tvar se otprema iz glave. Glava je onaj organ koji ispunjava duhovne ruke i noge tvarima. Samo tvar prodire u duhovne udove i u organe za probavu. To što doista pripada potpuno kao supstancija duhovnom svijetu, to se ispunjava, prožima fizičkom tvari, ali polazeći od glave. Zato je na osnovi fizičke znanosti tako teško razumjeti da se čovjek sastoji iz glave, iz prsnog sustava i iz udova s organima za probavu. Ljudi zamišljaju: Glava je tu gore, i samo tu; u trupu nema više ništa od glave. Ali to nije točno. Glava čovječja je ono *tvarno* što se nalazi u cijelom tijelu. Čovjek je i u nožnom palcu glava, jer i tu glava *šalje supstanciju*. Glava je prvobitna, primarna zemaljska supstancija. Ona predaje zemaljsku supstanciju ostalim supstancijama. Naprotiv, supstancija organa za izmjenu tvari i supstancija udova uzeta je iz duhovnog svijeta.

Ako možemo, gledajući nekog čovjeka, sugerirati sebi da on nema glave - ne samo u mislima, nego jakim negativnom autosugestijom potpuno otkloniti čovječju glavu - tada nestaje samo od sebe i ostalo tijelo. S glavom nestaje i cijelo ono čovječje biće koje vidimo osjetilima. Ako osjećamo da i dalje nešto vidimo, tada moramo stalo gledati na način duševni i duhovni. Jer mi se zapravo krećemo pomoću duhovnih nogu i duhovnih ruku, vođeni iz duhovnog svijeta. Glava jedina ispunjava na neki način čovjeka fizičkom supstancijom.

Naprotiv, snage i aktivnost sustava izmjene tvari i udova pripadaju fizičkom svijetu. Tako kad npr. pomaknemo ruku, one mehaničke pojave, štoviše i kemijske pojave koje se ovdje odigravaju, pa i one kemijske pojave koje se odigravaju u organima za probavu, pripadaju zemaljskoj aktivnosti. U svojim udovima nosite nevidljivu supstanciju, dok su snage pozajmljene od zemlje. Dakle, naša glava izgrađena je iz supstancije koja potječe iz zemlje a ispunjena je snagama koje dolaze s neba. Naši su udovi izgrađeni iz supstancije koja dolazi s neba, ali snage koje djeluju u toj nebeskoj supstanciji za vrijeme zemaljskog života od rođenja do smrti, to su snage zemlje, gravitacija i ostale fizičke i kemijske snage zemlje.

Dakle, kao što vidite, kod udova je suprotno od glave. Glava se sastoji iz zemaljske supstancije, izgrađena je od plastičnih sila neba. Čovječji udovi s organizacijom probave sastoje se isključivo iz nebeske supstancije. Kad ih ne bi natapala nebeska supstancija, bili bi nevidljivi. Kada čovjek ide, hvata, kuha, služi se nebeska supstancija zemaljskim zakonima, da bi čovjek mogao živjeti na zemlji.

Čovjek živi u tom kompliciranom odnosu spram tri svijeta. Aktivnost duhovnog svijeta djeluje u glavi, supstancija u trećem sustavu, sustavu izmjene tvari i udova. Najniži, najosjetiliji svijet sudjeluje svojom aktivnošću u izmjeni tvari i u pokretanju udova, a u glavi supstancijom. Naprotiv, supstancija trećeg čovječjeg sustava jest nešto potpuno duhovno.

U *srednjem sustavu*, koji obuhvaća *disanje* i *krvotok*, pomiješane su duhovna aktivnost i fizička supstancijalnost. Ali duhovna aktivnost koja struji u disanju i u pokretima srca, ima u sebi i nečeg *supstancijalnog*. Isto tako, zemaljska supstancija koju udišemo u vidu kisika, nešto je pomiješana sa zemaljskom aktivnošću. Dakle, kao što vidite, u srednjem dijelu čovjeka, u drugom sustavu, sastaju se obje struje. Tu se sastaju struje nebeske supstancije i aktivnosti, sa strujama zemaljske

supstancije i aktivnosti. Tako postaje čovjek sposoban da i ovdje prima aktivnost i supstanciju srednjeg svijeta.

Dakle u srednjem čovjeku sve se izmiješalo. Zato moramo imati u srednjem čovjeku taj tako savršeni ritmički sustav: ritam srca, ritam disanja. Jer sve aktivnosti i supstancije koje su ovdje izmiješane, moraju se u ritmu izjednačavati, harmonizirati, melodizirati.

Dakle, dok u sustavu glave i u sustavu udova dolazi aktivnost i supstancijalnost iz tako različitih izvora, dotle u srednjem sustavu struji iz sva tri svijeta, i to još na tako razne načine (crta se) tu aktivnost sa supstancijom, tu supstancija u vezi s aktivnošću, tu čista aktivnost, tu čista supstancija. To sve struji u srednji dio čovječjeg organizma. Kada kao liječnik pipate nekom čovjeku bilo, osjećate zapravo u udarcima bila izjednačenje nebeske duše i zemaljske aktivnosti i supstancije.

Pa i kad promatrate disanje, osjećate to nastojanje čovjeka da u svojoj unutrašnjosti izjednači sva ta djelovanja iz srednjeg svijeta. To je, vidite, čovjekov odnos spram tri svijeta.

Reći ćete: To je vrlo zamršeno. I doista, kad se drži niz predavanja, lako je razumjeti do ovog mjesta, ali kod ovog mjesta, kada se radi o odnosu čovjeka prema svijetu, slušatelji često kažu: Ovdje stvar postaje teška, ovdje već jedva možemo pratiti.

Ali vidite, nepristrano, suptilno mišljenje moći će to već pratiti. A za to mišljenje zdravog razuma ima i jedna utjeha. Jer kad prodremo kroz veo kaosa, nađemo se u svijetu koji je trostruk, a taj svijet šalje na vrlo kompliciran način svoju aktivnost i supstanciju u fizički svijet. Pa kad stupimo u duševni svijet, on nas tako zbuni da bivamo upozoreni u punom smislu ove riječi - to samo izgleda da ja govorim u slici; ova slika zapravo odgovara jednom stvarnom opažanju. - Kod ulaska u duhovni svijet, kaže nam se: ako nećeš napustiti sve ono što si u fizičkom svijetu smatrao svojom običnom, naturalističkom logikom, sve ono što si ovdje nazivao prirodnom vezom između stvari, ako nećeš napustiti cijelo to fizičko odijelo, onda bolje ne ulazi u duhovni svijet, jer ćeš se tu morati poslužiti sasvim drugom vezom ideja, sasvim drugim redom stvari, sasvim drugom logikom. Ako ipak pokušaš unijeti nešto od svoje fizičke logike u ovaj duhovni svijet, doći ćeš neizbježno do zbrke. - A u onim pripremama, meditacijama i koncentracijama koje sam već spominjao, moramo paziti i da se držimo te opomene, da doista ne unosimo osjetilnu logiku u logiku duhovnoga svijeta.

To je ta vrijedna opomena, što nas upućuje kad koraknemo kroz zavjesu sna, ona moć koju možemo nazvati čuvarem praga.

Ali i kad hoćemo natrag u fizički, osjetilni svijet, i onda nam upućuje taj čuvar snažnu, jasnu opomenu. Jer kako smo zemaljski ljudi, moramo opet natrag; inače se nikad ne bismo oslobodili događaja duhovnoga svijeta. Naše fizičko tijelo bi polako izumrlo. Prema naturalističkoj logici moramo u fizičkom svijetu jesti i piti. Moramo se podvrgavati i ostalim običajima dana. Moramo se vraćati u svijet u kome vrijedi cijela naturalistička i materijalistička logika, u kome npr. redovito idemo na doručak, na ručak, gdje uvijek „zvoni na večeru“. Zato je potrebno, kako poslije ulaska u duhovni svijet ne bismo došli u nemoguć položaj, da obratimo pozornost i na drugu opomenu čuvara praga, koji stoji tamo gdje veo kao da dijeli osjetilni, fizički svijet od duhovnog, nebeskog svijeta.

Ta opomena glasi: Ne zaboravi u svom zemaljskom životu nijednog trenutka da si bio u duhovnom svijetu. Samo onda kretat ćeš se sigurno u fizičkom, zemaljskom svijetu, kada se u njega budeš opet morao vratiti.

Tako se na pragu tog svijeta (s kojim je čovjek vezan tako kao što sam vam shematski prikazao) čovjeka opominje da napusti sve stoje naturalistička logika, da na pragu ostavi tu spoznajnu odjeću, da prag prekorači s voljom da nauči pravu duhovnu logiku, duhovno mišljenje, duhovnu vezu ideja.

A kad se vraćamo, dobivamo opomenu isto tako strogo, još i mnogo strožije, da nipošto ne zaboravimo, ni u jednom trenutku, ono što smo doživjeli u duhovnom svijetu. To znači da se ne odamo ponovno, običnom sviješću, osjetilnim nagonima itd., nego da u svemu budemo svjesni svoje dužnosti, da ono što je duhovno unosimo u fizički svijet.

Kao što vidite, te dvije opomene su vrlo različite. Pri ulasku u duhovni svijet čuvar praga kaže: Zaboravi u trenucima duhovnog spoznavanja fizički osjetilni svijet. Pri izlasku iz duhovnog svijeta u fizički osjetilni svijet čuvar praga kaže: Ne zaboravi nikada, pamti uvijek, i u fizičkom zemaljskom svijetu, svoja iskustva iz duhovnog nebeskog svijeta.

U pogledu na ovo što sam sada rekao, postoji opet velika razlika između ljudi jedne starije epohe razvoja čovječanstva i današnjih ljudi. Opisivao sam vam kako su ljudi dolazili starim učiteljima misterija, bilo kao učenici, bilo kao običan narod. Ti ljudi već po svom psihičkom, spiritualnom instinktu ne prelažahu

iz sna na javu ili iz jave u san, a da ne obrate pozornost na čuvara praga. Prije tri do četiri tisuće godina, kad bi čovjek zaspao, dizala bi se pred njegovom dušom, kao u snu, slika čuvara praga. Ljudi prolažahu pored njega. Ta slika se opet javljala kada se vraćahu iz sna u obični život. Opomena pri ulazu i izlazu iz duhovnog svijeta ne bješe tako jasna kao što biva za onoga tko je kroz inspiraciju i intuiciju ušao u duhovni svijet.

Ali onako, kakvo im uopće bješe njihovo instinktivno opažanje duhovnog svijeta, tako prolažahu pri uspavlivanju i buđenju budni i pored čuvara praga. U tome se upravo i sastoji dalji razvoj čovječanstva, kao što ćemo u idućim predavanjima vidjeti; razvoj koji je jedini mogao čovjeka dovesti u slobodu, ali mu je morao oduzeti njegovo psihičko spiritualno gledanje. Sastoji se u tome što je čovjek izgubio ono spavajuće, snoliko budno stanje, ono stanje između sna i jave, u kome je makar i kao u snu gledao, i kad bi zaspao, i kad bi se probudio - veličanstvenog čuvara praga. I danas prolazi čovjek, i kad zaspi, i kad se probudi, pored čuvara praga. Ah ga ne zna, ne primjećuje ga. Zato dolazi čovjek do tako neurednih snova.

Pogledajte samo slobodno, bez predrasuda, na ljude starijih epoha, kako je različito ono što su oni znali pričati o svojim snovima od onoga što mi danas znamo. Čovjek doživljava neurednost, kaotičnost snova, zato što se ne osvrće, ni uvečer ni ujutro, ni pri spavanju poslije podne, na čuvara praga. To se jasno pokazuje u obliku pojedinih snova.

Zamislite samo: kad prekoračimo prag - a to biva kad god zaspimo - pred nama stoji veličanstveni čuvar praga. Njega ne smijemo ignorirati, ako nećemo da se pobrka ono što susrećemo u duhovnom svijetu. A kako se to pobrka, vidimo najbolje na metamorfozi svojeg urednog mišljenja, kada ono iz fizičko - naturalističkog svijeta pređe u slike snova. Mi to možemo objasniti na pojedinim snovima.

U fizičko - naturalističkom svijetu ponašamo se onako kako smo naučili iz odnosa u fizičkom, osjetilnom svijetu. Uzmimo jedan primjer: mi se šetamo. Zašto se šetamo? Kao što znate, danas idu ljudi u grad u šetnju uglavnom zato jer imaju što doživjeti. U šetnji susreću svoje poznanike, pokazuju svoje haljine (ako im je baš stalo do tog da ih vide drugi, nepoznati ljudi ili poznati). To su razni doživljaji na šetnjama.

Ti se doživljaji zasnivaju na tome što kao ljudska bića znamo misliti, predočavati, da smo u stanju reći svojom glavom,

isključivo svojom organizacijom glave: Ja mislim. U toj snazi izreke „Ja mislim“ počiva mogućnost da u izvanjskom svijetu doživimo nešto kao to što sam opisao. Susretnemo drugog čovjeka: to je doživljaj. Pokažemo svoje haljine ili, ako hoćete, svoje lijepo lice. Radi se o onome što pri tome doživimo. Kad vidamo druge ljude, kad pokazujemo što prema drugima imamo, mi tad i nešto osjećamo. Ovo nam se sviđa, ovo nam se ne sviđa. Razvijamo u sebi simpatije i antipatije. Sviđa nam se kad nam u šetnji drugi ljudi kažu nešto ugodno. Kad čovjeku kažete nešto neugodno, njemu je to antipatično, on to ne voli. Tako je to što doživljavamo u šetnjama vezano s onim što stvara glava kod izreke „Ja mislim“. Vezano je i s onim što razvija čovječji ritmički sustav: ja osjećam; dakle s osjećajima simpatije i antipatije. Pratimo doživljaje u šetnji i onim što istodobno živi u drugom dijelu našeg bića kad kažemo: ja osjećam. - Ali i treće u čovjeku prati šetnju. Tu dolazimo i do nekih intimnosti čovjekova života. Osjećamo da je u modernoj civilizaciji nemoguće pokazati se pred ljudima bez odijela, ići bez odijela u šetnju. U nama postoji to osjećanje. Neodjevenost nam je antipatična, odjevenost simpatična. To prelazi u impulse naše volje. Mi se oblačimo. Štoviše, oblačimo se na određen način. A to se tiče volje, trećeg dijela čovječje organizacije. To što se oblačimo, zavisi od trećeg u čovjeku, od toga da možemo reći - ja hoću. Oblačenjem zapovijeda impulzivnost volje:

mislim osjećam hoću.

Zato što kažemo hoću, izlazimo u šetnju obučeni. To je posljedica od „ja hoću“. To sve biva logikom fizičkog svijeta u kome budni živimo. Jer ih smo tako odnjegovani ili smo se sami prilagodili životnim prigodama izraženim u logici fizičkog svijeta. Ako ne radimo tako, onda u nama nešto nije u redu. Ako idemo u šetnju neodjeveni, znači da nešto u nama nije u redu. Tako djeluje red u fizičkom svijetu, logika fizičkog svijeta. Ne pada nam ni na pamet da bismo u šetnji mogli vidjeti ljude neobučene. Tako se stvara veza među našim duševnim doživljajima; nju ne stvaramo mi, nego svijet. On stvara u nama veze između ovo troje: mislim, osjećam, hoću. To čini svijet. Izvanjski svijet daje povod da stvaramo tu vezu između mišljenja, osjećanja i volje.

Pa, ako stupimo na prag, a ne obaziremo se na čuvara praga, vidimo pred sobom tri svijeta, ali ne umijemo se snaći. Jer dijelom smo prenijeli ono na što smo ovdje naviknuli u drugi, duhovni svijet, a dijelom dolazi red duhovnog svijeta do

izražaja. Tada se događa sljedeće: zamislite da ležite u postelji i spavate. Najprije ste svojim osjećajima, srednjim dijelom čovjeka, u stanju spavanja. Tada se otkrije dio pokrivača i jednom dijelu vašeg tijela je hladno. Tako vam u snu dođe do svijesti da ste na tom mjestu neodjeveni. I kako se ne prepoznajete u duhovnom svijetu, to se ovo osjećanje širi, vi to ne primjenjujete samo na jedan dio, nego na cijeli svijet. To se proširuje dio osjećaja: ja sam neobučeni. Možda je pokrivač spao samo s jednog dijela vašega tijela i vama je hladno samo malo. Ali čini vam se da ste neobučeni.

Istodobno su u vama impulsi dnevne volje: ako sam neobučeni, ja se obučem. Ah sada kroz san osjećate: ne mogu se obući, spriječen sam - jer ne možete micati svojim udovima. To ulazi u snu u vašu svijest.

Vidite, te dvije stvari: osjećam da sam neobučeni i ne mogu se obući pošto sada ne postoji fizički svijet da te dvije stvari spoji (jer jedno pripada svijetu II drugo svijetu I), vi to spajate na pogrešan način. A kako ste iste noći sanjali da ste bili u šetnji, vi to još pridodajete te i ono ulazi u doživljaje vašega sna. To ulazi odijeljeno. Svaki od triju uvjeta ulazi odijeljeno: u šetnji sam; neodjeveni sam, to mi je strašno antipatično, i, ne mogu da se obučem.

Sada spomenite: U običnom materijalnom, fizičkom životu vezujete među sobom te tri stvari. Ako prolazite pored čuvara praga ne znajući za njega, ta se veza raspada.

U svijetu I je šetnja,
u svijetu II je neodjevenost,
u svijetu III osjećate da se ne možete obući, da vam je to potpuno nemoguće. Tako se u toj situaciji osjećate razdijeljeni na tri dijela, među stranim ljudima, neobučeni, odasvud izloženi pogledima, nemoćni da se obučete. To doživljavate sanjajući. Ono što vam u običnom životu spaja prirodna logika, to vam san rastavlja, a vi to spajate kaotično, po navici koju ste prenijeli preko praga. Spajate kao da i u duhovnom svijetu možemo biti neobučeni itd. Zato što ne znate za čuvara praga, prenosite u duhovni svijet navike koje odgovaraju fizičkom svijetu. Ona tri svijeta spajate kaotično, po zakonima fizičkog svijeta - i zato se osjećate u toj situaciji.

To je ono bitno kod mnogih snova. Kad pri koračanju preko praga ne pazimo na opomenu čuvara praga, razilazi se ono što osjećamo ovdje u svijetu fizičko - naturalističkom kao jedinstvo u harmoniji, kao harmenično jedinstvo, i mi se nađemo pred tri

svijeta. I san današnjeg čovjeka, ne toliko san čovjeka izvjesne starije epohe (to možemo naročito vidjeti u snovima Staroga zavjeta), ali san modernog čovjeka, stavlja čovjeka pred tri svijeta. Čovjek spaja te svjetove po zakonima

fizičkog, naturalističkog bivanja. Tako nastaju svi u neuredni odnosi između ta tri svijeta.

Kao što vidite, snovi nam već pokazuju ovu prvu činjenicu: u trenutku kad stupamo preko praga duhovnog svijeta, pred nama su tri svijeta i mi moramo naučiti da uđemo na pravilan način u ta tri svijeta i da tako iz njih i izađemo. Snovi su ono na čemu može moderan čovjek, golemo mnogo, naučiti u shvaćanju ovdašnjeg, fizičkog svijeta, kao i drugog, duhovno-duševnog svijeta.

CAREVANJE DUHA U PRIRODI

Ranije sam vam pokušao pokazati kako zbrka u snovima postaje tako što čovjek, prelazeći preko tzv. praga ulazi nesvjesno ili polusvjesno u duhovni svijet. Tu on susreće tri svijeta: sjećanje na obični fizički svijet, duševni svijet i pravi duhovni svijet. Unutrašnji i izvanjski događaji običnog zemaljskog života sažeti su iz otkrivenja svih triju svjetova. A kad zaspimo i uđemo u duhovni svijet, rastavljaju se. Tada se događa da ne vezujemo ono što doživljavamo na onaj svijet na koji treba. Tako nastaju u snovima, za običnu svijest koja ima sposobnost sjećanja, obmane, iluzije. Kao što u fizičkom prostoru gledamo nekud u daljinu, tako možemo gledati i u vremenu pomoću imaginacije. Dakle, ne samo što se sjećamo onog što smo sanjali, nego to neposredno gledamo. Tek tada stječemo pravilnu predodžbu o snovima. Doznajemo da snove tumačimo samo onda pravilno kad ih ne primjenjujemo na prirodni, fizički svijet, nego na duhovni svijet, a prije svega i u većini slučajeva na moralni svijet. Jedan san ne znači ono što izražava kad ga interpretiramo fizički. San nam kazuje ono što dobivamo kad sadržaj interpretiramo duhovno i moralno.

Uzmimo npr. onaj san pomoću kojeg sam vam jučer objasnio ovu zbrku: san da se šetamo neodjeveni, pred mnogim ljudima uza strašan osjećaj stida. Upozorio sam vas kako duševno stanje u snovima proizlazi iz činjenice što se pred nama nalaze tri svijeta. A kad se dublje zagledamo u jedan takav san, moramo reći da nam on otkriva sadržaj koji izgleda osjetilan ali kroz koji teži da nam se objavi nešto duhovno, nešto moralno.

Ako je netko tako nešto sanjao, ne bi trebalo da gleda na neposredni tijek događaja koji se nižu u osjetilnim slikama, nego bi trebalo da se pita: Nije li moj običaj da se koji put u dnevnom životu ne odnosim prema drugim ljudima s potpunom unutrašnjom iskrenošću? Nije li možda moja navika da se suviše podčinjavam konvencionalnosti odijela da se zapravo zaogrčem u bilo što samo ako je to u izvanjskom svijetu moderno? I nije li moja osobina da se upravo zbog toga ne ponašam u dubini svoje duše pošteno, nego da se pokazujem svijetu lažno?

Pokrene li čovjek u tom pravcu svoje misli, dolazi postupno do moralnog, duhovnog tumačenja snova. Ono što mu se pokazuje u snu ne primjenjuje on na svijet prirode, nego na duhovni svijet. On u sebi kaže: dok sam za vrijeme spavanja prešao u duhovni svijet, prišla su mi iz izvanosjetilnog svijeta duhovna bića i savjetovala mi da se ne pokazujem u neistinitoj, lažnoj odjeći, nego kakav jesam u svojoj unutrašnjosti, kao duševan, duhovan čovjek.

Ako ovaj san tumačimo tako, dolazimo do njegove moralno - duhovne istine. A tako se moraju tumačiti mnogi snovi.

Oni ljudi pradavnih vremena, koji u svojoj snolikoj, slikovitoj svijesti opažahu pri uspavljanju čuvara praga, slušahu i njegovu opomenu da ne prenose u duhovni svijet ono što živi u fizičkom osjetilnom svijetu. Kad bi dakle pradavni ljudi sanjali da idu goli ulicom ne bi im ni na pamet padalo da se stide zato što bi se stidjeli u fizičkom svijetu za čovječje fizičko tijelo, jer bi imali u vidu: ono što vrijedi u fizičkom svijetu, ne vrijedi u duhovnom svijetu, a ono što nam se pokazuje u duhovnom svijetu, to ljudima govore bogovi. Zato moramo tumačiti to kao priopćenje, kao otkrivenje bogova.

Dakle, naše se naturalističko tumačenje sna pojavilo tek u tijeku razvoja čovječanstva. Ili, uzmimo neki drugi san koji se često pojavljuje. Čovjek sanja da ide nekim putom koji vodi u šumu. U šumi primjećuje poslije nekog vremena daje zalutao, da ne može dalje. Pokušava ići dalje, ali svuda put prestaje, svuda se isprijecilo gusto drveće. Osjeća neki unutrašnji nemir.

Čovjek obične svijesti vjerovatno će uzeti taj san po njegovu sadržaju. Ali ako ga uzmemo tako da zaboravimo na izvanjske odnose, taj nam san iz duhovnog svijeta kaže: Zbrka u koju si upao nalazi se u tvojim vlastitim mislima, misli zbrkane i lako dolaze do mjesta odakle se dalje ne može, gdje se neprestano vrtimo u krugu. Naročito u našoj današnjoj civilizaciji imaju tu osobinu vrlo mnogi ljudi. Misle da su prosvijećeni, a ovamo vrte

se svojim mislima sve u krugu, bilo oko izvanjske konvencionalnosti, bilo oko atoma koje tom prigodom sebi iskonstruiraju - ili oko bilo čega. Razumije se, u običnoj svijesti čovjek nije raspoložen da to sebi prizna.

Snovi su otkrivenja u osjetilnim slikama onoga što čovjek zapravo jest. To otkrivaju čovjeku u snovima duhovna bića.

I ako on to što na taj način u snovima doživljava, prima za pravo upoznavanje sebe, tada će upoznavanje sebe pomoću snova osobito napredovati.

Mnogi ljudi imaju i ovu osobinu: predaju se onome što se sviđa njihovim instinktima, nagonima. Vrlo im je ugodno da čine bilo što, a zatim neće sebi priznati da im je to ugodno tj. njihovim snovima, osjećanjima ih osjetilnim uživanjima. Tako pronađu bilo što, pa pri običnoj svijesti tumače zapravo ono što im je ugodno. Umišljaju, rekao bih, da oni to moraju činiti iz antropozofičkih, okultnih, ezotermičnih pobuda; da se u tom sastoji njihova visoka misija, ili tako nešto. U životu se vrlo često događa da tako opravdamo pred samim sobom mnogo toga što buši i gospodari u dubinama našeg nagonskog života. San koji bira osjetilne slike, ali u tim osjetilnim slikama objavljuje što zapravo vlada u čovječjem duhu i duši, pokazuje nam sliku kako čovjeka tjeraju divlje zvjeri; čovjek bježi, ali ne može uteći. Takav san ćemo pravilno, protumačiti, duševno i moralno, ne ako uzmemo njegov osjetilni fizički sadržaj, nego ako ga shvatimo kao izvor poznavanja samoga sebe; ako u njemu vidimo opomenu da jednom pogledamo unutrašnje istine o svome biću, da pogledamo ne nalikuju li oni, makar malo, više na animalne nagone nego na ono što sebi dočaravamo u svojim idealima.

Tako nam snovi mogu na razne načine poslužiti kao opomena za popravak. I, ako ih pravilno dovedemo u vezu, ne s donjim svijetom nego s gornjim svijetom, snovi nam mogu postati putokaz u našem životu. Onda možemo uvidjeti kako čovjek svjesnom imaginacijom dolazi do toga da se njegov san koji se u početku imaginativnog spoznavanja pokazuje u svojim osjetilnim slikama, postupno metamorfozira, dok se sasvim ne pretvori u moralno - duhovno zbivanje.

Tako vidimo daje san nešto što već i običnu svijest uvodi u duhovni svijet. Samo ga moramo pravilno shvatiti. Ali ja sam rekao i to da, kad se dižemo imaginarno u duhovni svijet, tamo ne ostajemo u istom duševnom stanju kao ovdje u fizičkom, zemaljskom životu. U zemaljskom životu stojim ja ovdje, a tamo

je stol izvan mene. Ja sam od stola fizički odvojen. Čim se podignem u duhovni svijet, nestaje te odvojenosti. Tada sam u unutrašnjosti nekog duhovnog bića. Nije to kao kad ja stojim ovdje a tamo je stol, nego tako kao kada bih ja cijelo svoje biće raširio preko stola i stol mene uzeo u sebe. Dakle, u duhovnom svijetu je tako da u one stvari koje opažamo sasvim utonemo. Zato i ne smijemo misliti da ono što doživljavamo u snu ili svjesno u imaginaciji, potječe samo iz naše unutrašnjosti, nego kada govorimo o onom što živi i veze u snovima, možemo i duhovno - znanstveno, zajedno s pjesnikom reći: iz snova je satkan svijet. Ne iz igre atoma o kojoj sanja znanost, nego iz onoga grčkog kaosa, tkanja naših snova, našeg djelovanja u svjesnoj imaginaciji, nečeg što je istodobno subjektivno i objektivno. Nije svijet satkan potpuno subjektivno. Izvjesne stvari u svijetu možemo jedino objasniti pomoću ove aktivnosti snova.

Zato kad vidimo npr. jednu klicu, ne smijemo ni pokušati objasniti je pomoću fizičkih i kemijskih zakona. Nijedan znanstvenik ne može objasniti klicu ih embrij ako u klici vidi samo fizičke i kemijske zakone. Jer u klici i u embriju priroda sanja. Tu se sve osniva na onome što živi i tka u snovima. Ako dakle postavite ovdje klicu neke biljke, tada ta klica tu tka i živi u snovima. Tu ne možete ući vašim intelektom koji podrazumijeva samo prirodne zakone, tu morate ući onim od čovječje snage što inače živi u snovima ili u svjesnoj imaginaciji.

Ali tako nešto, kao to što živi u klici, živi za sve vrijeme našeg zemaljskog opstanka u našem cijelom organizmu. Dakle, ne smijemo u čovječjem organizmu tražiti samo djelovanje kemijskih i fizičkih sila. Ako pred nama stoji čovjek, moramo njegovo fizičko tijelo s njegovim izvanjskim konturama smatrati, istina, kao nešto što živi u zemaljskom osjetilnom svijetu, ali iza toga tijela živi nešto drugo, što fizičko oko ne vidi i uho ne čuje; ali što vidi imaginacija i što doživljavamo u snovima, nesvjesnim imaginacijama. U cijelom čovječjem tijelu priroda sanja. Ona ne misli samo tako kao čovjek sa svojim intelektom, nego priroda sanja. Iz snova se dovode i snage probave, naše snage rasta. Sve se stvara iz sna. Kada razmišljamo o zemaljskoj prošlosti, polazimo obično od našeg doba. - Kako da zovemo naše doba? Možemo ga nazvati po pojedinim simptomima. Recimo, polazimo od našeg doba pisaćih strojeva. Dakle, pođemo od doba pisaćih strojeva, i idući u prošlost, dođemo do doba prvoga tiskanja. Zatim dalje u evoluciji

dođemo, recimo, do rimskog doba, pa do grčkog doba, zatim do orijentalnog doba iz kojega su nam ostale Vede. Onda nas napuštaju izvanjski izvori. Ma koliko se iskopavalo blaga iz egipatskih kraljevskih grobnica, dolazimo do doba kada nas napuštaju izvanjski izvori, kada moramo nastaviti čisto imaginativnim i inspirativnim duhovnim spoznavanjem. A onda dolazimo do jedne granice iza koje dalje u prošlosti postoji za običnu svijest samo nešto neodređeno; kao stoje iza snova spavanje bez snova. Doista kada se vraćamo u prošlost svjetskog razvoja, nailazimo na onaj isti veo sna koji možemo iskusiti svaku noć.

A dođemo li tamo sa svjesnom imaginacijom, zasja nam duhovno, iza vela, daleka prošlost. Ali, ovaj svijet i izgleda drukčije nego taj što spoznajemo našim intelektom, iz izvanjskih izvora. Ta daleka prošlost, koja leži u evoluciji svijeta iza vela sna, pokazuje nam čovjeka u neposrednoj vezi s božanskim duhovima. Tamo je čovjek još i sam božansko, duševno biće, a božanska duhovna bića, koja nisu određena za to da se na zemlji utjelovljuju, u doticaju su s čovjekom koji čeka svoje utjelovljenje na zemlji.

Kada dakle gledamo u prošlost, do samog tog vela kaosa, do samog tog vela snova, u pradavno doba prije više tisuća godina (o tom sam govorio posljednjih dana), onda vidimo neposredni doticaj te duše u čovjeku, koja bješe onda još duhovna, s čovjekom koji se zatim imao potpuno spustiti na zemlju.

Poslije ćemo vidjeti kako su te stvari, vezane za razvoj čovječanstva, sa svoje druge strane u vezi s razvojem svemira. Tamo gdje se taj veo pojavljuje inspiriranoj imaginaciji u pradavnom dobu, tamo vidimo (još ćemo kasnije o tom govoriti) kako se od Zemlje, koja je prije bila zajedno s

Mjesecom, Mjesec rastavio i otišao u svemirski prostor, da bi onda kružio oko Zemlje. Vraćamo dakle pogled do vela snova, gledamo kroza nj i vidimo tamo Zemlju još zajedno s Mjesecom, a ljude u neposrednom odnosu s božanskim, duhovnim bićima. Vidimo gdje u to vrijeme, kad se taj veo snova javlja retrospektivnom promatranju u imaginaciji, vidimo gdje u toj točki leži značajan svemirski događaj: Mjesec se u sasvim drugom obliku izdvaja iz Zemlje i odlazi u svemirski prostor kao zasebno svemirsko tijelo. Tako gledamo evoluciju Zemlje, čovječanstva i svemira kada Zemlja još bješe jedno s Mjesecom. Ah, čovjek bješe već tu, samo u jednom duhovno-duševnom stanju.

Uopće, ma kako daleko gledamo u prošlost, ne nalazimo epohe u kojoj ne bi bilo čovjekovih začetaka. Sa stajališta duhovne nauke ne možemo reći da se Zemlja kroz milijune godina razvijala čisto neorganski, ili, da bješe samo nižih živih bića, a daje čovjek postao kasnije. Jer idući u prošlost, nalazimo čovjeka uvijek, iako u drugim oblicima, nalazimo ga u vezi s evolucijom svjetova. A tu evoluciju možemo pratiti kad se uspnemo iza vela kaosa, vela snova, iza vela svjesne imaginacije. Tamo ugledamo svijet kao nešto božansko, kao nešto duhovno.

Bacimo h pogled na neku klicu, na nešto embrionsko, vidimo, pomoću imaginativnog spoznanja, u tom embrionskom, u tom što klija, neku vrstu sanjanja. Vidimo kako nešto realno, ali što izgleda kao snoviđenje, gospodari tvari u klici, u embrijima. Tako će onaj tko je u stanju da u svijetu vidi duh, nalaziti taj duh u najrazličitijim oblicima.

Upravo ono duhovno prolazi kroz najrazličitije metamorfoze. Ako smo pak jednom točno shvatili kako u klici biljke, u embriju životinje živi sanjanje, snivanje, tada s pravom možemo pitati: Kako stoji stvar sa svijetom minerala, koji izgleda potpuno mrtav. Ako odavde pogledamo na prozore ili ako idemo ulicama, vidimo ova gola brda, ovaj svijet naizgled mrtav. I moramo se pitati: ako u klici biljke koja je pred nama vlada sanjanje, kako stoji stvar s prostranim krševima i planinskim masivima? Kako stoji sa svim onim neživim, što čini naše podnožje, po čemu u fizičkom svijetu gazimo? Kao što u biljkama nalazimo aktivnosti duha, snove kako razmjerno lako svladavaju tvar, tako nalazimo imaginarnom spoznajom i u masama zemlje i kamenja nešto duhovno, duhovno koje se sastoji iz pojedinačnih konkretnih bića.

Ali mi to duhovno ne nalazimo u stanju snivanja, nego u stanju dubokog spavanja. Kad pogledate vani na ta brda, ne smijete zamišljati neku opću duhovnu maglu kako prožima brda i te mase kamenja, nego konkretna, pojedina bića, duhovna bića koja spavaju u kamenju. Kasnije ćemo vidjeti kako su ta duhovna bića postala odvajanjem od viših duhovnih bića, od bića visoke svijesti. Ova viša bića izdvojila su iz sebe ova druga bića, koja u sadašnjem stanju imaju samo svijest dubokog sna. Zato ta elementarna bića i spavaju svuda u mrtvom svijetu. Dakle, kad hodamo preko kamenih masiva, preko brda, trebalo bi da budemo svjesni: tu u zemlji spavaju svuda u pojedinim konkretnim kamenim oblicima duhovne aktivnosti, duhovna bića.

A, kada pratimo to spavanje živih duhovnih oblika u mrtvom svijetu, opažamo da u tom spavanju elementarnih bića živi izvjestan ugođaj, raspoloženje. Imaginacija nam ta bića pokazuje, a inspiracija nas uči da u tim bićima živi izvjesno raspoloženje. U tim bićima bregova, stijena, zemaljskog tla po kome se krećemo, živi ono raspoloženje koje u sebi nalazimo onda kad nešto čekamo: sve je u nekom iščekivanju. Kroz taj duševno-duhovni život što vlada u zemljanim masama prividno mrtvim, struji neko iščekivanje.

Zapravo, nas uči inspiracija, a osobito kad uđemo u ta bića intuicija, da ta bića čekaju da se probude u snovima. Sve ovo što vidimo unaokolo u planinama, čeka da jednom zasanja, čeka da jednom zahvati sviješću snova tvar zemlje, mrtvu, raskomadano tvar. To će stvoriti iz stijenja nešto embrionsko, u klici; to će iz ovih brda izrasti opet nešto biljno. Upravo ta bića pokazuju osobito tijelo našem duševnom oku čarobnu magiju prirode, stvaranje iz duha.

I zato, kad hodamo po takvim stijenama, mogu za nas i sami fizički oblici stijena postati, ne u figuri nego u pravoj istini, otkrivenje zaspalih, elementarnih, prirodnih bića. Ta će se bića u budućnosti probuditi u svijest snova, a poslije i na punu javu, pa će jednom postati čisto duhovna bića.

U biljci ima duhovno djelovanje snova još i tu snagu da prodiru kroz fizičku tvar, da tu tvar mrvi. Kada u imaginaciji i inspiraciji gledamo u prošlost, opažamo da je sve što je u svijetu mrtvo, postalo iz života. Ali pri umiranju života u njega se spustio zaspali duh. I taj zaspali duh čeka u mrtvome tako dugo dok se ono ne probudi u snovima. Tada će ga uvesti u neku vrstu svemirskoga embrionskog života.

Razna mjesta, razni krajevi zemlje pokazuju razne oblike tog spavanja duhovnih bića u bregovima i u čvrstoj Zemljinoj kori. Drukčije spavaju ta bića očekujući svoju budućnost u krajevima kao što je npr. ovaj ovdje i drukčije u nekim drugim krajevima.

Upravo u ovom kraju, oko Penmaenmawra, zbog naročite zemljine konfiguracije, naročitog razvoja kojim je postalo ovo kamenje, prodiru ta zaspala bića do zraka, te prožimaju i samu svjetlost U drugim krajevima zemlje to je mnogo slabije. Kao što se govori o izvanjskoj zračnoj atmosferi, tako se može govoriti i o duševnoj atmosferi, koja prožima zrak, kao što čovječja duša prožima čovječje tijelo. Pa ako promatramo djelovanje te duševne atmosfere, zapažamo da je ovdje u Penmaenmawru ta duševna atmosfera drukčija nego bilo gdje

drugdje. Objasniti ću vam to na jednom primjeru.

Recimo, u izvjesnom kraju zemlje trudi se imaginarno mišljenje da neku stvar uoči onako kako to već biva. To nam uspijeva sad teže, sad lakše. U raznim krajevima, imaginacije imaju različite snage da se zadrže u svijesti i da se ne razidu. Ovo je kraj gdje imaginacije ostaju u nama neobično dugo, tako da narastu do intenzivne slikovitosti.

Mudraci, druidi ili drugi slični ljudi tražahu za svoje hramove i svetišta upravo ovakve krajeve. U tim se krajevima imaginacije ne razilaze odmah kao oblaci, nego ostaju neko vrijeme nepromijenjene. I zato je potpuno razumljivo što su se u razmjerno kasnim vremenima tražila naročito ova mjesta za svetište druida.

Ovdje se naime uvijek osjećalo manje poteškoća u zadržavanju imaginacija. Razumije se, sve ima i svoje dobre i loše strane. Upravo zbog te čvrstoće imaginacija teža je inspiracija; ali je zato i snažnija. Zato se ono što nam saopćava duhovni svijet ovdje izliva u riječ velikom snagom, i teže, i sudbonosnije.

Tako možemo sasvim lijepo i u duhovnom pogledu označiti na zemaljskoj površini neke razlike. Mogli bismo nacrtati zemljovid i obilježiti ona mjesta gdje se imaginacije osobito lako zadržavaju u imaginarnoj svijesti. Mjesta na zemlji gdje imaginacija brzo prolazi, mogli bismo označiti nekom drugom bojom. Tako bismo dobili jedan izvanredno zanimljiv zemljovid. Ovdje bismo za tu duševnu atmosferu morali upotrijebiti naročito intenzivnu boju, jednu svijetlu, sjajnu, živu boju.

Zato stvarno vjerujem da među ljudima koji su nazočni ovome tečaju, mnogi mogu osjetiti nešto od tog elementarno danog ezoteričnog događaja. Ono na nas gleda kroz prozore, susreće nas ovdje na šetnjama u sasvim drugom obliku nego drugdje.

Zato sam naročito zahvalan što se može jednom održati tečaj i u ovakvom kraju, gdje nas ezoterično takoreći susreće na ulici. I drugdje nas susreće ali ni tako lako ne prilazi nam tako neposredno. Vrlo sam zahvalan što među mnoga mjesta gdje su se održali ovakvi tečajevi dolazi i ovo, jer sa stajališta koje sam sada iznio ima upravo ovaj tečaj tako divno mjesto u ukupnoj evoluciji antropozofskog pokreta.

Iz mojih opisa proizlazi da se između fizičkog, osjetilnog svijeta i duhovnog, izvanosjetilnog svijeta nalazi neka „granica“; granica koja se s izvjesnim pravom zove prag duhovnog svijeta. I već sam na najrazličitije načine upozoravao što se sve mora

dogoditi dok se taj prag ne prekorači. No o tom ćemo još točnije govoriti. Ali, iz mojih predavanja već ste morali vidjeti daje prijelaz preko praga u starija vremena razvoja čovječanstva izgledao nešto drukčije nego danas, u sadašnjem povijesnom trenutku. Ljudi starijih vremena prelazili su preko praga na drugi način, i to zato što su i danju imali svijest o izvanosjetilom. Zato su oni onako kao što sam kazao, prolazili pri uspavljanju i buđenju, u svijesti sličnoj snovima pored čuvara praga.

U tom se sastoji izvjestan prijelaz čovječanstva od manje slobode ka sve većoj slobodi: u vezi s determinizmom, koji je tada vladao ljudima, oni opažahu kad god bi zaspali ih se probudili ponešto od čuvara praga. Čuvar praga stajaše pred njima za opomenu. Mjesto te zavisnosti u kojoj ljudi onda bjehu, došlo je ovo sljepilo za duhovni svijet, u sadašnjoj ljudskoj svijesti, ali time i sve veća sloboda. To je načelo čovjekova napretka.

Dakle, možemo reći da su u pogledu na duhovni svijet ljudi štošta izgubili upravo zato što je trebalo da u svojoj evoluciji dođu do slobode. To izgubljeno mora se vratiti na način kako to, npr. i Antropozofija pokazuje. I danas je taj povijesni trenutak kada borba za vraćanje mora otpočeti.

Ali svuda još dopiru, do u samu sadašnjost, i u najrazličinitijih ljudi, razna nasljeđa iz onog starog doba kada ljudi življahu u drugom odnosu prema izvanosjetilnom svijetu. Zato u svijesti današnjeg čovjeka, potpuno zahvaćenog od intelektualističkih snaga, postoji po pravilu u svijesti oštra granica između onoga što doživljava u osjetilnom svijetu i onoga što je iza toga, u duhovnom svijetu. Granica je tako oštra da upravo prosvijećeni ljudi sadašnjosti uopće ne priznaju da se ta granica može prekoračiti.

Ali ja sam već spomenuo, time što sam makar i površno označio puteve kojima treba ići, da se ta granica može prijeći, da čovjek može potpuno svjesno ući u duhovni svijet. Ali, još iz onog doba kad je čovjek instinktivno, nesvjesno prelazio u duhovni svijet, kada je i pri dnevnoj svijesti nosio u sebi dosta od duhovnog svijeta, iz toga doba dopiru sve do sadašnjosti nasljeđa daleke prošlosti. I mi osjećamo da ih prije svega moramo razumijeti pomoću svjesne duhovne spoznaje. Jer ako ih ne razumijemo na pravilan način, pokazuju nam se pogrešno, na najrazličitije načine. I onda upravo u ti stvarima zabluda može postati vrlo opasna. Zato moramo dodirnuti u ovim predavanjima, koja treba

da pokažu razvoj svijeta i čovjeka, i ta pogranična shvaćanja. Radi se o svojstvima nekadašnjeg čovječanstva, koja nekad bjehu sasvim prirodna, a sada, ako ih nepravilno shvatimo, mogu odvesti u opasne iluzije.

Tu spadaju, kao pojave koje za običnu svijest stoje već na granici između osjetilnog i izvanosjetilnog svijeta, npr. čovjekove vizije. U vizijama, halucinacijama, kojima čovjek još manje-više vlada javljaju se slike sasvim određenih oblika, koje, štoviše, mogu imati boju, zvuk i još druge sadržaje. Ali, izvan svijesti njima ne odgovara nikakav predmet koji bi se izvana nalazio, isti onakav kao stoje vizija koja živi vani a njegova slika je vrlo bijela ali u nama. I čovjek zna potpuno svjesno da se ta blijeđa svjedodžba u njemu odnosi na izvanjski svijet.

Vizija pak javlja se sama i zahtijeva da je samu u sebi smatramo za realnost. Čovjek može doista doći dotle da više nije u stanju pravilno ocijeniti realnu vrijednost takve slike koja mu se javlja bez njegove volje.

Prvo pitanje, koje se upravo na ovom mjestu naših predavanja nameće, jest ovo: Kako postaju vizije? Vizije postaju tako što čovjek u sebi još nosi sposobnost da prenese u budni život ono što doživljava npr. spavanju, i da to u budnom životu uzdigne do predodžbe, ako što inače uzdiže do predodžbe ono što mu dolazi izvana na osjetila: Bilo da vidim neki sat koji postoji fizički, osjetilno, pa da o njemu stvorim u sebi sliku, bilo da sam, recimo u spavanju, doživio konfiguraciju, unutrašnju realnost nekog izvanjskog predmeta, pa sam zatim, kad sam se probudio, stvorio sebi sliku o tom: oboje su, u neku ruku dvije pojave kojima je jedina razlika ta što prvom pojavom vladam, i zato sliku u sebi pomračujem, slabim, a u drugom slučaju pojavom ne vladam, ne unosim u život svojih predodžaba ništa sadašnje, novo, nego nešto što sam doživio u prošloj ili pretprošloj noći, ili još ranije, kada mi duša bješe izvan tijela; i od tog sam stvorio viziju.

U starom dobu, kada je čovječanstvo instinktivno vladalo doživljajima fizičkog i duhovnog svijeta, bjehu te vizije nešto sasvim prirodno. Ali zbog napretka čovječanstva vizije postaje ono što su danas: nešto čime ne vladamo, nešto iluzorno. Zato sve zajedno moramo promatrati razumno. Današnji čovjek nema jednu stvar: kada on spavajući doživljava nešto u duhovnom svijetu pa se probudi u fizičkom svijetu, on ne čuje onu opomenu čuvara praga koja glasi: Sve što si u duhovnom svijetu doživio, moraš zapamtiti i prenijeti u fizički svijet Ako

prenesemo to, znamo što sadrži vizija. Kada se pojavi vizija u fizičkom svijetu a da ne znamo kako smo je prenijeli i što smo prenijeli iz duhovnog svijeta, nemoćni smo i zavode naš iluzije. Zato možemo reći da vizije nastaju na sljedeći način: Čovjek prenese besvjesno doživljava iz spavanja u dnevni život dnevni život izgrađuje te doživljava u predodžbe, i te predodžbe su tada mnogo življe, mnogo bogatije u sadržaju nego obične, koje su bdjele kao sjenke.

Jedna druga pojava je ta da čovjek prenosi u nespvesni život sna to što osjeća i osjetilno opaža ovdje u fizičkom životu i način kako osjeća. Kad on to prenese takoreći na pučinu sna, opominje ga se tamo da ne radi koješta. Ali ako je san sasvim lak, kao što imamo češće nego što mislimo u običnom životu; neki put drijemamo pomalo, sasvim malo i za vrijeme dok lijepo koračamo naprijed; uopće, trebalo bi da na ovo dremuckanje obratimo malo više pozornosti. Ako dakle tako dremuckamo, prenosimo a da ne opažamo svakodnevnne dojmove preko praga. I, tad nastaju oni mračni osjećaji, kao da u sebi zapažamo nešto što će se u budućnosti dogoditi s nama, ili s nekim drugim čovjekom. Na taj način postaju slutnje. Dakle, sjedne strane, postaje vizija tako što prenesemo u budni život doživljava spavanja, onda kada se vraćamo nespvesni preko praga, s doživljajima iz dubokoga sna. S druge strane, postaje slutnja onda kada sasvim lako drijemamo, te mislimo da smo budni, pa opet, ne pazeći na čuvara praga, prenesemo ono što zapravo nosimo u sebi, već u običnom dnevnom životu. Ali to se nalazi tako duboko ispod svijesti da ne opažamo. Jer mi stojimo uvijek u vezi s cijelim svijetom; kada bismo svega tog bili svjesni, štošta bismo doznali.

Tako možemo reći ovo: ako je ovdje npr. (nacrtana je linija) na kom stoji čuvar, vizija postaje kada prenesemo iz izvanosjetilnoga ono što smo tamo doživjeli. A kada ono što doživljavamo ovdje u osjetilnome svijetu prenesemo u duhovni svijet, drijemajući tako, tada postaje ono što se kaže „slutiti“.

Tako, vidite, čovjek sa sposobnostima naslijeđenim iz staroga doba doživljava ovdje viziju a ondje slutnju. Ah čovjek može stajati i na samoj granici pa ipak ne opaziti čuvara praga. Ti momenti mogu izgledati tako da se čovjek osjeća u svojoj duši, da se tako izrazim, kao uklet. (Ali „uklet“ nije baš tako sretan izraz, nije to kletva kao što obično pretpostavljamo, nego smo samo duševno, u izvjesnom duševnom raspoloženju).

Kada stojimo ovdje na pragu, tako da još osjećamo stoje u

fizičkom svijetu, a već osjećamo i stoje u izvanosjetilnom svijetu, doživljavamo ono što je u nekim krajevima Zemlje vrlo rasprostranjeno, te se može nazvati deuteroskopijom ih nekom vrstom drugoga vida (zweites Gesicht). To se doživljava baš na pragu, u polusvjesnom stanju. Zato možemo

reći: ta stara nasljeđa jesu pojave koje čovjek upoznaje u zamagljenoj svijesti, te s ove strane praga stvaraju viziju, s one strane praga slutnju, a na samom pragu taj drugi vid.

Sutra ću vam još iznijeti točniju karakteristiku tih triju područja. Tako ćemo dospjeti do karakteristike onih svjetova, koje naslućuje u mraku baš vizija, slutnja i taj drugi vid. Njih moramo dovesti kroz jednu noviju spoznaju dopune svjetlosti povišene svijesti.

O MEĐUSOBNOM PROŽIMANJU IZVANOSJETILNOGA I OSJETILNOG SVIJETA

U ljudskom životu neprestano se prožimaju izvanosjetilni i osjetilni svijet. Danas ćemo razgovarati o nekim tipovima takvoga međusobnog prožimanja raznih svjetova, i to, najprije opisat ću tip običnoga mjesečara ili noćnika, zatim tip Jakoba Böhmea (Berne), a naposljetku tip Swedenborga.

Ta tri tipa odnose se među sobom tako da nas istodobno svaki od njih upozorava, kao nekim svemirskim eksperimentom, u kakvim je svezama ljudski razvoj s razvojem cijeloga svemira. To bih upravo i htio pokazati na osnovi ova tri tipa.

Kada promatramo ova tri tipa, koja dolaze u duhovni svijet i vraćaju se natrag, a ne poznaju dostatno čuvara praga, tada, prije svega, nalazimo da svakome od njih, i tipu mjesečara, i tipu Böhmea i tipu Swedenborga izvanosjetilni svijet izgleda drukčije. Svi oni, a osobito mjesečar, opažaju izvanosjetilni svijet drukčije nego u imaginativnoj, inspirativnoj i intuitivnoj spoznaji. To potječe otuda što, kad krenemo u duhovni svijet, a to čini nesvjesno svaki čovjek kad spava, sve biva drukčije nego u fizičkom svijetu. (Ja sam već i to spomenuo).

Prije svega, imamo tri osobine duhovnoga svijeta, potpuno suprotne osobinama fizičkoga svijeta. Čovjek osjeća da te suprotne osobine tako snažno zahvaćaju u sve ono što u fizičkom svijetu čovjek drži daje istinito, točno, zdravo itd., da pri sadašnjoj duševnoj i tjelesnoj građi nije čovjeku ni moguće stvoriti se odmah, samo tako u duhovnom svijetu.

Zato ja u svojoj knjizi „Kako se stječu spoznaje viših svjetova“ i obraćam toliku pozornost na način kako se čovjek mora pripremati za ulaz u izvanosjetilni svijet. Tamo je sve opisano tako da čovjek, kada slijedi upute te knjige, čini u svakom pogledu i to potrebito pripremanje, tj. stupa na pravilan način u izvanosjetilni svijet. Međutim, ta tri tipa o kojima ću danas govoriti, ne stupaju u duhovni svijet tako spremni, nego više zbog svoje sudbine. Njihova karma ih štiti od svake opasnosti. Ti ljudi čine, štoviše, svojom sudbinom, karmom to da opće čovječanstvo upoznaje stvari koje se inače upoznaju samo imaginativnom, inspirativnom i intuitivnom spoznajom.

Prvo: u duhovnom, izvanosjetilnom svijetu prestaje svaka težina, svaka gravitacija. Kad smo doista u tom svijetu, nismo nimalo u ponderabilnom, već u imponderabilnom. Prvi doživljaj kad svjesno uđemo u duhovni svijet, to je osjećaj kao kad bi nam se u fizičkom svijetu izmakla zemlja ispod nas i mi se s unutrašnjom snagom morali održati na istom mjestu.

Dakle, morate zamisliti da taj osjećaj dolazi neizbježno, ako doista dospijemo u duhovni svijet: osjećaj koji bismo imali ovdje u fizičkom svijetu, kad bi nam neki demon izvukao tlo ispod nogu, a mi se ne bismo smjeh prepustiti težini, nego kad bismo se morali održati slobodno u prostoru svojom vlastitom snagom.

Drugo što nalazimo u duhovnom svijetu, to je da prestaje sve što u fizičkom svijetu postoji kao osjetilno opažanje. Možemo ukratko reći: u izvanosjetilnom svijetu prestaje svjetlost i mi smo ostavljeni u mraku. Ali taj opis je samo djelomičan. Zapravo ne prestaje samo svjetlost, jer i za slijepce prestaje svjetlost u fizičkom svijetu, no slijepima ostaju drugi osjetilni dojmovi. U duhovnoj nauci često se pod imenom svjetlosti obuhvaća sve. Sve što je boja, a i svjetlost sama, sve što se čuje, što se može opipati, sve što se osjeća kao toplina itd., u izvanosjetilnom svijetu sve to prestaje. Uzimamo samo ime onih osjetilnih dojmova koji su za većinu ljudi najvažniji, pa ukratko kažemo: mjesto svjetlosti sve biva tamno.

Naposljetku, treće što susrećemo u duhovnom svijetu, to je da umjesto punoga dolazi prazno. Za to prazno moramo razviti energično osjećanje. Ovdje u fizičkom svijetu imate svuda nešto opipljivo. Pa i kad ništa ne pipate, tu je zrak u kojem živite. Svuda je nešto puno. U duhovnom svijetu, naprotiv, svuda je prazno. - Zato možemo reći: ovdje u fizičkom, osjetilnom svijetu vlada ponderabilno, zatim svjetlost, u fizičkom smislu, a pri tom

mislino na sve osjetilne dojmove, i punoća. U duhovnom svijetu vlada imponderabilno, mrak koji tek moramo sami osvjetliti onom svjetlošću koju razvijamo u sebi i - vlada praznina, koju tek moramo sami ispuniti onim bićem koje spoznajemo kad kroz intuiciju prenesemo sebe u druga duhovna bića i tako ispraznimo prazninu višom sviješću.

Kad sudbina uvede čovjeka instinktivno - umjesto u ponderabilno, u teško - u područje gdje prije svega vlada imponderabilno, tada ga zahvate izvanjske sile, sile koje name dolaze sa Zemlje. Kada se čovjek kreće u fizičkom svijetu, na Zemlji, pa i onda kada leži, uvijek je podčinjen teži. Bude li u izvjesnim trenucima oslobođen te teže, tada umjesto teže djeluje suprotna sila, protuteža. Čovjek osjeti u sebi silu koja ga zapravo odvlači od Zemlje, umjesto da ga pričvršćuje na Zemlju. To je ona ista sila što dolazi s Mjeseca, osim one svjetlosti koju Mjesec reflektira.

Dakle, kad se čovjek kreće po zemlji, potpada u normalnom životu pod utjecaj Zemljine teže, koja ima pravac prema dolje. Pričvršćen je za Zemlju. Bivali čovjek po svojoj karmi, koja je u svezi s prirodnim silama što djeluju u njemu, oslobođen u izvjesnim trenucima svoga života te zemaljske teže, onda otpočinu svoje djelovanje Mjesečeve sile u obliku neke antigravitacije. Te sile djeluju u tom čovjeku tako da ovaj stane tumarati okolo iako spava. Tada je on podčinjen onim snagama koje djeluju u njegovom fizičkom i eteričnom tijelu, a srodne su mnogim drugim snagama koje također djeluju s Mjeseca na Zemlju, jer Mjesec ne reflektira samo svjetlost. Te snage čovjeka privlače. Te snage teže zapravo uvijek da čovjeka otkinu od Zemlje. U tim trenucima kad ga umjesto silâ Zemljine gravitacije zahvate Mjesečeve sile antigravitacije, čovjek je u stanju da se kreće tako kao što čini mjesečar, noćnik.

Te sile, koje tada djeluju u čovjeku, sasvim su drukčije od normalnih Zemljinih sila. Ali, to vrijedi samo za stanje u kome je čovječanstvo danas. Te sile, koje vidite samo u mjesečaru, danas su abnormalne. Zovnete li mjesečara po njegovom zemaljskom imenu u trenutku kad pod utjecajem Mjesečevih sila tumara po nekom krovu, tada padne, tada ulazi odmah u područje zemaljskih sila. - To što ovdje u čovjeku djeluje, bijaše u drugim epohama Zemlje upravo ono normalno. Tko prozire sve ove odnose, vidi zemaljskoga čovjeka u svom današnjem stanju kako je vezan za Zemljine sile. Zatim prelazi s razvoja Zemlje na razvoj cijeloga svijeta, i to na onu epohu razvoja

svijeta kad taj razvoj bijaše razvoj Mjeseca.

Čim čovjek uđe u područje mjesečeva razvoja, on se ponaša kao da ne živi nikako na Zemlji, u području fizičkoga, nego kao da živi u zvjezdanom svijetu; samo se to zvjezdano priopćava njegovome fizičkom tijelu. Zvjezdano se služi njegovim fizičkim tijelom. To što danas samo još podsjeća na ovu zvjezdanu djelatnost, u fizičkom bijaše nekad razvoj svijeta, mjesečev razvoj. Jednom će to biti opet razvoj svijeta, samo što će tada čovjek u svjesnom stanju hodati po kosim površinama onako kao što to danas mogu muhe. To ukazuje na ono što će biti u budućnosti, na razvoju Jupitera. Tako, ako mjesečara shvaćamo točno, možemo proučavati na fizičkoj slici mjesečara kako nam priroda sam pruža eksperiment: Mi svi proživjeli smo to za vrijeme mjesečjeg života, svakako ne u fizičkoj, tjelesnoj tvari, nego u beskrajno finoj supstanciji; i opet ćemo proživjeti isto to potpuno jasne svijesti, u budućnosti, u Jupiterovu razvoju. Tako ukazuje to stanje na prošlost i na budućnost svijeta.

U tom pogledu imamo posla s čovjekom koga možemo *nazvati Mjesečevim čovjekom*. Takvi Mjesečevi ljudi postaju u izvjesnim trenucima svoga života mjesečari.

Ako to što mjesečar izvodi dok spava, to kretanje u impoderabilnom izvedemo pri punoj svijesti, u duhu, a da čovjek istodobno ima snagu da se drži potpuno mirno (mjesečar slijedi podsticaje Mjesečevih sila, on im se nesvjesno podaje, on čini svaki pokret koji mu te sile nameću), ako imamo tu snagu, tada taj što zadržava svaki pokret a ne učini nijedan, prelazi u svjesnu, egzaktnu vidovitost. Time što ne izvodi nijedan pokret nego sve zadržava u sebi, time mu se ti pokreti metamorfoziraju i postaju intuicije. Tako se zapravo svjesna intuicija sastoji u zadržavanju onoga što po svojim instinktima mora činiti čovjek kad je mjesečar, jer ne može a da se ne prepusti tim snagama i da se u njima potpuno ne razide. Onaj koji te snage metamorfozira, ne gubi se u fizičkim Mjesečevim silama, nego ih u sebi zadržava i tako dolazi do intuitivnoga gledanja dotičnoga duhovnog sadržaja, dolazi do intuicije. Tako možemo zapravo na Mjesečevom čovjeku vrlo dobro proučavati sjedne strane čovjekov odnos prema razvoju svijeta, s druge strane ono što je - rekao bih - suprotno mjesečarima; čovječju egzaktnu vidovitost. Ako naime instinktivni mjesečari teže Mjesecu, egzaktno-intuitivni vidoviti ljudi jesu održavatelji dana, koji učvršćuju protiv Mjeseca.

Drugi tip ljudi jest tip Jakoba Böhmea. Jakob Böhme bijaše kao

čovjek tako građen da mogaše, kao nekom prirodnom sudbinom, u izvjesnim trenucima svoga života gledati pred sobom, u potpuno budnom stanju, umjesto Suncem obasjani svijet, mračnu prostornost. Prema onome što sam već spomenuo, sigurno vam je jasno da se ne radi samo o mraku u pogledu na svjetlost, nego o prestajanju svih osjetilnih kakvoća. Jakob Böhme mogaše u izvjesnim duševnim stanjima u svom životu imati pred sobom umjesto svijetloga tamno, umjesto zvukova koji dopiru iz svijeta, nijemu tišinu; umjesto toploga ravnodušno i prema toplini i prema hladnoći (ono što je, moglo bi se reći, protu toplina). Promatrajući s ove strane njegovo stanje (on sam nije bio u stanju da sebe vidi tako), gledajući inspiracijom, morah bismo reći: Jakob Böhme ima pred sobom umjesto Suncem obasjan prostor, u izvjesnim trenucima svoga života, apsolutnu tamu.

Ljudi koji to mogu doživjeti, a da toga i ne budu svjesni, tako da se u nekom tamnom snu osjećaju još sasvim u ovom Suncem obasjanom svijetu, takvi ljudi posjeduju ono što se zove deuteroskopija, ili second sight (doslovce: drugi vid). A Jakob Böhme je to posjedovao u punoj mjeri. U njega bijaše to razvijeno tako daje on to više primjenjivao na konstituciju cijele Zemlje nego na zemaljske pojedinosti. Kako bijaše to njegovo doživljavanje?

Zamislimo sebi ovo (ja ću to shematski nacrtati): drugi ljudi imaju ovdje pred sobom sunčanu svjetlost. Jakob Böhme je imao, i to baš počev od one točke gdje se inače ukrštavaju zrake gledanja iz očiju, gledajući neki predmet, blizu ih daleko, iza ove točke gdje se zrake susreću (ili, može se reći, kada stavimo desnu ruku na lijevu: iza točke dodira, gdje nemamo osjetilni dojam već osjećanje vlastitog bića, tako da je ovdje kao neki zid, - tu je Jakob Böhme vidio mrak, nikakve osjetilne dojmove. Zamislite to sebi živo: pred nama je mrak. To odgovara točno jednoj osjetilnoj slici. Ako pred sobom imate zrcalo, ne vidite stoje iza zrcala, vidite samo što je pred zrcalom. Ovako je u duhovnom smislu u nekoga tko vidi kao Jakob Böhme. Slika naprijed postaje tako da se iza predmeta nalazi mrak, kao da je to neko zrcalo u kome se zrcali ono duhovno što je iza njega: to je zemaljski svijet u svojoj duhovnoj biti. Dakle, kad biste vi pripadali tipu Jakoba Böhmea, gledali biste u izvjesnim trenucima svoga života u tamu, i time što vam tama reflektira ono što živi kao duh u zemaljskom svijetu, vi biste vidjeli duhovnu konstituciju Zemlje, sve ono što se događa u životu Zemlje.

Jakob Böhme je imao silnu snagu toga drugoga vida. Neki čovjek može tako u izvjesnim trenucima svoga života vidjeti pred sobom taj mrak. Taj mrak mu skriva fizičku svjetlost. Tada taj čovjek dobiva mogućnost da gleda u duhovni svijet. Ako zna pravilno upravljati tim duhovnim zrcalom koje, naprosto, stvara tama, tada on može, preko unutrašnjih veza koje postoje između svega na Zemlji, u Europi vidjeti ono što radi ili čak i misli njegov prijatelj koji živi u Americi. Jer to što zapažamo fizičkim okom, fizičkim osjetilima, to su ponajprije djelovanja Sunca. Međutim ima i *skrivenih* Sunčevih djelovanja. Ta skrivena Sunčeva djelovanja žive u svim stvarima, žive u mineralima, u biljkama, u životinjama, žive i u ljudima. I dok živite u Europi, vi ste preko skrivenih djelovanja Sunca, što su u vama, u vezi s onim što, recimo, doživljava vaš prijatelj u Americi.

Te veze rade u karmi. Već je mnoge ljude njihova sudbina sastavila u braku, u prijateljstvu ili ljubavi s nekom nepoznatom osobom koja živi u neko doba u Americi. U karmičkoj djelatnosti na Zemlji djeluju skrivena sunčana djelovanja. A ovdje ta skrivena Sunčeva djelovanja postaju vidljiva.

To se osobito susreće u ljudi koji žive odijeljeno od svijeta, na otocima, po planinskim dolinama i po drugim krajevima koji su za to povoljni. Tu se osobito često susreće drugi vid. U tim krajevima drugi vid ispunjava tako reći sve ljude. To dolazi odatle što ljudi koji žive osamljeno, lakše opažaju tu unutrašnju vezu i tako donekle uspijevaju oko sebe raširiti tamu. Odatle dolazi skotlandski *second sight*, vestfalsko *zweites Gesicht*, onaj drugi vid u zatvorenoj alsaškoj dolini Štajntalu, što je lijepo opisao Oberin. Te se stvari tako pojavljuju u različitim krajevima Zemlje. To su stvarne činjenice. Mi o njima doznajemo - ako su to te prave, istinske činjenice, kao ove o kojima sam govorio - dasu to skrivena djelovanja Sunca. Mi o njima moramo drukčije suditi nego obično u naše materijalističko vrijeme.

U današnje materijalističko doba raspravljaju izvjesni ljudi, koji pri tome sami sebi izgledaju vrlo pametni, je li nekada postojao kralj Artur ili nije, je li on realna ličnost ih iz bajke. Međutim, tko cijelu ovu stvar providi, govori sasvim drukčije. Za njega su ti ljudi koji sumnjaju je li živio kralj Artur mnogo sumnjiviji od kralja Artura! Jedan ovakav znanstvenik što sumnja u postojanje Artura jest, i pored svoga fizičkog postojanja, mnogo prije legenda, bajka za onoga tko jasno vidi stvarnost, nego i

sam kralj Artur. Tako se ti ljudi što imaju drugi vid, kao što to u najvećoj mjeri bijaše u Jakoba Böhmea, *Sunčevi ljudi*. Kao što ljudi inače opažaju djelovanja Sunca izvana, iz izvanjskoga svijeta, očima, tako su svi ovi ljudi napojeni u sebi skrivenim sunčanim snagama. Kao što onaj prvi tip bijaše Mjesečev čovjek, tako je tip ljudi drugoga vida, tip Jakoba Böhmea, Sunčev čovjek. Sunčev čovjek nosi u sebi prirodnom karmom stvarnosti, koje danas izgledaju abnormalne, ali su te stvari realne. I opet, ono stoje danas abnormalno, bijaše u izvjesna vremena potpuno normalno.

I tako opet, kada uočimo to što opažamo u ljudi s drugim vidom, te tajne sunčane sile koje prožimaju Sunčeve ljude, dolazimo do sljedećega: taj život u skrivenim Sunčevim djelovanjima danas abnormalan, bijaše nekad, u davnoj epohi Zemljina razvoja, normalan i jednom će opet biti normalan. Bijaše normalan u onoj epohi Sunčeva razvoja, što je prethodila razvoju ove Zemlje. Tada bijaše normalno da ljudi vide svuda u mraku kao u nekom zrcalu; tako im se sve duhovno reflektiralo. Cijela Zemlja je prošla tim razvojem, koji je iz čovjeka stvorio sunčanoga čovjeka, satkanoga iz lake tvari. To se zbivalo u stanju potpuno mukle svijesti.

Jednom će se to opet vratiti. Onda će čovjek moći u budnom stanju, potpunom sviješću, gledati tamu oko sebe i tako izazivati kao u zrcalu sliku cijeloga svemira.

A tako dolazimo do onoga razvoja što mogu nazvati Venerin razvoj. To je jedan budući stadij Zemljina razvoja. Ako čovjek želi da dođe do toga second sight-a, mora se osloboditi svoje grube osjetilnosti, svojih grubih osjetilnih opažanja, svojih grubih senzacija fizičke okoline, a iz sebe mora izvući slobodnu senzibilnost. To se može postići i jednim sasvim unutrašnjim putem, premda stvar onda nije bez opasnosti. Ja to neću nikome savjetovati, hoću samo ispričati tu činjenicu. To se može postići tako da čovjek fiksira neki izvanjski sjajni predmet. Tako on prouzrokuje fascinaciju. Time se izvanjska senzibilnost umanjuje a unutrašnja dolazi zbog toga više na vidjelo. U staro doba ljudi su u vezi s izvjesnim drugim prigodama sasvim sustavno prouzrokovali drugi vid. I tako, one priče što govore o drugom vidu, govore o tzv. čarobnom zrcalu. Čarobna zrcala bjehu instrumenti kojima se izazivala fascinacija: gušenje izvanjske senzacije i samim tim - izazivanje, kao reakcije, unutrašnje senzacije. Dakle, pomoću instrumenata, fizičkoga zrcala izazivalo se duhovno zrcaljenje. Nije bitno ono što se u

fizičkom zrcalu vidjelo. Fizičko zrcalo je samo slabilo u čovjeku izvanjske dojmove i tako je to čarobno zrcalo izazivalo unutrašnje gledanje. Tako je postalo vjerovaje da se u samom čarobnom zrcalu vide osjećanja i misli dalekih prijatelja itd. Zapravo vidjelo se u sebi duševno stanje prouzrokovano tim izvanjskim, osjetilnim, fizičkim zrcalom.

Tko na ovaj način vidi, taj vidi sasvim realne stvari. U prirodnim carstvima on vidi ono duhovno što se u njima odigrava, i on je time, u neku ruku, vezan za sve što je na Zemlji sunčano.

Ako hoćemo da doista razumijemo spise Jakoba Böhmea, moramo ih promatrati s ovoga gledišta: zapravo sav njihov sadržaj je samo jedna vrsta kompliciranoga čarobnog zrcala.

Još jedna ličnost bijaše slične organizacije: Paracelzus. I on je imao ovakvih dojmova, ali jači intelekt. Zato on slike ovoga drugog vida uvijek interpretira. Ako intelektom razmišljamo o fizičkim osjetilnim stvarima, mi ih ne mijenjamo. Intelekt je nemoćan. Vidjeti unutrašnju konstituciju Zemlje, onako čisto, mogao je samo čovjek kao Jakob Böhme, koji je bio u stanju da se preda izvanjskim predmetima potpuno slobodan svakog sebičnjaštva. Gotovo iz svake rečenice Jakoba Böhmea govori ona beskrajna ljubav što u njemu življaše, kojom je sve stvari vidio i razumijevao zrcaljenja duha u svijetu. I tako su ostala ta zrcaljenja kao neke vrlo čiste imaginacije duha u svijetu.

Kod Paracelzusa, koji je imao jaku intelektualnost, mijenjala je ta intelektualnost na odgovarajući način te imaginacije. Dakle, to su promijenjene slike. Već se u fizičkome može u zrcalu lik promijeniti. O tome se možete uvjeriti ako pogledate svoje lice u staklenoj kugli nekoga vrta. Tako jednako djeluje na neki način intelektualnost. Kada bismo imali intelektualnost kao Paracelzus, vidjeli bismo kao ta nakazna lica u zrcalu. Ali i tako ulazimo u dublje snage svemira.

Tako je Jakob Böhme krajnjom ljubavlju kojom je promatrao stvari, postao kontemplativni promatrač. Paracelzus se više bavio unutrašnjim snagama: savijao je ta zrcala, baratao njima, i zato je dospio više od onih ljekovitih snaga koje su skrivene u stvarima, kao neke sile Sunca.

Ako naučimo kako zavladati time što kao Sunčeva snaga živi u čovjeku; ako dakle mrak što se oko nas rasprostire ne upotrebljavamo zato da gledamo reflektirane slike, nego zato da u svojoj duši zapalimo onu svjetlost koju smo razvili meditacijom, koncentracijom itd.; ako dakle ispunimo izvanjski,

fizički, Suncem obasjani prostor unutrašnjim tajnim sunčanim snagama, tako da sami svijetlimo duhovno i duševno i osvjetljujemo što nas okružuje, onda dolazimo do *svjesne imaginacije*. Tu svjesnu imaginaciju iznosimo iz dubine s gotovo budnom sviješću, kao što smo inače navikli da spoznajemo stvari. Jakob Böhme je o tom pisao i u svojim spisima nekako nespješno, jer on je bio Sunčev čovjek, ali je u izvjesnoj slabijoj mjeri vladao svijetom ideja itd.

Kao što je iz onih tajnih Mjesečevih sila u čovjeku, koje on razvija kad ide, postaju onda kada ih zadrži snaga intuicije, tako jednako preobražavaju se u svjesnu imaginaciju one slike koje dočaravaju iz tame skrivene sunčane sile. Ako te slike primamo samo da ih proziremo, kada, umjesto da ih samo promatramo, umjesto da se prepustimo njihovom djelovanju, te slike proziremo, kada dakle upotrebljavamo drugi vid tako reći u suprotnom smislu, onda dolazi do imaginacije.

Kao što tip mjesečara živi u Mjesečevim snagama, tako jedan treći tip živi u toplom i hladnom, u onome što postoji zapravo uvijek u prostoru oko Zemlje, u široj okolini Zemlje. Čovjek je u normalnom životu naviknuo na to carevanje topline. Ali postoji izvjesna fina, duboka duševna osjetljivost, nezavisna od izvanjske topline i hladnoće, ali vrlo osjetljiva za ona skrivena djelovanja topline i hladnoće, koja struje kroz svemirski prostor. Tu sposobnost da opaža tajna djelovanja topline i hladnoće koja se nalaze u svemiru izvan običnih djelovanja topline i hladnoće, kad gorimo ili zebemo, tu sposobnost je dostigao u izvjesno doba svoga života Swedenborg.

Ako prodremo u tajanstveni život Swedenborga, postaje nam postupno sasvim jasno kako je ta osjetljivost za toplinu i hladnoću svemirskoga prostora oko Zemlje došla u Swedenborga u izvjesno doba njegova života zbog toga što je do toga doba bio odličan znanstvenik svoje epohe. Swedenborgova djela na području službene znanosti vrlo su mnogobrojna. Ta djela ne bjehu odmah sva objavljena. A sad postoji, štoviše, jedno društvo švedskih znanstvenika koji žele objaviti u mnogim knjigama njegove neobjavljene spise iz čisto znanstvenog područja. Samo što upravo znanstvenici kao što su ti, moraju u povodu Swedenborga mnogo razmišljati. Oni moraju priznati daje Swedenborg preko tih djela bez sumnje jedan od najgenijalnijih ljudi svoga doba. Ali u izvjesnom trenutku svoga života on je postao vidovit, tj. glup po pojmovima onih što sad izdaju njegova službeno priznata djela. A sada se moramo malo

pozabaviti s onim što se kao neko više gledanje razvilo u Swedenborgu, pošto je prije toga skupio u sebi sve znanje svoga doba. Moramo točnije promatrati to zbog čega je prema službenom mišljenju postao „glup“.

Ako zagledamo u ličnost Swedenborga, naći ćemo da je postao „glup“ zato što je upravo u svojim četrdesetim godinama razvio intenzivnu ljubav, golemu ljubav prema svemu što je dotada proučavao. Swedenborg je kao malo koji čovjek ljubio spoznaju. I upravo ta ljubav prema spoznaji dovela ga je u izvjesno doba njegova života do ponovnoga gledanja duhovnoga svijeta. Postao je osjetljiv za skrivene odnose topline i hladnoće svemira.

Ti *skriveni* odnošaji topline i hladnoće svemira ne dolaze ni s Mjeseca ni sa Sunca, one dolaze uglavnom s jedne zvijezde, koja sija zapravo vrlo skromno u svemirskome prostoru: sa Saturna. To čudno, skromno zračenje Saturna u naš planetarni, zemaljski prostor daje one tajne snage, kojima je u izvjesno doba svoga života Swedenborg bio naročito ispunjen.

Tako je on postao sposoban da osjeća prazno, protivno od onoga što nas okružuje svuda u osjetilnom svijetu. Jednog dana mu se otvorila sposobnost da osjeća prazninu. Ali to je došlo iz njegovoga instinkta. On to nije nastojao. On nije prošao onakav razvoj kao što sam ga opisao u knjizi „Kako se stječu spoznaje o višim svjetovima“. Ta mu se sposobnost otkrila nekom vrstom višega instinkta. Tako je zagledao u svijet koji nije fizički i u koji možemo gledati kada prodremo do topline i hladnoće što struji sa Saturna u svemirski prostor. Zato je njegovo viđenje nešto sasvim naročito.

Čitate li to što Swedenborg opisuje kao rezultat tih svojih viđenja, izgledaju vam ona kao eterizirani, profinjeni zemaljski doživljaji. Duhovi koje on gleda, anđeli, arhanđeli itd. kreću se, svakako slobodno od težine itd., ah gotovo isto tako kao bića na Zemlji. Možemo pitati: je li to što je on vidio neki istinski svijet? Ili je to nešto što je samo projicirao iz sebe u prazninu? Nije ni jedno ni drugo. To je nešto treće.

Osim fizičkoga, osjetilnog svijeta i eteričnoga svijeta okružuje nas i čisto duhovni svijet. U njemu žive i kreću se čisto duhovna bića, koja se nikada ne spuštaju na Zemlju. Ali ta bića po nužnosti utječu i na zemaljski život. Tim ona priopćavaju zemaljskome eteru ono što rade u čisto duhovnom svijetu. To možemo shematski nacrtati ovako: ovdje je Zemlja, obavijena, natopljena zemaljskim eterom; izvan toga - ja mogu prikazati

samo u prostoru, zapravo to je izvan prostorno - izvan toga je svijet djelatnosti duhovnih bića. Taj svijet duhovnih bića dopire u područje Zemlje. Samo zbog djelatnosti duhovnih bića Zemlja je ono što jest.

Ta djelatnost zrači u području Zemlje pa se zračenje vraća i preslikava u zemaljskome eteru. Te snage zemaljskoga etera doista su eterično ostvarenje onoga duhovnog što je „iznad“ etera. Promatramo li zemaljski eter, vidimo kako u njemu djeluju čisto duhovna bića, ali to vidimo u eteričnim slikama. *Stvarna* djelatnost je iznad etera. Ono što nas na zemlji neposredno okružuje, to je djelatnost projiciranja prvo u Zemlju a odatle u zemaljski eter. To je isto tako kao kad bi slike u zrcalu počele same da žive vlastitim životom. Tako se u zemaljskome eteru nalazi duhovna djelatnost, koju reflektira Zemlja. Ta duhovna djelatnost je projekcija realne duhovne djelatnosti.

Kao što je Jakob Böhme vidio ono što se događa u čovječjem tijelu ili u prirodi kao u zrcalu, tako je Swedenborgu Zemlja postala zrcalo, koje mu je projiciralo iz duhovnoga svijeta u eter slike duhovnoga života. Prema tome, isto je tako netočno reći: to stoje vidio Swedenborg, nije duhovni svijet, kao stoje netočno reći: to jest duhovni svijet. Jer to je zapravo *realizirana slika, koju pruža Zemlja kao zrcalo*. To je istinito - ah onako kao što je istinita *slika u zrcalu* spram nekog predmeta koji se zrcali.

Eto što je gledao Swedenborg. Gledao je kako nadzemaljska bića stvaraju snage u zemaljskome eteru i kako te snage utječu na čovječji život i uopće na zemaljski život. Jer te eterične sile, iako nisu sami anđeli i arhanđeli, nego sile koje trepere u eteru, ipak igraju izvjesnu ulogu u zemaljskome životu. Danas je abnormalno kada netko vidi te skrivene eterske sile. U eteru oko nas te sile projiciraju zapravo etersku sliku uzvišenih prasluka duha.

Ali u izvjesnoj epohi Zemljina razvoja bijaše to potpuno normalno. To bijaše prije Sunčeva doba, u doba koje možemo nazvati: staro Saturnovo doba. Čovjek će to opet svjesno doživljavati poslije Venusova doba, kada bude došlo Vulkanovo doba.

U Swedenborga se pojavilo iznimno da je vidio Zemlju onako kako se ona pokazivala ljudima nekada, i kako će se jednom opet pokazivati.

Uspije h čovjek da sviješću prodre u one slike koje je

Swedenborg vidio u eteru, te da pred praznošću svemirskoga prostora postavi svoju punoću, onda za egzaktnu vidovitost nestaju ona bića, koja su se Swedenborgu zrcalila u eteru; pred eteričnim gledanjem ona prvo nestaju. Ah zato ih čovjek počinje čuti duhovnim uhom. Kad ih, tako reći, uništimo kao vizije, ta bića postaju inspiracije, koje zvuče iz duhovnoga svijeta u čovječju svijest

Tako možemo reći: to što u Swedenborga bijaše nespješna imaginacija, postaje kad poštujemo opomenu čuvara praga - što Swedenborg nije mogao - zvezdana inspiracija, koja se čovjeku može javiti potpuno svjesna.

Tako sam vam istodobno okarakterizirao kako se slučaj gotovo nespješnoga stanja mjesečara, slučaj Jakoba Böhmea i slučaj Swedenborga odnose prema onome što možemo postići svjesno kao intuiciju, imaginaciju i inspiraciju.

Ta imena dolaze sad u drugome redu, jer sam ih opisao polazeći iz svemira. Ako ne idemo za riječima nego za biti, moramo govoriti s raznih gledišta i mijenjati red stvari. To je kao u perspektivi, kad se red predmeta mijenja. Ako ovdje stoje dva čovjeka a ja između njih, jedan je iza mene a drugi preda mnom. Ako stanem iza onoga, onda su obojica preda mnom. Tako se i u svemirskom prostoru stvari mijenjaju prema gledištu.

I u mojim nizovima predavanja nalazite da stvari dolaze u raznom redu, jer ja ih promatram s raznih gledišta. Tko to ne vidi, nego ide za apstraktnim, reći će: to se ne slaže. Međutim, samo onaj tko govori na osnovi *pretpostavaka*, ima tu lakoću da govori uvijek tako da se to slaže i u čisto intelektualističkom smislu. Tko crpi iz *stvarnosti*, mora svuda ići za stvarnošću, pa i onda kada stvarnost gledana s raznih stajališta izgleda kao da sama sebi proturječi.

DOŽIVLJAJI SPAVANJA KAO PREDZNACI DOŽIVLJAJA POSLIJE SMRTI

Govorio sam o svezi između spavanja i budnoga stanja s jedne strane i o sastavu čovječjega bića s druge strane. Otuda smo mogli vidjeti da čovjek doživljava kad spava neko duboko cijepanje svoga zemaljskog bića na dva dijela. Posljednjih dana vidjeli smo naime kako na čovjeku treba razlikovati ono što je na njemu osjetilno, fizički vidljivo: njegovo fizičko tijelo, od

onog što nije više osjetilno, fizički vidljivo, što se može vidjeti samo u imaginaciji: njegovo eterično tijelo ili, kako smo još rekli - tijelo njegovih stvaralačkih snaga. To tijelo stvaralačkih snaga sadrži u sebi one žive snage koje čine da čovjek raste, na kojima se osniva prehrana i svekoliko izgrađivanje čovjekova tijela itd. To tijelo stvaralačkih snaga sadrži, kao što smo vidjeli, sav sustav čovječjih misli.

U to eterično i fizičko tijelo uvrštena su oba viša člana čovječjega bića. Ono što nazivamo zvjezdanim tijelom (rekao sam, nemojmo se zakačiti za terminologiju) i ono što možemo nazvati stvarnom organizacijom čovjekova „ja“.

Kad čovjek proživljava svoj dnevni život, međusobno utječu ta četiri člana, stoje u međusobnim odnosima, u tijesnoj vezi. Kad čovjek prijeđe u stanje spavanja, odvaja se od fizičkoga i eteričnog tijela. Ovo dvoje ostaje takoreći u postelji a u čisto duhovni svijet ulazi samo zvjezdana organizacija i organizacija čovjekova „ja“. Tako da je čovjek dakle za vrijeme spavanja rastavljen. Na jednoj strani je fizička i eterična organizacija, i ukupni svijet čovjekovih misli, s druge strane nalazi se organizacija čovjekova „ja“ i zvjezdana organizacija.

Mislim daje ovih dana netko izrazio ovu sumnju: kad bi za vrijeme spavanja svijet svih misli ostajao u eteričnoj organizaciji, onda svojim mislima, koje imamo samo u budnom stanju, ne bismo mogli utjecati preko, u stanje sna. Tako da se u osobi koja je ovo rekla pojavila kao neka bojazan da se uopće želje prema našim bližnjim odjenute u misu gube; ili kad se naše misli odnose na nekoga tko spava, da se snaga tih misli gubi u ništa, jer ih čovjek ne prenosi u svijet spavanja. Na to bih odgovorio jednom slikom.

Nikad niste čuli da netko kad nišani iz puške neki cilj, mora baciti samu pušku na cilj. Metak se pusti, a puška zadrži. Ne može se reći da na cilj nije otišlo ništa, zato stoje puška zadržana. Isto tako ne izostaju ni djelovanja budnoga života, budnoga života u mislima za vrijeme dok spavamo, iako misli ostaju u fizičkome i eteričnom tijelu, iako ih ne prenosimo u svijet spavanja. Upravo pri ovim vrlo suptilnim stvarima radi se o tom da uvijek egzaktno mislimo; da mislimo potpuno točno, kao što radi fizičkoga svijeta zapravo nikad i ne treba, jer nas tu same stvari koje su izvan nas popravljaju. Ali ipak vidimo iz onoga stoje rečeno ovih dana da između fizičkoga i uzvišenog tijela postoji mnogo tješnji odnos nego npr. između uzvišenoga i zvjezdanog tijela. Jer fizičko i uzvišeno tijelo ostaju zajedno za

vrijeme cijelog zemaljskog života. Nikad se ne rastaju, ni pri spavanju. Naprotiv, uzvišeno i zvjezdano tijelo moraju se pri spavanju dijeliti.

Tijesna veza postoji i između čovjekova „ja“ i njegove zvjezdane organizacije, jer ovo dvoje se također nikad ne rastavlja za vrijeme zemaljskoga života. Ali je veza između zvjezdanoga i uzvišenoga tijela labavija. Tu dakle može doći do razdvajanja. To ima za čovječji zemaljski život, pa i za izvanzemaljski, sasvim određene posljedice. Kad smo budni, naše „ja“ oživljava naša osjetila, a naše zvjezdano tijelo oživljava naš živčani sustav, te se ono što se tako stvara šalje u eterično i fizičko tijelo. Jer ako želimo živjeti u fizičkom svijetu, moramo sve što doživljavamo u „ja“ i u zvjezdanom tijelu poslati dolje u eterično i fizičko tijelo. Zato i vjeruje materijalizam da se čovječje biće sastoji samo iz fizičkoga tijela, jer doista: sve se mora urezati u fizičko tijelo, od rođenja, ili recimo od začeca, sve do smrti. Ali u tom poslu uvrštavanje doživljaja zemaljskoga života ima i prepreka i smetnja. Nikad zapravo nismo odmah spremni spustiti u organe koji pripadaju tijelu stvaralačkih snaga i fizičkom tijelu ono što osjetilima doživimo, ono što mišljenjem urezujemo u svoj sustav. Ono što, primamo iz izvanjskog svijeta, ima u trenutku primanja oblik izvanjskih stvari. Ako npr. opazimo, nešto uglato, ureze nam se prvo u našem „ja“ i u zvjezdanom tijelu doživljaj uglatoga. Ali to se ne može uzeti neposredno u eterično tijelo. Eterično tijelo buni se protiv tog primanja nečega što doživljavamo u izvanjskome osjetilnom svijetu. Samo imaginativna spoznaja može u taj odnos unijeti svjetlost. Obično osjetilno promatranje, pa i osjetilni eksperimenti s čovjekom, ili intelektualističku rasuđivanje nisu dostatni da uoče to zbivanje koje tu postoji, to potrebito preobražavanje, pretvaranje onog što opažamo osjetilima. Samo nešto što je već pretvoreno može nastaviti život u našem eteričnom i fizičkom tijelu, tako da se onda pri spavanju možemo odijeliti od toga tijela. A kad umijemo promatrati kakav je odnošaj, u zemaljskoga čovjeka između jave i sna, dolazimo do spoznaje da se u životu zbiva neprestana borba: primamo neki izvanjski dojam, izvanjski doživljaj. Ali taj ne može sići odmah u fizičko i eterično tijelo. Jer, da se poslužim jednim grubim primjerom, taj doživljaj što ga imamo pred nekim uglatim predmetom, može ući u fizičko i eterično tijelo tek pošto se zaobli, pošto dobije oblik eteričnog tijela. Mora se temeljito preobraziti. To preobražavanje dojma koji živi u prvi mah tako fluidno kao što je samo „ja“ i astralno tijelo, preobražavanje u

plastičnu tvorevinu koja živi dalje u eteričnom tijelu, ili u jedan plastični pokret koji zatim dalje postoji u fizičkom tijelu, to preobličavanje stvara unutrašnju borbu. Ta borba ostaje, razumije se, nesvjesna današnjoj običnoj ljudskoj svijesti. Ali tko ima imaginativnu spoznaju, može gledati tu borbu. Ona po pravilu traje dva, tri dana. Mora se dvaput, nekad triput spavati poslije nekog doživljaja dok se on ne spoji s ranijim doživljajima koji već žive kao otisci u fizičkom i eteričnom tijelu. A svijet snova izražava zapravo na izvanjski način - ali samo na izvanjski - tu borbu. Kada čovjek sanja, uvlači se, kao što sam opisao, njegovo „ja“ i zvjezdano tijelo u eterično i fizičko tijelo i tu se zaglavljuje. To zaglavljivanje izraz je borbe koju vam ja sad opisujem, koja traje otprilike dva — tri dana. Ako se jedanput spava poslije tog doživljaja, on se još nije spustio dosta duboko u eterično tijelo. Tek kada se spavalo dva — tri puta, spustio se potpuno. Tako vidimo tu gdje je čovjek labavo povezan, u pogledu na njegovo zvjezdano i eterično tijelo, jedno neprekidno međusobno prožimanje.

Sasvim grubo, shematski nacrtano izgleda to ovako: ako je ovo eterično tijelo a ovdje zvjezdano tijelo za vrijeme spavanja, onda pri buđenju ili uspavljivanju dolazi na granici do neprestane borbe, do živog kretanja koje se izvana izražava kao san, ali koje po sebi znači ovo utkivanje dnevnih doživljaja u eterično i fizičko tijelo. Tek pošto je čovjek poslije nekog doživljaja spavao dva — tri puta, nekada i češće, tek tada se povezao taj doživljaj s onim što već bješe povezano s eteričnim i fizičkim tijelom kao sjećanje. Jer o tom se i radi: da se taj doživljaj pretvori u sjećanje. To sjećanje onda, kao i ostalo, ostaje u postelji kad spavamo, jer je u biti misaoni izraz fizičkoga i eteričnoga tijela. - Dakle, tek poslije dva - tri dana utkao se doživljaj u sjećanje.

Za imaginativnu spoznaju je neizmjerljivo zanimljivo to gledati. Važna je već i sama forma u kojoj se to pokazuje. Mi pristupamo izvanjskim zemaljskim doživljajima konture. Ono što vidamo u svom zemaljskom životu, doživljavamo u određenim konturama, i to mogli bismo reći, u obliku prirodnih zakona. Ti prirodni zakoni bivaju rastvarani kad se doživljaji uvršćuju u eterično tijelo. Sve što ovdje ima određen obris, prelazi u nešto - rekao bih - meko, slikovito. Ono što miruje, biva pokrenuto, ono stoje uglato, zaobljeno. Sve se pretvara iz onog što doživimo kao intelektualni ljudi u ono što doživi umjetnik.

To je uzrok zašto je u ona starija vremena (kad su ljudi gledali

još instinktivno to što sam vam sad opisao) umjetnost stajala u životu sasvim drukčije nego danas. Još u renesansi, kad se crpilo iz stare umjetnosti, u Rafaela ili drugih umjetnika renesanse bješe bar još tradicije o tom preobražavanju intelektualnoga u umjetničko. Jer u trenutku kada dođemo u izvanosjetilni svijet, gubi intelektualno svoj oblik i pretvara se u nešto umjetničko. A ljudi su se danas toliko okrenuli naturalizmu, sve hoće praviti po modelu, pokazuju koliko silno su se udaljili od prave umjetnosti. Čovječanstvo se mora opet uživjeti u tu pravu umjetnost.

I tako protječe ljudski život kao što sam opisao, zapravo tako da uvijek možemo reći: kad imam neki doživljaj, taj struji tri dana u eterično tijelo.

A kad čovjek prođe kroz dveri smrti biva ono što nikada ne bješe u zemaljskome životu: eterično tijelo se rastavlja od fizičkoga tijela. Sve što ikada bješe u tijeku dva, tri ih četiri dana utkano u eterično tijelo, sad se u oslobođenom eteričnom tijelu razilazi. A to razilaženje traje otprilike toliko koliko je trajalo utkivanje.

Imaginacija, koja o tome pravilno može suditi, pokazuje kako fizičko tijelo drži zajedno svojim otporom to što se postupno preselilo u eterično tijelo. Kad u smrti nestane fizičkoga tijela, vidi se u prvim danima poslije smrti kako prelazi to što se bješe utkalo u eterično tijelo opet u opći svemirski eter, kako se razilazi. A taj doživljaj rastvaranja ukupnoga blaga sjećanja čovjek doživljava opet dva — tri ili četiri dana poslije smrti. Može se to nazvati napuštanje eteričnoga tijela. Ali to napuštanje je uistinu jedno neprekidno povećanje sjećanja. Sjećanja gube treću dimenziju, bivaju dvodimenzionalna, bivaju sasvim slikovita. I ukupna slika čovjekova stoji tada pred čovjekom; protječe u živim slikama čim čovjek prekorači dveri smrti oko dva do tri dana, s pojedinačnom razlikom prema pojedincu.

Ali upravo kao što onaj tko je studirao botaniku, vidi na sjemenu kakva će se razviti biljka, tako vidi onaj tko je dospio do imaginativne spoznaje, ne samo kod smrti, to prelaženje eteričnoga tijela, ukupnoga sustava sjećanja u svemir, već on to vidi još ranije u slici. A u slici postoji to kod čovjeka uvijek. Ako znamo pravilno shvaćati što se tu pretvara za vrijeme života oko tri dana, vidimo u tom uvrštavanju doživljaja u eterično tijelo u slici pripremljeno ono što čovjek neposredno doznaje tek dva, tri ili četiri dana poslije prolaza na dveri smrti. Dok u

zemaljskome životu prije imaginativne spoznaje doživljava čovjek manje-više nesvjesno ovo involviranje doživljava u sjećanje, koje zadržava tijelo, dotle neposredno poslije smrti doživljava evoluiranje, odvijanje svojih sjećanja i njihovo prelaženje u svemir. Dakle, to što svaki put za vrijeme spavanja ostavljamo kao blago sjećanja, to prelazi odmah poslije smrti u cijeli svemir, spaja se sa svemirom. To je ono što kad umremo imamo predati svemirskom životu.

Ove stvari ne smijemo primati samo razumom, nego i osjećanjem. Jer iz takvoga zbivanja osjećamo da čovjek nije tu samo tako, da svoj opstanak smije uzeti egoistički, nego je tu u svijetu kao misaono biće, ali te misli nisu nešto što on zadržava, nego nešto što poslije smrti mora izići u cijeli svemir, te u svemiru postaje snaga koja dalje djeluje. Ako dobro mislimo, predajemo poslije smrti svoje dobre misli svemiru. Ako hrđavo mislimo, predajemo poslije smrti svoje hrđave misli svemiru. Jer čovjek nije u zemaljskome životu samo zato da bi se razvio u slobodno biće. Treba i to. Ali on to može upravo na osnovi toga što ovdje za njega još dolazi u obzir. Čovjek je i zato tu, da bi bio biće oko koga rade i sami bogovi vodeći svemir od epohe do epohe. I, hoću kazati, te misli, što bogovi utkivaju u svemir, to oni moraju spremati preko misli pojedinih ljudi. Ovdje je mjesto njegovanja, mjesto gdje bogovi moraju njegovati one misli koje su im potrebne u daljnjem razvoju svijeta; to su one prave sile poticaja, koje ulaze u svemir.

Kad je čovjek u stanju spavanja, živi sa svojim „ja“ i sa svojom svemirskom organizacijom izvan fizičkoga i eteričnoga tijela. U tom stanju on je kao duševno i duhovno biće, kao „ja“ i zvjezdano tijelo utkan u duhovne sile koje krstare cijelim svemirom. On je u onom svijetu koji je - da se izrazim slikovito - izvan njegove kože. On je u onom svijetu iz koga najavi prima samo osjetilne dojmove. On stupa dakle u unutrašnjost stvari, koje mu za vrijeme budnoga života pokazuju svoju izvanjsku stranu, ali samo ono što izvan fizičkoga i eteričnoga tijela doživljava svemirska organizacija ulazi u misli eteričnog tijela. Ono što izvana doživljava „ja“, ne može se donijeti. Zato oni doživljaji našega „ja“ kroz koje prolazimo kad spavamo, ostaju nesvjesni za vrijeme cijeloga zemaljskog života. Ostaju nesvjesni za običan svijet, čak i za imaginativnu svijest. Ti doživljaji objavljuju se tek nadahnutoj svijesti kao što sam ovih dana kazao.

Zato možemo reći: za ono što čovjek doživljava kao misao, ima

on za vrijeme spavanja dostatno snage da to utisne u eterično tijelo. Ali za ono što „ja“ doživljava na javi kao želje, strasti što se oslanjaju na zemaljska doživljavanja (a i kroz to prolazimo kad spavamo), za to nema dostatne snage u ovome zemaljskom životu. Na taj način prelazi u svjesni, budni život zemaljskoga čovjeka u naše doba samo onaj dio koji se može pretvoriti u misli, samo onaj dio života kad spavamo, koji se može urezati u misli.

Ono, naprotiv, što pravo „ja“ doživljava za vrijeme čovjekova spavanja, to ostaje, rekao bih, skriveno, iza vela egzistencije.

Tu sada imaginativnoj i nadahnutoj svijesti dolaze na vidjelo stvari, koje su, ako smo dosta nepristrani - sasvim shvatljive zdravom razumu; ali protiv kojih upravo u današnjoj civilizaciji stoje goleme predrasude. Nepristranost nam treba već i za to da shvatimo činjenicu da sve što je ovdje u fizičkome svijetu trodimenzionalno - a u fizičkom svijetu se u osnovi sve doživljava trodimenzionalno - da to prelazi, kad se utiskuje u eterično tijelo, iz plastičnog oblika u slikoviti, iz trodimenzionalnoga u dvodimenzionalno. Jer u trenutku kad prijeđemo u imaginaciju, nemamo više posla sa tri dimenzije, ili, štoviše, s četiri dimenzije, kao što vjeruje izvjesna izmišljena nauka; nego sa dvije dimenzije. Poteškoća da to predstavimo leži u tome što smo sasvim naučeni računati u zemaljskim doživljajima sa tri dimenzije. Sve predstavljamo u tri dimenzije, pa zato kažemo kada treba naći prijelaz ka dvije dimenzije: jest, ali te dvije dimenzije su sadržane u tri dimenzije; dvije dimenzije površine mogu ležati ovako ili onako tako da ipak još uvijek imamo i treću dimenziju.

Ali ovdje nje nemamo. Nego, čim uđemo u imaginativni svijet, sasvim smo ravnodušni prema trećoj dimenziji. Ležala ravnina ovako ili onako, svejedno je. Treća dimenzija prestaje imati smisla onoga trenutka kad stupimo u eterični imaginativni svijet. Zato moramo sve jednadžbe transformirati u eteru tako da se ne zbivaju u trodimenzionalnome svijetu, nego u dvodimenzionalnome. To je samo napomena koju kažem matematičarima.

Međutim, kad hoćemo prijeći u onaj svijet koji je pristupačan inspiraciji i u kome je „ja“ za vrijeme spavanja, onda postaje svijet jednodimenzionalan. Onda imamo posla samo s jednom dimenzijom. A taj prijelaz jednodimenzionalnom svijetu zahtijeva sposobnosti inspiracije, sposobnosti da doista gledamo ono duhovno u čemu živimo od uspavljanja do buđenja. To

razumijevanje jednodimenzionalnoga svijeta bješe uvijek nošeno znanošću inicijacije.

Opisao sam vam kako se kod tipa Jakova Böhmea objavljuje ne izvanjska fizička sunčana sila svjetla, nego tajne sunčane sile. Te tajne sunčane sile ne rasprostiru se trodimenzionalno, već ih se upoznaje u samo jednoj dimenziji. Jedna starija, više instinktivna spoznaja inicijacije mogaše dopirati do te inspiracije; iako to ne bješe jasna spoznaja, ipak ona postojala. I mnogo od onoga što je predanjem došlo do nas kao prastaro znanje iz starijih epoha čovječanstva, može se razumjeti kada znamo da se odnosi na duhovni svijet, na jednodimenzionalni svijet koji dostižemo inspiracijom. Da se odnosi dakle u našem zemaljskome životu na tajne sunčane i zvjezdane sile. Ali kad spavamo, mi ne živimo u objavljenim sunčanim silama, nego u tajnim.

Te skrivene sunčane sile prožimaju npr. izvjesno kamenje, iako fizički otkrivene sunčane sile ne prolaze kroz to kamenje. Ali time što sunčane sile pronicu kroz to kamenje, postaju one jednodimenzionalne. I onaj tko stječe gledanje u inspiraciju, taj može vidjeti ne fizičku svjetlost, nego tajne sunčane sile u tom inače neprozirnom kamenju. Tako da kamenje postane prozirno za tajne sunčane sile, za sile inspiracije.

U sasvim stara vremena razvoja čovječanstva nije trebalo pomoćnih sredstava. Ali kad stara, instinktivna vidovitost, koja je dala osnovu staroj spoznaji inicijacije, bješe već u opadanju, utjecalo se, rekao bih, nekakvim abrevijaturama: Zamislite, postavi se nekoliko kamena zajedno, - ja ih prvo crtam tako kao da se gleda odozgo. Sad ih crtam sa strane. Sada polažem preko njih jedan kamen, sa strane nacrtam ovako. Ako se to sastavi tako da se u određene prigode dobiju prolazne zrake sunca, tako da padaju na krov, onda kamen krova zadržava fizičke zrake sunca, a tajne sunčane zrake prolaze skroz.

Kad se netko tko se za to izvježbao postavi da sa strane pogleda kroz kamen, tada on vidi duhovne jednodimenzionalne sunčane zrake kako upadaju i u Zemlji nestaju. Dakle, u doba kada to ne bješe više neposredno vidljivo, instinktivnim snagama vidovitosti postavljalo se takve abrevijature, i u malenom, mračnom prostoru vidio se onaj svijet duhovnih sunčanih zraka koje čovjek proživi svaki put spavajući. Tako dakle vidimo u ovakvim gradnjama, koje vidimo upravo ovdje u ovom kraju, ono kroza što su u prijelazno doba (koje je trajalo dugo), pokušavale izvjesne mudre vođe čovječanstva prodrijeti

do skrivenih (sunčanih) sila. Upravo do onog do čega je opet čovjek kao Jakob Böhme došao instinktivno, jednostavnim promatranjem zemaljskih svari.

Kad vidamo takve kamene gradnje danas na odgovarajućim mjestima, moramo znati da se njihov stvarni smisao može objasniti samo iz onoga što daje duhovna znanost. Inače prelazimo preko samih stvari s nekim izvanjskim objašnjenjem koje ne pogađa istinu.

Razumije se, takvo kamenje možemo postaviti i tako da, raspoređeno po krugu, pokazuje naročitu raznolikost duhovnih zraka Sunca u pravcu pojedinih zvjezdanih slika.

Pokušao sam vam rastumačiti u kom svijetu živi naše „ja“ za vrijeme spavanja. Taj svijet ne održavaju one sile koje postoje u fizičkome i eteričnom tijelu. Ali sa strane tog fizičkoga i eteričnoga tijela - odakle jedino dolazi jasna svijest zemaljskoga čovjeka - odatle dolaze i one presude, koje izričemo osjećanjima ili svojom voljom nad svojim vlastitim djelima, nad svojim vlastitim unutrašnjim doživljajima i mislima. Dakle: kad smo budni, sudimo o svom izvanjskom životu kako možemo, prema onome što smo bili u stanju utisnuti u svoje fizičko i eterično tijelo u obliku misli. Ali ovdje ne sudi samo naše vlastito biće. Na ono što doživljavamo i što radimo, odgovara cijeli duhovni svemir. On sudi. On naziva neki čin, neku misao, neko osjećanje dobrim ili hrđavim. Naše vlastite presude dok smo budni, nad onim što smo kao ljudi, to govorimo mi. Ono što našem biću našim ljudskim djelima govori svemir, duhovno biće svemira, koje u sebi sadrži moral kao prirodne zakone (kao što sam dostatno rastumačio u ovim predavanjima) to proživljava „ja“ za vrijeme spavanja.

I pri najkraćem spavanju proživljava „ja“ (tako to vidi inspiracija) još jedanput sve ono što je čovjek proživio od posljednjeg buđenja, dok sad nije opet zaspao. Cijelu javu iz koje je upravo došao u taj san, bilo da je san kratak ili dug.

Ako se izmjenjuju stanja: java, san, java, san, čovjek doživljava tako u snu uvijek opet ono što je proživio na posljednjoj javi, naročito ukoliko je on sam to proživio. To doživljavanje, ukoliko je doživljavanje našeg „ja“, ostaje zasad za običnu zemaljsku svijest nesvjesno. Inspiracija to može dozvati u svijest. Onda se upravo pokazuje prava priroda toga doživljavanja. Onda uviđamo kakvo je to doživljavanje. To doživljavanje je takvo da ga činimo u smjeru suprotnom nego kad to doživimo danju. Ako dakle danju prolazite kroz svoje doživljaje (kraća spavanja

isključujem) od jutra do večeri, tada proživljavate noću, spavajući, te svoje doživljaje unutar, od večeri do jutra, točno unatrag. Tada se doživi ono što svemir, duhovni svemir odgovara na vaše zemaljske doživljaje.

Ali za vrijeme zemaljskog života to se svijest sadašnjeg čovjeka uopće ne može dozvati. Ipak mora to ući nekako u svijest, inače bi čovjek u svom postojanju ispao iz svemirskog postojanja. Inspirirana spoznaja pokazuje da u onom trenutku kada je čovjek poslije smrti u dva, tri do četiri dana, pregledao sliku života, kad su se sjećanja razlila u svemir, da onda započinje jedno vrijeme kada on dobiva moć da zemaljski život gleda na drugi način nego prije.

Kad uzmemo najprije ta dva, tri do četiri dana poslije smrti, pokazuje nam se veličanstvena slika našega života. Ali u toj slici nalazi se samo ono što se doživjelo za vrijeme jave. Zapravo čovjek nije proživio samo to što je proživio u budnim razdobljima, nego i ono što je proživio u razdobljima spavanja. Ako se osvrnete u običnom zemaljskom životu i u običnom sjećanju, uvijek izostavljate svoja razdoblja spavanja. Osvrćete se tako kao da ste doživjeli 25. kolovoza 1923. a ne noć. Zatim nadovezujete na 25. dan ne noćne doživljaje, oni su iščezli iz vaše svijesti, nego 24. i 23. kolovoza itd. sve do onog doba poslije vašeg rođenja kojeg se više ne sjećate.

To je eto ono što se zbiva dobiva dva tri dana poslije smrti. Zatim dolazi razdoblje kad su duša i duh poslije smrti dosta ojačali da bi doživjeli u duhovnom svijetu ono što su samo nesvjesno mogli izobraziti zajedno u slici pri svakom spavanju. To se sad doživi. Čovjek proživi u tom oko trećine svoga života, jer toliko otprilike prospava u normalnom zemaljskom životu. Zato traju doživljaji u ovom razdoblju poslije smrti, kad čovjek proživljava svoje noći unatrag, oko trećine trajanja njegovoga zemaljskog života. Tu proživi čovjek život još

jedanput. Najprije posljednju noć, pa pretposljednju noć, pa treću do petu itd., sve dok ne stignemo do rođenja ili začeca.

U mojoj „Teozofiji“ opisao sam sa drugog gledišta to vraćanje čovjeka poslije smrti kroz jedan sasvim drugi svijet, i to sam nazvao: prolaz ljudskoga duševnog i duhovnog bića kroz svijet duša.

Tako je čovjek poslije smrti, ako je imao dvadeset ili dvadeset i jednu godinu, prolazio oko 7 godina kroz svijet duša (točno onoliko koliko je na zemlji spavao). A zatim pred njim je doživljaj onoga što se zbog njegovoga cijelog bića stvorilo u zemaljskom životu, ono što su bogovi stvorili zbog njega da bi pomoću njega odveli svijet još za korak dalje. U obratnom doživljavanju noćiju učio je čovjek poslije smrti stoje od njega postalo i što on znači za svemir. Sada pak može čovjek doživjeti stoje zbog njegova života postalo na samoj Zemlji. To zahtijeva mnogo vremena. Mi ćemo o tome još točnije govoriti; to ispunjava pola vremena od boravka između smrti i novoga zemaljskog života.

Kad se noćima vraćamo unatrag, dolazimo najprije do rođenja. Kad smo došli tu, pošto smo proputovali svijet duša i stigli opet do rođenja, vraćamo se do ranije smrti, do svoga nekadašnjeg zemaljskog života. Tako čovjek može utjecati i svojim ranijim zemaljskim životom na neki budući, treći zemaljski život. Čovjek se dakle vraća, ne samo do svog rođenja, nego i do svoga ranijeg zemaljskog života.

Time stupamo u jedno područje stare nauke posvećenja (koja se danas mora obnoviti onako kako odgovara današnjim ljudskim sposobnostima) kada je spoznaja vodila u religiozni život čovjeka; jer nauka posvećenja je uvijek prava spoznaja, ali takva koja izvodi iz osjetilnoga svijeta u duhovni. Ta znanost budi u čovjeku volju, tako da se volja religiozno izobražava. A za nauku posvećenja svijetu vremena bješe vrlo važno ono iskustvo koje stječe treća vrsta spoznaje, ona koju sam ovih dana označio intuitivnu spoznaju, kad se čovjek vraćao kroz život do svoga prošlog života, da na tom putu sretne neko biće, koje bi mu moglo poslije smrti postati vođom.

U izvjesnom kraju Zemlje ljudi bi rekli: U zemaljskom životu moram primiti učenje posljednjega bodhisatve, koji se na Zemlji bješe pojavio. Neki čovjek je možda živio, recimo, 300 godina poslije pojave bodhisatve. Ali kad je on poslije smrti proputovao unatrag do svoga posljednjega zemaljskog života (a to putovanje, taj život između smrti i novog života traje dulje),

onda je on dospio do vremena kad je posljednji bodhisatva bio na Zemlji. A tom susretu s posljednjim bodhisatvom pripisivalo se u staroj znanosti inicijacije sama mogućnost da čovjek nađe svoj prijašnji život, tj. da nađe snagu za vječni život jer se ta snaga može naći samo kad nađemo vezu s prijašnjim životom na Zemlji.

Ta mogućnost susreta s bodhisatvama, koji s izvjesnih područja duha silaze na Zemlju, prestala je u određenom trenutku evolucije čovječanstva, evolucije svjetova. I danas čovjek bi mogao tražiti dalji put unatrag do prošlih života i ne naći vezu s prošlim životima.

Vidite, ta veza se mogla naći u prvim tisućama godina Zemljina razvoja, prije misterija Golgote, jer se nailazilo na

doba posljednjih bodhisatava. Danas pomaže čovjeku jedino kada to putovanje unatrag čini pod vodstvom onog biča koje se u misteriju Golgote ujedinilo sa Zemljom. To znači, drugim riječima, kada dođe do takvoga odnosa prema misteriju Golgote, da mu Krist postane vođa. Jer Krist sadrži u sebi sve moći vodstva, koje su ikada postojale u životu između smrti i novoga rođenja na osnovi zemaljskih života bodhisatava.

Tako je doživljaj misterije na Golgoti upravo za doživljaje između smrti i novog rođenja jedan od najvažnijih događaja u cijelom razvoju Zemlje. Hoćemo li upoznati duhovni razvoj Zemlje i položaj toga duhovnog razvoja Zemlje u duhovnom razvoju svemira i hoćemo li razumijeti što u svezi s tim duhovnim razvojem Zemlje i svemira proživljava čovjek u svom duhovnom životu poslije smrti, onda moramo u središte razvoja svjetova staviti misterij Golgote. Tako današnji čovjek nalazi prijelaz od promatranja evolucije čovjeka do promatranja evolucije svijeta: ako na tome prijelazu vidi misterij Golgote u svoj njenoj osnovnoj važnosti za događaje Zemljine evolucije i evolucije čovječanstva na Zemlji.

DOŽIVLJAJI IZMEĐU SMRTI I NOVOGA ROĐENJA

Jučer sam počeo govoriti o čovjekovim doživljajima kada spava, kao o nekoj vrsti pretkazivanja doživljaja poslije smrti. Ti doživljaji, koje čovjek ima u snu, stoje s one strane tzv. praga o kome smo govorili ovih dana. A to što ću vam kazivati jesu istinski doživljaji svakoga čovjeka, samo što se kao doživljaji ne penju u običnu svijest za vrijeme zemaljskoga života, nego samo u imaginaciju, inspiraciju i intuiciju. Ali, zato nipošto ne

smijemo misliti da ti doživljaji, zato što ne dolaze u svijest, i ne postoje. Oni su tu. Čovjek ih proživljava. To je, ako se smijem poslužiti jednom slikom, tako kao kad čovjeka vode zavezanih očiju kroz nekakvu sobu. On predmete ne vidi, ali mora ići; mora činiti napore hodanja i može u sobi svašta doživjeti, samo što to ne vidi. Tako je i ovo što vam na neki način hoću iznijeti o vremenu između trenutka kada čovjek zaspi i trenutka kad se probudi; to je za našu svijest zaronjeno u mrak, jer svijest je za to slijepa. Ali, kao što kažem, čovjek to doista proživljava. A djelovanje toga što proživi u snu, pokazuje se za vrijeme budnoga života. Tako da ono što čovjek proživi od časa kad se probudi do časa kada zaspi, možemo točno razumjeti samo onda kada to smatramo za zajedničko djelovanje onoga što djeluje iz posljednjega spavanja, zajedno s onime što se danju vrši u fizičkom i eteričnom tijelu.

Kad sad čovjek zaspi, obuzima ga najprije neka vrsta neodređene bojazni. Samo što se ta bojazan u običnom zemaljskom životu ne podiže u svijest, ne predstavlja se; ali ona postoji kao jedno zbivanje u čovječjem astralnom tijelu i u čovječjem „ja“. I čovjek prenosi, potpuno, posljedice svoje bojazni za vrijeme spavanja u dnevnu javu. Kada čovjek ne bi sobom prenio tu bojazan, kada ta bojazan ne bi djelovala u fizičkom i eteričnom tijelu za vrijeme jave, kao snaga, ne bi čovjek bio u stanju da održava u jedinstvu svoju fizičku konstituciju, tako da ona, npr. na pravilan način luči soli i slične tvari.

Lučenje koje je potrebno organizmu posljedica je podsvjesnoga straha za vrijeme spavanja.

Dakle, kad se uspavljujemo, ulazimo, prije svega, u sferu - da se tako izrazim - bojažljivosti.

Onda dolazi stanje naše duše, koja je kao neko neprestano ljuljanje ovamo, onamo, iz jednoga u dubini mirnoga stanja u jedno u dubini nemirno stanje. Neko njihanje ovamo, onamo, tako da kad bi čovjek proživljavao svjesno to stanje, mogao bi u svakom trenutku misliti da tone u neku vrstu nesvjesticice pa se iz te nesvjesticice opet vraća. Dakle, neko njihanje između obuzdavanja sebe i nesvijesti; to je to što bojazan prožima.

A treće je osjećanje da stojimo pred nekim ponorom, da pod nogama nestaje tla i da u svakom času možemo potonuti.

Kao što vidite, već ovdje, u trenutku kad se čovjek uspavljuje, stvari počinju u svemiru izdvajati se iz fizičkoga i ulaziti u

moralno. Jer ovo drugo stanje, u koje tonemo kada zaspimo, može se zapravo razumjeti samo ako se priznaju svemirski moralni zakoni, kao takvi kao što su na zemlji inače prirodni zakoni. Ako istom sigurnošću znamo kao kad velimo: neki kamen pada na zemlju, ili: lokomotivu tjera naprijed para, ako istim osjećajem stvarnosti znamo da je čovjek u svom sadašnjem životu na zemlji (jer je njegova snaga ograničena) sačuvan od milostivoga vođenja svemira da ne doživi punom svijješću ovo što zapravo proživljava nesvjesnu svaku noć.

U svemiru je doista tako prikladno, da i one stvari koje nam sjaju u najvišoj ljepoti, u najkrasnijem sjaju, moraju počivati na bolu, na mucu, na odricanju; na neki način, u pozadini svega što zrači ljepotom stoji bol, odricanje. To je u svemiru isto tako nužno, kao što je nužno kad nacrtamo trokut da zbroj kutova bude 180°. I bio bi naivan koji bi na to zapitao: zašto nisu bogovi svemir učinili tako da ljudima služi samo za uživanje? Postojanje prouzrokuje nužnosti. To se osjećalo već npr. u egipatskoj misterijskoj znanosti, koje nazivaše svjesno opažanje toga što se javljaše pri uspavlivanju, te bojazni, toga njihanja između održavanja sebe i nesvjestice, toga stajanja pred ponorom - *svijet triju vječitih nužnosti*. Egipatska znanost, koja od stare instinktivne vidovitosti poznavala još ove stvari, govoraše dakle: Kada čovjek ulazi svjesno u svijet u koji svaku noć za vrijeme spavanja ulazi nesvjesno, onda mora uroniti u sferu triju vječitih nužnosti.

To što čovjek tu doživi, rađa u njemu opet duboku čežnju, čežnju prema božanskome. Jer on doživljava kako božansko ispunjava, prožima, prodire u cijeli svemir. I sam svemir se rastvara u neku vrstu letećih, lebdećih, pokretnih oblačnih tvorevina, u kojima se takoreći svakog časa možemo osjetiti da živimo, ali isto tako lako da možemo i potonuti. Tu čovjek osjeća kako je protkan onim božanskim, što protkiva, prožima svijet. I ono panteističko osjećanje Boga, koje se kod svakoga zdravog čovjeka javlja za vrijeme dnevne jave, samo je posljedica ovoga, što nesvjesno u snu doživimo u obliku toga panteističkog osjećanja. A čovjek tu doista doživljava kako je njegova duša ispunjena jednim - reklo bi se - iz bojazni i nesvjestice rođenim, unutrašnjim, nesvjesnim uvjerenjem ali, istodobno, i nečim što mu daje, umjesto izvanjskoga fizičkog težišta ravnoteže, jedno unutrašnje težište.

Unutar tajne nauke ružinog križa dalo se izraza tome što tu čovjeka obuzima kad ponire u sferu triju vječitih nužnosti.

Učenicima se tumačilo što oni uistinu doživljaju neposredno poslije trenutka kad zaspe. Dovodilo im se u svijest ovo: Vaši dnevni doživljaji poniru tu u pokretne, uzlebdjele oblačne tvorevine, ali koje objavljuju nešto *istinito*. Vi sami bivate protkani od tih oblaka i stojite u njima u strahu i vrtoglavici, iznad ponora. Ali, našu ste ono što sad u tri riječi treba da podignete u svijest, što vašu cijelu dušu treba da prožme: *ex deo nascimur*.

To, za običnu svijest neodređeno *ex deo nascimur*, podizali su u svijest učenici novih misterija. To je ono što čovjek doživi prvo kad iz stanja jave pređe u stanje spavanja.

U daljem tijeku ovih predavanja vidjet ćemo kako ovo *ex deo nascimur* igra istodobno povijesnu ulogu u svemirskom razvoju čovjeka. Međutim, uloga koju vam ovdje opisujem, pojedinačna je i dolazi ovdje u zemaljskom životu svakog pojedinog čovjeka.

A kad čovjek spava dalje, dolazi to da prestaje izgled svemira kako se vidi sa Zemlje. Dok ovdje na Zemlji čovjek stoji i vidi kako zvijezde blistaju i sjaju, Mjesec i Sunce, čija djelovanja ulaze u njegova osjetila, dotle u izvjesnom trenutku spavanja čovjek vidi kako nastaje sav taj zvjezdani svijet. Zvijezde prestaju da bivaju fizička bića. A tamo gdje bjehu osjetilna fizička bića zvijezda, tamo, na neki način, istupaju iz zvjezdanih zračenja - ni zračenja više nema - istupaju zvjezdani geniji, zvjezdani duhovi, zvjezdani bogovi. I svemir se pretvara u nešto što je onda vidljivo za svjesnu inspiraciju: u rječiti svemir, u svemir koji se objavljuje muzikom sfera i svemirskom riječju. Duhovna bića čine svemir, mjesto osjetilnog svemira, koji se vidi odavde sa Zemlje.

Tu sad prolazi čovjek koji bi kada bi to mogao dovesti u svijest, osjećao kao da svijet izriče presude sa svih strana svemira nad onim što je on kao ljudsko biće postao svojim dobrim i zlim djelima *vrijednosti*, a čovjek se tu osjeća i u pogledu na svoju vrijednost kao jedno sa svemirom.

Ali ga u početku, to što ga obuzima, zbunjuje. Kad bi tu mogao živjeti svjesno, kao što može inspiracija, opazio bi to. Čovjeku treba vođa. U sadašnjem dobu razvoja čovječanstva dolazi taj vođa samo ako je čovjek u ovome zemaljskom životu, u svojoj duši, u svom srcu satekao vezu s misterijem na Golgoti, ako je za vrijeme zemaljskoga života stekao svoj odnos prema Kristu, koji je kao Isus prošao kroz misterij Golgote. A osjećaj koji tu čovjeka, upravo u današnje vrijeme obuzima - o osjećanjima koja obuzimahu čovjeka u druga doba, govorit ću sutra - osjećaj

koji obuzima čovjeka u današnje doba je kao da bi se njegova zbunjena duša morala rastvoriti u sferi u koju sada ulazi, kada mu ne bi postalo vođa to biće koje se uživjelo u njegove predodžbe, njegove osjećaje, u impulse njegovoga srca, kada mu Kristovo biće ne bi postalo vođa u ovoj sferi.

I ovdje je tako da se približavanje Krista, koji postaje vođa i koga treba predstaviti u toj sferi kao u istoj takvoj vezi sa sunčanim životom kao što je čovjek u vezi sa zemaljskim životom; da se približavanje Krista osjeća tako kao stoje opet jedna srednjovjekovna škola, srednjovjekovna misterijska škola, predočavala dušama svojih učenika riječima: in Christo morimur. Jer osjećaj je da bi duša morala umrijeti kada ne bi umrla u Kristu i kad ne bi tako njena duševna smrt postala svemirski život.

Tako se čovjek uživljava u spavanje i kroz spavanje dalje. I dok je svemirske zvijezde opažao kao bića, pošto je prebivao u toj njemu neobičnoj okolini, javlja mu se sada čežnja, jer se u toj sferi ne može probuditi svjesno, čežnja da se opet vrati u sferu svijesti. To je onda uzrok buđenju. To je snaga koja čini da se probudimo. I mi imamo osjećanje, koje sâmo također ne dolazi u svijest, da zbog toga što smo crpjeli iz zvijezda, zapravo iz zvjezdanih bića, zvjezdanih bogova, da se zbog toga budimo ne bez duha, već da duh koji stanuje u duši donosimo sobom u tjelesni život dana.

To osjećanje koje stvara treći dio noćnih doživljaja u čovjekovom osobnom životu na Zemlji, i ono se u jednoj srednjovjekovnoj misterijskoj školi dovodilo učenicima u svijest trećom izrekom: per spiritum sanctum reviviscimus.

Tako možemo osjetiti to trodjelno proživljavanje duhovnoga svijeta s one strane čuvara praga (koga ignorira samo današnji čovjek) kao tri koraka koji istodobno urezuju u ljudsku dušu ono što u pravom smislu možemo nazvati Sv. Trojica, što prožima, protkiva i oživotvoruje duhovni život.

To što sam vam ovdje opisao, doživi čovjek noću u slici. U tu sliku utkivaju se doživljaji koje je za vrijeme dana proživio, i to unatrag. Isto tako, kao što ovdje na Zemlji nalazimo svoje doživljaje urezane u prirodne događaje za vrijeme zemaljske jave, tako nalazimo za vrijeme toga doživljavanja unatrag, u noći to što unatrag ponavljamo, urezano u sjećanja zvjezdanoga svijeta. Ali sve je u početku slika.

Ostvariti se to može tek onda kad je čovjek prošao kroz dveri

smrti. Ovdje na Zemlji doživljeno unatrag to je slika. Ta slika se ostvari tek kad se završilo ono gledanje unatrag od tri, četiri dana koje sam jučer opisao, i kad stvarno, a ne samo u slici kao svaku noć - stupimo u duhovni svijet

Ako hoćemo razumijeti ona zbivanja, koja čovjek doživljava kada prođe kroz dveri smrti, moramo imati u vidu sljedeće: bogovi, to znači duhovna bića koja srećemo - rekao bih - na putu za preobraženje, metamorfoziranje zvijezde, ta bića žive u sasvim drugom svemirskom smjeru nego mi zemaljski ljudi za vrijeme svoga zemaljskog života. Ja sad izričem jednu vrlo značajnu istinu o duhovnim svjetovima, istinu na koju se obično malo osvrće tamo gdje se više teorijski a manje očigledno govori o duhovnim svjetovima. Mi ljudi nosimo u svom zemaljskom životu jedno fizičko i eterično tijelo. To fizičko i eterično tijelo tako su prilagođena da mi živimo iz ranijega u kasnije, da se dakle u vremenu nalazimo u izvjesnom strujanju.

To je naročito svojstvo našega fizičkog i eteričnog tijela, da ona u svemiru imaju taj smjer... Sve naše življenje u svijetu, ukoliko smo ljudska bića, događa se u *ovom* smjeru (U shemi koju je Rudolf Steiner crtao na tabli označeno kao strelica slijeva nadesno).

Ona bića koja susrećemo kad se uspnemo u život između smrti i novoga rođenja, gdje ostvarujemo doživljaje koje imamo ovdje za vrijeme spavanja u slici, ta bića kreću se u suprotnom pravcu. Ona nam neprestano dolaze u susret. Tako da s obzirom na ono što u zemaljskom životu zovemo vrijeme, moramo reći: Bogovi nose na sebi duhovna tijela, ako hoćete, svjetlosna tijela, kojima se kreću iz najdalje budućnosti u prošlost Tako da se bogovi kreću u *ovom* smjeru (strelica zdesna nalijevo).

A kad uđemo u vrijeme koje provodimo između smrti i novoga rođenja, uzimamo isto tako, kao što ovdje na zemlji uzimamo iz fizičkih supstancija svoje fizičko tijelo, na prolazu između smrti i novoga rođenja, božansko tijelo. Tu se presvlačimo u božansko tijelo, ono što sam u svojoj „Teozofiji“ nazvao duhovni čovjek i životoduh. Tako da mi sami, kad prođemo kroz dveri smrti, obućemo jedno tijelo života i jednoga duhovnog čovjeka, a zbog toga dobijemo u svemiru obratni smjer. Zato doživljavamo prvo svoj život unatrag, do rođenja, odnosno do začeca. Mi smo naime u životu ovdje na zemlji pošli od rođenja ili začeca [to što ide pravo crtam sada kao krug, da stvar predočim, *za vrijeme* zemaljskog života u *ovom* pravcu (gornji polukrug), a poslije zemaljskoga života vraćamo se u *ovom* pravcu (donji

polukrug), sve do trenutka rođenja ili začeca. Kao što onda kad iz svoga rodnog mjesta pođemo negdje, dođemo na neko mjesto pa se vratimo, opišemo u prostoru na neki način jedno kruženje, tako opisujemo u vremenu (jer u tom svijetu u koji ulazimo ne postoji više prostor nego još samo vrijeme), opišemo odlazak i dolazak, tako da se šetamo između rođenja i smrti. Pošto smo prvo to prešli između rođenja i smrti, prelazimo unatrag noćne zemaljske doživljaje kao duhovne istine, dok se ne vratimo do polaznog trenutka. Svršili smo tada prvo kruženje od onih kruženja koja moramo učiniti poslije smrti. Vidite, o tim kruženjima u životu, u svekolikom životu, malo se govori danas, u doba koje misli materijalistički; i moramo se, bogme, vratiti u razvoju čovječanstva na zemlji nešto unatrag, ako hoćemo naići na govor koji doista odgovara tim istinskim zbivanjima ljudskoga života. Ako se vratimo orijentalnoj mudrosti koja poznavala sve stvari u ne tako svjesnim spoznajama kakve možemo imati mi, nego iz snolike vidljivosti, tada susrećemo divan izraz. I opažamo da taj divni izraz proistječe iz spoznaja, koje danas opet možemo steći ako dosta razumno prekoračimo prag, ako svjesno prođemo pored čuvara praga i uđemo u duhovni svijet.

Opisuje li se duhovni svijet na osnovi nekakvih teorija, koje se pomoću razuma mogu bar lako konstruirati, onda to biva tako kako i materijalističko shvaćanje otprilike zamišlja: čovjek počinje rođenjem, onda postaje dijete, pa mladić ili djevojka, pa raste dalje, onda ide do smrti, pa dalje, dalje i linija se vuče tako bez kraja; razumije se, kraja nema. Jer svatko tko poznaje inicijaciju, zna daje naprosto besmisleno govoriti o tom kraju. Toga puta do kraja uopće nema. Ima samo puteva koji se u sebe vraćaju. A divni izraz kojim nekada orijentalni posvećenici nazivahu tu činjenicu glasi: „kolo rođenja“.

O tom „kolu rođenja“ mnogo se govori, ali danas se malo misli na njegovu realnost. Kada dođemo na kraj svoga putovanja, koje traje trećinu života, tj. onoliko vremena koliko nam je za vrijeme zemaljskoga trajanja trebalo za spavanje, prešu smo prvo kolo rođenja: tada možemo čekati u životu koji provodimo između smrti i novoga rođenja na promjene daljih kola rođenja.

Tako je to kad s onim buđenjem koje čovjeku dolazi s imaginacijom, inspiracijom i intuicijom prodremo opet u onaj svijet koji leži iza vela osjetilnoga svijeta. To je svijet koji nekad, ujedno pradávnog doba povijesnoga razvoja, ljudi posjedovahu kao nasljedstvo one prošlosti u kojoj imadahu

spomenuti odnos s božanskim duhovnim bićima. Kada se tako, u izvjesnoj spoznaji vratimo u duhovne svjetove do onoga što u pradavno doba ljudi znahu iz duhovnih svjetova, tek onda dobivamo moć da razumijemo što je iz pradavne mudrosti došlo do nas. Onda počinje golemo divljenje pred pramudročću čovječanstva, tako da onaj tko je u sebe primio inicijaciju današnjice, i ne može drukčije nego sa strahopoštovanjem gledati upravo onamo, gore prema najstarijim vremenima ljudskoga zemaljskog života.

Odatle vidite da do prave prirode tih pradavnih shvaćanja dolazimo zapravo tek onda kad ih sami opet nalazimo preko moderne duhovne nauke. Otuda oni koji hoće da isključe modernu duhovnu nauku, ne razumiju uopće jezik koji su govorili oni što su posjedovali staru pramudrost čovječanstva. U osnovi, oni zato uopće ne mogu povijesno opisivati. Neki put je naivno kako ljudi, koji ništa ne znaju o duhovnom svijetu, izlažu, interpretiraju stare praizvore pranarodâ. U onim spisima, koji imaju možda još samo pomračenu pramudrost, zvuče takve čarobne riječi kao „kolo rođenja“. To razumijemo jedino kada nađemo sami istinu na koju se „kolo rođenja“ odnosi. Hoćemo li dakle doista vjerno opisati povijest čovječanstva na zemlji, ne smijemo se plašiti da najprije naučimo značenje riječi koje postojahu u stara vremena.

Mogao sam odmah početi s tim da iznosim povijesni razvoj čovječanstva i upotrebljavam izraze koje nalazimo u prastarim izvorima. Ali, onda imamo riječi, samo riječi, kao što danas stostruko lepršaju okolo po svijetu kad se govori o starim praizvorima. Zato, da bismo istinito iznijeli barem onaj komad svijeta što ga je čovjek proživio za vrijeme povijesti, moramo iznijeti odnos čovjeka prema duhovnim svjetovima. Jer samo tako stječemo moć da se snađemo u jeziku i u svemu onome što je činjeno u staro doba da bi se dobijala veza s duhovnim svjetovima. Jučer sam vam opisao što su nekada radili svećenici, druidi, podižući kamenje i pokrivajući ga kamenjem, da bi iz sjenke koja nastajaše u takvoj građevini dokučili gledanjem kroz kamenje volju duhovnoga svijeta, koja prodire u fizički svijet.

Ali to bješe u svezi još s nečim drugim. U duhovnom svijetu ima svega; ne samo odlaska, nego i dolaska. Kao što ima vremenskih sila koje nas nose kroz fizički zemaljski život, a poslije smrti nas opet vraćaju, tako ima i sila koje u tim građevinama idu odozgo prema dolje i odozdo prema gore. Tako

opažahu druidi u tim građevinama jednu struju koja silazi ijednu koja uzlazi. I kada druidi bjehu podigli na pravome mjestu zemljina tla ove građevine, mogahu doznati ne samo volju božanskih duhova koja silazi iz svemira, nego, pošto vladaše jednodimenzionalnost, u ulaženju, ukoliko ta građevina stajaše na pravome mjestu - doznavaahu i dobrotu ili zloću ljudi koji pripadahu njihovim općinama, jer sve to govoraše u svemir. Tako bijahu ovi kamenovi i promatračnice druida odakle su gledali u unutrašnjost duša koje bjehu u općenju sa svemirom, duša koje pripadahu dotičnim zajednicama.

Sve te tajne, svi ti misteriji nadovezuju se na ono stoje iz starih vremena u tako dekadentnom stanju preostalo. To se razumije tek kad se opet podigne snagom vlastite imaginacije, inspiracije i intuicije duhovni svijet iz svoga skrivenog opstanka u čovječju svijest

Onda se priključuju *druga*, i mi vršimo takva kruženja, takva kola, dok ne stignemo na jedno sasvim određeno mjesto od kojega možemo početi povratak, vraćanje, na način kao što ću kasnije opisati; obavljamo takva kola dok ne dođemo do točke svoga ukupnog života koja nam označava posljednju smrt doživljenu u našoj posljednjoj zemaljskoj inkarnaciji.

Mi dakle proživljavamo u takvim kruženjima, i to u prvom dobu svoga života poslije smrti, unatrag gledajući, doživljavajući unatrag, ono što smo proživjeli između posljednje smrti i posljednjega rođenja. A svako takvo kruženje odgovara u svome odlaženju, da se tako izrazim, jednom svemirskom životu spavanja.

Kada bi te krugove crtao dalje, dakle odatle dalje, odlaženje bi uvijek odgovaralo jednom životu poslije smrti, kada se čovjek više razilazi svojim bićem u svemir, osjećajući u svijesti da živi u svemirskom svijetu, da je jedno sa svemirskim svijetom.

Dolaženje odgovara uvijek okolnosti da se čovjek iz svemirskog svijeta takoreći vraća u sebe i da ono što je u svemiru doživio, sad u sebi prerađuje, doživljava. Kao što ovdje u zemaljskom životu moramo proživljavati smjenu između sna i jave, da bismo imali zdrav život na zemlji, tako moramo i u vremenu između smrti i novoga rođenja uvijek doživljavati, takoreći, jedno izlivanje u svemir, gdje se osjećamo tako veliki, tako obimni kao svemir; gdje osjećamo zbivanja i činjenice u svemiru kao svoja rođena zbivanja i rođenja činjenice, gdje se tako daleko izjednačujemo sa svemirom, da kažemo: To što si ti gledao svojim očima dok si još bio stanovnik Zemlje, što te je

okruživalo u svom osjetilnom sjaju kao svemir osjetilnih zvijezda, u tome unutra ti živiš sada. Ali to nisu osjetilne zvijezde, to su božanska, duhovna bića, koja svoje živote vezuju s tvojim životom. Ti si na neki način rastopljen u svemirskom životu. U tebi žive božanska, duhovna bića svemira. S njima se moraš identificirati.

To je, takoreći, prvi dio doživljaja između smrti i novoga rođenja, zvali vi to svemirska noć ili svemirski dan; zemaljski izrazi koje tu upotrebljavamo potpuno su ravnodušni bogovima, koji žive u duhovnom svijetu. Pomoću zemaljskih izraza moramo samo predočiti ono što tamo vani doživljavamo. A moramo i opisati onako kako treba.

Poslije tih vremena, kad na neki način narastamo do svemira, kad se sa svemirom izjednačujemo, dolaze druga vremena. Tada se povlačimo u svoje vlastito biće, takoreći u jednu jedinu točku, točku svoga „Ja“ gdje sad osjećamo kao u nekom svemirskom sjećanju, u nama, s nama, kao sjedinjeno u našem „Ja“ sve ono što najprije doživljavismo kao izliveno u cijeli svemir. To kolo rođenja osjećamo nekako kao da je zapravo uvijek jedan vrtlog. To što sa svemirom doživimo kao vani, pa se zatim uvlačimo u svoje „Ja“ i tu doživimo kraći dio, trećinu. Zato izlazimo opet vani; zatim dolazi opet uvlačenje u spiralu. Tako da se to kolo rođenja može opisati i kao spiralno kretanje, koje se uvijek i uvijek vraća u sebe. Tako napreduje život između smrti i novog rođenja u tom doživljavanju sebe, i očitovanju sebe. Ukoliko bismo opisali zemaljske događaje u vremenu od 24 sata kad bismo samo rekli: ljudi spavaju i bdiju; u toliko smo sad opisali što se događa u duhovnom svijetu u životu čovjeka od smrti do novoga rođenja.

To očitovanje sebe i to ulaženje u sebe u duhovnom svijetu je kao ovdje, u čovjekovom zemaljskom životu, san i java. I kao što se u zemaljski život sada tek nižu događaji koje proživljavamo, tako se nižu u tom kruženju oni duhovni događaji koje čovjek proživljava između smrti i novoga života. Da bismo ove događaje shvatili, moramo imati zdravu predodžbu o tome kako tu, u zemaljskom životu, čovjek uopće stoji.

Čovjek bdi zapravo samo u pogledu na svijet svojih predodžaba i na jedan dio svijeta osjećanja koja se vezuju za predodžbe. Što se događa kada čovjek namjerava uraditi bilo što, makar samo da dohvati kredu; kako živi ta namjera u predodžbama, kako sjuri u volju, volja pokrene mišiće, sve dok ne vidimo (a to

je opet predodžba) kako ruka hvata kredu? To što ulazi u zemaljski život kao očitovanje volje, očitovanje strasti, to ostaje za zemaljski život isto tako u mraku skriveno, i danju, kao kad čovjek spava. Za običnu svijest bdimo samo u pogledu na predodžbe i na jedan dio osjećanja. U pogledu na drugi dio osjećanja, koji se prislanja uz volju - gdje pristajemo ili ne pristajemo na nešto što hoćemo - i u pogledu na volju samu, mi spavamo. Međutim, misli ne nosimo sa sobom. Kao ni u noć, tako ni u život između smrti i novoga rođenja ne nosimo sa sobom misli koje smo imah ovdje na zemlji. Tu moramo pretpostaviti sebi misli podudarne tom drugom svijetu.

Sobom nosimo ono što ostaje ovdje nesvjesno: volju i jedan dio sjećanja, koja se priključuju volji. Upravo onim čega smo ovdje na zemlji nesvjesni, što živi u našim nagonima, u našim strastima, u našoj cijeloj osjetilnoj prirodi volje, i onim što kao duhovno živi u toj prirodi naše volje, svime tim živimo od smrti do novoga rođenja. I načinimo svjesno, o onom što ovdje doživljavamo nesvjesno, svemirske misli.

Već i onda kada hoćemo razumjeti vrijeme odmah iza samih dveri smrti, mora nam npr. biti jasno da smo ovdje na zemlji već i s obzirom na fizičko tijelo u duši mnogo doživjeli i da se to mijenja u onom trenutku kada više nemamo fizičkoga tijela, kada smo smrt preživjeli. Vaše fizičko tijelo, elementi koje kemija nabraja, ne doživljava žeđ i glad. Unutrašnji doživljaj žeđi i gladi je doživljaj duše. Ali zadovoljenje toga nagona žeđi i gladi ispunjava se na zemlji pomoću fizičkog tijela. Glad živi u duši, oslobođenje od gladi ovdje na zemlji živi u tijelu. Kad prođete kroz dveri smrti, nemate više fizičkog tijela. Ali žeđ i glad imate još. Običnu žeđ i običnu glad nosite sa sobom kroz dveri smrti. I trećinu vremena zemaljskoga života upotrebljavate vraćanje kroz noćne doživljaje zato da se na neki način odviknete žednjeti i gladnjeti i doživljavati ostale nagone koje može zadovoljiti samo tijelo. U tom se sastoji bit doživljavanja te trećine trajanja u pogledu na zemaljski život u životu poslije smrti: da se duša oslobodi onih strasti koje, istina, u njoj moraju živjeti, ali ih mogu zadovoljiti samo tijelo i zemljaska zbivanja. Što biva poslije, vidjet ćemo kasnije.

Na osnovi ovog što smo danas vidjeli, opisao sam vam jedan dio onoga što čovjek proživi u početku poslije prolaska kroz dveri smrti. Sutra ćemo otići dalje u promatranju toga života između smrti i novoga rođenja i njegove veze s ukupnim razvojem čovječanstva na Zemlji.

Ali, moramo biti svjesni kakvi događaji ulaze u ovaj zemaljski život. To što danas imaginacija, inspiracija i intuicija mogu opet svjesno istraživati, to imađaše čovječanstvo nekad u jednoj vrsti instinktivnoga gledanja. Noć čovjeku ne bješe tako zatvorena. Dan protječaše više u snovima i darivaše u snoviđenjima više iz duhovnoga svijeta.

Mi živimo baš u vijeku - i na to bih htio već danas obratiti pozornost (veza će nam biti idućih dana jasna) - živimo u vijeku kad su ljudi najviše izloženi opasnosti da izgube svaku vezu s duhovnim svijetom. I upravo ovdje, gdje su tako blizu mjesta koja nas sjećaju na stare misterije druida, tu je mjesto da se prisjetimo nekih simptoma, koji po sebi nisu zli, ali koji ukazuju na nešto što se ne obavlja samo tako, fizički u čovječanstvu, nego, na neki način, duhovno iza kulisa života.

Pogledajte još na čovjeka koji je živio u srednjem vijeku, sa svim svojim tamnim stranama, što se danas zove „mračni srednji vijek“, i usporedite ga s današnjim čovječanstvom. Danas bih istakao samo dva simptoma, koji će nas upozoriti kako s duhovnoga stajališta treba promatrati svijet.

Razgledajte neku srednjovjekovnu knjigu. Svako slovo je kao naslikano. Vidi se kako je oko mirovalo na pojedinom slovu. Cijelo to raspoloženje duše čovječje, koja tako mirovaše u pisanju slova, bješe još svojstveno da se uživi u ono stoje obuzimaše kao otkriće iz duhovnog svijeta.

A pogledajte danas kako se piše. Naprosto, ne može se više čitati! To nisu slova koja osjećamo kao nešto u čemu možemo slikarski uživati. To je kao nešto što dolazi iz mehaničkoga kretanja ruke: to što danas vidamo na raznim papirima, izgleda već gotovo ovako! (Biva nacrtano).

Zato sve manje piše čovjek, a sve više pokrećemo strojeve za pisanje, gdje više nemamo nikakvih doživljaja.

I automobili čine otprilike simptome po kojima danas možemo gledati što se događa iza kulisa života, kako čovjeka sve više tjeraju iz duhovnoga svijeta.

Ali, nemojte misliti da želim pred vas istupiti kao kruti reacionar i zauzeti se za protjerivanje automobila, strojeva za pisanje, pa i ovih strašnih znakova pisanja! Tko prozre hod svemira, zna već da sve to mora doći, daje opravdano. Dakle, ovo što govorim, ne ide za istrebljenjem, nego upravo za njegovanjem. Sve to mora doći: mora biti primljeno, kao dan i kao noć; iako oduševljenje za te stvari zna biti kod ljudi

jednostrano kad naginju suviše materijalnom svijetu. Ali tome što tako dolazi na svijetu, što tako strašno buni u tim slovima, u strojevima za pisanje, a kako užasno tek u automobilima, svemu tome, da bi se ljudi razvili na zdrav način, moramo staviti nasuprot snažno ulaženje u duhovne spoznaje, u duhovno osjećanje i u duhovnu volju.

Ne radi se o tome da to materijalno na bilo koji način suzbijamo, nego baš da ga upoznamo i shvatimo u svojoj pravoj istini i nužnosti. Ali moramo uvidjeti i koliko je potrebno da se onome što će inače smrviti čovječanstvo u fizičkom životu, postavi nasuprot jak duh. Onda će u ravnoteži između automobila i strojeva za pisanje i u znanstvenom duhovnom radu stečenih imaginacija, gledanja u duhovni

svijet, zdravi razvoj čovječanstva baš napredovati, dok bi inače mogao patiti.

To se može kazati osobito ovdje u Penmaenmawru, gdje osjećamo, s jedne strane, kao nasljeđe iz starih druidskih doba kako se imaginacije, kazao sam već, takoreći, zadržavaju; ali, osjeća se i to s kakvom surovom silom se te zadržavane imaginacije naprosto iz temelja ruše, zbog ovih automobila što jure prirodom.

DUHOVNO — SVEMIRSKA EGZISTENCIJA ČOVJEKA POSLIJE SMRTI

Ako hoćemo predočiti sebi prirodu doživljaja između smrti i novoga rođenja, moramo prije svega uočiti golemu razliku između doživljavanja ovdje u zemaljskom životu i u onom životu kojim prolazimo između smrti i novoga rođenja. Ovdje na Zemlji biva ono što uradimo tako da se od nas odijeli, da prestaje pripadati nama, čim smo to učinili. Npr. ovdje na Zemlji bavimo se raznim stvarima. Te stvari odlaze od nas. Većina se ljudi rastaje od tih stvari ovdje na Zemlji čak i u izvanjskom socijalnom životu: oni ih prodaju. Dakle, ono što čovjek stvori u zemaljskom životu, što proizide iz njegove volje, to prelazi u zemaljsku egzistenciju, tako da se čovjek poslije s tim osjeća razmjerno malo vezan - ja izričito velim razmjerno. - A one misli, iz kojih je čovjek na Zemlji nešto stvorio, povlače se natrag u čovjekovu unutrašnjost. One ostaju bilo samo pasivne misli ili postaju sjećanja, navike, sposobnosti.

U životu između smrti i novoga rođenja to je drukčije. U tom se životu čovjeku vraća na neki način sve što uradi.

Razmislimo samo: ovdje na Zemlji izvršavamo svoje impulse volje nad stvarima prirodnih carstava, nad mineralnim, biljnim i životinjskim carstvom. Mi ta carstva oblikujemo. Stavljamo ih u pokret; stavljamo u pokret čak i druge ljude, ukoliko su zemaljski ljudi.

U duhovnom svijeta između smrti i novoga rođenja živimo među čisto duhovnim bićima. Dijelom među onim bićima čije je postojanje sasvim u spiritualnom svijetu; među bićima koja bismo mogli nazvati božanskim duhovnim bićima i koja se nikad ne utjelovljavaju u zemaljsku tvar. Tim bićima pripadaju viša bića hijerarhija, bića anđela, eksusija, bića serafina i bića kerubinâ. Mogli bismo izabrati i druga imena; ali ni tu ne smijemo zapeti za terminologiju; jer ta imena su stara imena, vrijedna poštovanja, i možemo ih opet primjenjivati za ono što nanovo otkrijemo u carstvu duha.

Dijelom, dakle, čovjek živi između smrti i novoga rođenja među takvim bićima, a dijelom među ljudskim dušama, oslobođenim tijela i obučenim u duhovna tijela. Dakle, on živi i među onima s kojima je ovdje na Zemlji bio zajedno ili koji tek očekuju na svoj zemaljski život, te uskoro silaze na Zemlju. To *zajedničko* življenje zavisi, svakako, nešto i od toga jesmo li s dotičnim

čovjekom karmički vezani, jesmo li tu na Zemlji s njim spojili veze. Jer oni koji nam ovdje na Zemlji stajahu manje blizu, imaju i u duhovnom svijetu s nama manje odnošaja itd., itd. O tom ćemo još govoriti.

Zatim stoji čovjek u odnosima spram bića koja se na Zemlji nikada ne utjelovljavaju tako neposredno kao sam čovjek, jer stoje niže nego čovjek, jer ne dostižu čovječji lik. To su bića koja žive u raznim carstvima prirode: elementarna bića koja žive u carstvu bilja, kamenja ili minerala, ili u carstvu životinja. Dakle, između smrti i novoga rođenja srasta čovjek s cijelim tim duhovima naseljenim svijetom.

Još imam reći da ta bića postaju očigledna iniciranoj, intuitivnoj i imaginativnoj svijesti; da se s tom sviješću može zagledati u taj svijet u kome čovjek živi između smrti i novih života.

Kada čovjek tako živi u tom, sasvim drugom svijetu, onda je i sva njegova ljudska priroda, cijelo njegovo ljudsko stanje drugo. Kad ovdje (doći ću još jednom na tu važnu stvar) npr. gradimo stroj, struje iz naše volje i iz naših misli pokreti rukû i to sastavljanje dijelova. Ali ono i odlazi od nas. Kada međutim nešto radimo u duhovnom svijetu, između smrti i novoga rođenja, gdje također neprestano radimo, gdje smo neprestano djelatni u obliku duše, onda blista iz toga što radimo nešto u čemu prepoznajemo misli, koje žive u sjaju i svjetlu. Dok ovdje na Zemlji misao ostaje u nama, ondje ne ostaje misao u čovjeku, nego blista na nas kao sjajno biće iz svega što radimo. Tako da ondje u duhovnom svijetu nismo nikad u stanju da neku stvar učinimo, a da iz nje ne iskrasne neka misao. A ta misao nije kao zemaljska ljudska misao. Neka zemaljska ljudska misao može koji put, makar je ona npr. zlotvorna misao, ostati skrivena u biću čovjeka; jer to je osobna ljudska misao. Ona izražava ono što svemir, što dakle u biti rečeno, biće cijelog duhovnog svemira veli na ono što smo učinili.

Zamislite dakle živo (hoću, štoviše, i shemom to objasniti): neki čovjek je djelatatan između smrti i novoga rođenja. Time što je djelatatan, pretvara se odmah svaki, takoreći, pokret duše, čin duše, svaki potez duše u jednu svemirsku misao. Tako da uvijek kada nešto radimo urezujemo, takoreći, to u duhovni svijet. Onda svemir odgovara sa svih strana i iz onog što smo učinili, svijetli natrag ono što nam svemir kaže. I stvar je takva kako je svemir prosudio. Ali to nije sve. U tom zablistavanju misaonoga svijeta svemira svjetluca nam i nešto drugo. To svjetlucaju one misli za koje ne možemo reći da potječu iz svemira. Tako da

misli jasno — plamene (za svemir, ne za zemaljski život) nalazimo prožete svakakvim tamnim mislima. I te svjetlucaju odasvud.

Dok nas za vrijeme života između smrti i novoga rođenja one svijetle, blistave misli, koje potječu iz svemira, pune dubokom srećom, dotle, vrlo često - ne uvijek, ali često - imaju te slabije svjetlucave misli nešto što naročito uznemirava. Jer te svjetlucave misli su misli što djeluju iz našega vlastitoga prošloga zemaljskog života. Ako smo dakle u svom životu na Zemlji o kojoj bilo stvari stekli dobre misli, onda svjetlucaju te dobre misli iz te svemirske, sjajne slike poslije smrti. Ako smo prisvojili hrđave misli, imali nevaljale, zle misli, onda nam, takoreći, svjetlucaju u susret te zle misli iz blistave svemirske presude.

I tako prepoznajemo u onome što nam svemir veli istodobno i ono što smo mi sami unijeli u svemir.

Ali to nije neki svijet koji se odvaja od čovjeka, nego koji ostaje prisno vezan za čovjeka. Poslije smrti nosi čovjek svoj svemirski opstanak u sebi. Ali kao sjećanje u sebi on nosi i svoj prošli zemaljski opstanak. I njegov prvi zadatak jest da spere sa sebe zemaljski život, da ga se odvikne, da bi tako uzmogao biti doista svemirsko biće. Sve dok smo u onom predjelu duhovnoga doživljavanja, koji sam nazvao u svojoj knjizi „Teozofija“ život duša, imamo većinom posla s tim svjetlucavim, zemaljskim mislima, zemaljskim navikama, zemaljskim sposobnostima. Te misli pretvaraju u prave rugobe ono što osjećamo da bi mogle biti lijepe svemirske stvarnosti. Tako da za vrijeme toga prolaza kroz svijet duša bivamo prosuđivani i osuđivani od tih iskešenih rugoba svemirske stvarnosti, te putujemo dalje dok ne postanemo slobodni od svega što nas za Zemlju vezuje; dok ne nađemo prijelaz u ono što sam u knjizi „Teozofija“ nazvao zemljom duhova. U zemlji duhova slobodni smo od duševnih raspoloženja koje smo stekli na zemlji u fizičkom tijelu, te možemo raditi kako je jedino moguće u tom predjelu, pod vodstvom duhovnih bića.

Vidite, čovjek na početku ne nosi sa sobom u onaj svijet gdje živi poslije smrti ono što živi u njegovom fizičkom i eteričnom tijelu. To on napusti, to pripadne svemiru. Čovjek nosi samo ono stoje kao „ja“ i kao astralno tijelo doživio u fizičkom i eteričnom tijelu.

Iz toga se pak može vidjeti nešto izvanredno značajno i važno. Dok se čovjek kreće na Zemlji, on naziva svoje fizičko i eterično

tijelo, svojim tijelom. O eteričnom tijelu, istina, ne zna mnogo, ali ukoliko živi u snagama rasteinja, utoliko ga bar osjeća. Međutim čovjek nema pravo da to naziva *svojim* tijelom. Jer njegovo je samo ono što se nalazi u „ja“ i u astralnom tijelu. To što se nalazi u fizičkom i eteričnom tijelu, to je, i dok čovjek živi na Zemlji, svojina božanskih duhovnih bića. U tome žive i vezu, dok čovjek živi na zemlji, božanska ' duhovna bića. U tome nastavljaju djelovanje božanska duhovna bića, i onda kad u snu čovjek i ne prisustvuje. Čovjeku bi bilo zlo kad bi se morao brinuti sâm o svome fizičkom i eteričnom tijelu, u trajnom bdijenju od rođenja do smrti. Čovjek mora uvijek spavati - najviše u djetinjstvu, jer je san u djetinjstvu najvažniji; kasniji san još samo korigira; onaj što stvarno oplođuje jest djetinji san u prvim godinama života. Čovjek mora dakle neprestano predavati svoje fizičko i eterično tijelo bogovima.

U stara vremena ljudi su to uviđali, te su nazivah ljudsko tijelo hram bogova. U toj čudesnoj građevini ljudskog tijela doista su osjećali taj hram bogova. I u svojim arhitektonskim djelima (to se najbolje vidi u orijentalnoj arhitekturi, a i u egipatskoj i grčkoj) svuda su podržavali zakone fizičkoga i eteričnog tijela. U načinu kako su postavljeni kerubini na hramovima orijenta, u načinu kako stoje sfinge, kako stoje stupovi, živo je predstavljeno kako se tada osjećala božanska duhovna djelatnost u ljudskom fizičkom i eteričnom tijelu. Svijest o tom čovjek je izgubio u tijeku svoga razvoja. Danas čovjek naziva, a da nema ni pojma, i netočno, svoje fizičko tijelo svojim tijelom, dok je u istini to fizičko tijelo u ljudskom životu svojina bogova. Tako da kada čovjek danas kaže „moje tijelo“ i kad ono što se u zdravom stanju zbiva u njegovom tijelu naziva svojim, onda je to grdan ponos ljudi današnje civilizacije; istina nesvjestan ponos, ali užasan ponos.

Taj ponos pokazuje kako ljudi kad vele: vaše tijelo, moje tijelo, oslovljavaju bogove. Dakle već u običnom jeziku pokazuju taj ponos.

Duhovna znanost mora obratiti pozornost na to da se moralna pitanja nalaze pomiješana već i u običnom, prirodnom životu, i to, kao što smo baš u ovom slučaju vidjeli, nemamo ništa dobro, nego hrđav moralan život. Te stvari pokazuju da se pomoću prave duhovne spoznaje i naš život osjećaja može toliko promijeniti da i način govora postane sasvim drugi (kada ljudi budu razumjeli duhovnu znanost bolje nego danas, kad su pod

utjecajem čisto materijalističkog prirodnoznanstvenog načina mišljenja).

Da bismo razumjeli dalje doživljavanje između smrti i novog rođenja, moramo se sjetiti onog što bješe rečeno jučer: kad se čovjek uživi u duhovni svijet, nestaje fizički lik zvijezda. Mjesto fizičkoga lika zvijezda, dolazi uživljavanje u ono duhovno što odgovara ovom fizičkom što sija u naše oči sa zvijezda. Kao što je Zvijezda stan čovjeka, a ljudi kao duhovna bića sa svojim „ja“ i astralnim tijelom stanovnici Zemlje, tako je i svaka pojedina zvijezda stan izvjesnih duhovnih bića. Čovjek je za vrijeme svog fizičkog života vezan s elementarnim bićima koja žive u carstvima minerala, bilja i životinja; vezanje sa svojim izvanjskim tijelom i vezan je za druge ljudske duše. Između smrti i novog rođenja vezan je pak sa stanovnicima drugih zvijezda. Život između smrti i novog života doista je prolazanje kroz svijet zvijezda; ali, razumije se, kroz *duh* zvjezdanoga svijeta, u zajedničkom životu s drugim *božanskim duhovnim bićima* zvjezdanih svjetova. Vidjeli smo da odmah poslije smrti provodimo taj život u svijetu duša. To je u stvarnost pretvoreno ono doživljavanje unatrag koje čovjek kao u slici nesvjesno proživljuje svaku noć. Trećinu trajanja zemaljskog života doživljava čovjek tako da se odvika onoga što unosi preko svojih svjetlucavih misli u svemirske misli. - Čovjek koji je na Zemlji živio oko 60 godina, živi u svijetu duša oko 20 godina. On prolazi kroz taj svijet i time se oslobađa svega što ga vezuje za zemaljski život. On proživljava u sebi, za vrijeme dok prolazi kroz svijet duša, u toj trećini svoga zemaljskog života, da je u naročitoj vezi s bićem Mjeseca. Kad sam vam jučer govorio da čovjek na neki način čini kruženja, dakle da opiše najprije jedno kruženje od rođenja do smrti, zatim se vraća brže, jer traje trećinu vremena, i onda on ima osjećaj: to kruženje opisujem oko Mjesečeve egzistencije, oko duhova Mjesečeve egzistencije. I, već sam dao naslutiti da čovjek ne osjeća, kao da se vratio do rođenja. Nije to pravi krug, nego spirala. Čovjek zapravo ide naprijed. A to bih morao crtati kao spiralu.

To što utječe da ne pišemo jednostavno jedan krug oko Mjeseca, nego da dospijevamo dalje, da se približavamo opet jednoj drugoj egzistenciji poslije smrti, to je dijelom snaga Merkurovih bića, koje nas tjeraju naprijed, a dijelom snaga Venerinih bića, koje nas zadržavaju. Merkurova bića su nešto jača od Venerinih. Život ide naprijed pomoću Merkurovih bića, zadržavaju ga Venerina bića, zasićivaju ga na neki način; tako da taj prolaz kroz svijet duša uglavnom ide tako da se čovjek

osjeća podignut u djelatnost Mjeseca, Merkura i Venere.

Tu egzistenciju moramo sada sasvim jasno predočiti. Ovdje na Zemlji velimo: Ja kao čovjek imam glavu. Nju pokreće uglavnom ono što se može nazvati sredina mozga, u pinealnoj žlijezdi (Zirbeldrüse) i tomu slično. To je dakle glavni organ glave. Ja kao čovjek imam u srednjem dijelu srce. Ja kao čovjek imam ono što pripada cijelom sustavu slezene, organizmu kretanja i izmjene tvari.

Kada smo poslije smrti u svijetu duša, ne možemo tako kazati. Tu ne velimo: Ja kao čovjek sastojim se iz glave, grudi, srca, udova s organizmima za izmjenu tvari. To nema nikakvog smisla. Sve to smo napustili. Poslije smrti velimo: Ja kao čovjek sastojim se iz onog što dolazi od duhova Mjeseca. - A taj izraz: ja kao čovjek sastojim se iz onoga što dolazi od duhova Mjeseca, to odgovara onome što mislimo ovdje na Zemlji, kada velimo: ja imam glavu. Dakle, ovdje na Zemlji moramo reći: ja imam glavu. Poslije smrti u svijetu duša moramo reći: Ja imam ono što dolazi od duhova Mjeseca. Ovdje na Zemlji velimo: Ja imam srce u grudima. To izražava sav sustav mog disanja. To govorenje ima opet samo ovdje, na Zemlji, smisla, jer, razumije se, i srce napuštamo. Poslije smrti, u svijetu duša moramo reći: U sebi nosim snage Venere. I to je ono odgovarajuće poslije smrti. A, dok ovdje na Zemlji velimo da imamo sustav udova i izmjene tvari sa svim organima koji tome pripadaju, uglavnom sustav slezene, dotle poslije smrti moramo odgovarajuće reći: U meni žive snage koje polaze od bića Merkura. Tako da ovdje na Zemlji kažemo: Ja sam kao čovjek glava, grudi, donje tijelo, udovi. Poslije smrti velimo: Ja sam kao čovjek Mjesec, Venera, Merkur.

To doista odgovara istinskoj biti života. Jer ovdje na Zemlji zavisi sav naš život kao fizičkog čovjeka od toga kako rade u međusobnoj vezi glava, srce i sustav probave. Sve zavisi od toga. Dostaje da učinimo najmanji pokret ruke pa da u njemu djeluje glava, srce i sustav probave. Jer tada se neprestano preobražavaju tvari koje pritječu u organe. Sav naš zemaljski život sastoji se iz glave, srca i udova - razumije se - skraćeno rečeno. Jednako tako protječe sav naš život u svijetu duša u djelovanju silâ Mjeseca, Venere i Merkura, koji se onda nalaze u nama. Kao što smo na Zemlji jedno, tako smo u svijetu duša Mjesec, Merkur i Venera. A pri tom smo, zapravo, vraćeni na neki način, u neko doba koje je čovjek proživio u prirodnom životu u mnogo starijim epohama nego što su naše. Na te

starije epohe razvoja čovječanstva već sam češće ukazivao u ovim predavanjima.

Tada bješe čovjek u jednoj vrsti instinktivne vidovitosti. Od onda su ostala ona tri tipa o kojima sam u ovim predavanjima govorio. Tada je čovjek još ovdje na Zemlji slutio kako je u izvanzemaljskom životu vezan npr. za Mjesec, Merkur i Veneru. Takva se svijest u zemaljskom životu sada izgubila. Zašto se izgubila? Kad o tim stvarima govorimo (to su duboko značajne stvari, koje teže iza koprene fizičkoga svijeta, a još su takve da se o njima uopće može govoriti), kada se govori o predjelu iza praga, onda, razumije se, ljudi se jako bune, ili, recimo nešto otmjenije, potiče se suvremena kritika. Jer zapravo je baš danas vrlo teško izreći ono stoje istina inicijacije. Ili se pak mora reći tako apstraktno da suvremeni ljudi ništa ne razumiju što se htjelo reći. Mora se obući u apstraktne pojmove. Ili, mora se izraziti onim što te stvari doista karakterizira. Ali onda mnogi suvremeni ljudi naprosto podivljaju kad to čuju. Razumljivo je da podivljaju, jer govori im se o jednom svijetu kojeg se oni hoće otresti, kojeg se zapravo plaše, koji mrze. Ali to ipak ne može spriječiti da se na pošten način o tim stvarima opet počne govoriti u civiliziranom svijetu. Kad bismo se dakle mnogo obazirali (što ne bi mnogo pomagalo) na te ljude, razumije se, ne na ove koji sjede ovdje, nego na one vani, koji mrze nauku inicijacije, onda bismo rekli: kada čovjek uđe u svijet duša, dolazi u stanje koje je slično jednom ranijem stanju na Zemlji, kad je čovjek još instinktivno posjedovao duhovne istine. A u tim nekada instinktivnim duhovnim istinama življahu snage Mjeseca. Tada bismo se, prema materijalističkim pojmovima sadašnjosti, možda upola pristojno izrazili. Ali stvar smo sad izrekli i suviše apstraktno. Ako se ne plašimo tako sigurne kritike onih koji misle materijalistički, moramo reći drukčije. Moramo reći: Dok je čovjek u zemaljskom razvoju prolazio kroz jednu davno prohujalu epohu, koja, razumije se, leži prije povijesti, onda je čovjek i na Zemlji bio u društvu s duhovnim bićima, koja ne bjehu u neposrednoj vezi sa Zemljom, nego sa svemirom. To bješe i u ljudskom zemaljskom životu. Može se reći: ne zemaljski učitelji nego božanski učitelji bjehu tada vođe misterija. Oni podučavahu ljude.

Ti učitelji najstarijih vremena ne uzimahu na sebe čvrsto, gusto, mesnato fizičko tijelo, nego djelovahu na ljude u svojim eteričnim tijelima. Tako dakle bjehu najstariji učitelji ljudima u misterijima, najviši učitelji, oni kojima fizički utjelovljeni ljudi bjehu samo sluge, to bijahu eterični božanski učitelji. Ta bića

bjehu u izvjesno starije doba razvoja čovječanstva sugrađani ljudima na Zemlji. Tako dakle možemo reći u potpuno realnom smislu: u jednoj staroj epohi općeg zemaljskoga razvoja stanovahu s ljudima na Zemlji božanska duhovna bića, i objavljivahu se kad su služitelji hrama čovjeka doveli na pravi način pred ta bića. Preko misterija postala su ta bića suvremenici ljudima na Zemlji. Onda su se ta bića povukla sa Zemlje, odselila su se sa Zemlje na Mjesec i žive otada kao u nekoj svemirskoj tvrđavi, nevidljivi za zemaljski život, u unutrašnjosti Mjesečeva života. Tako da kad uočimo unutrašnjost Mjesečeva života, mi tu unutrašnjost moramo zamisliti kao skupštinu onih bića koja bjehu nekada veliki učitelji ljudima na Zemlji, u svojim eteričnim tijelima. Jer ljudima na Zemlji ne dolazi s Mjeseca ono što živi u njemu, nego samo ono što on reflektira iz ostalog svemira. Mjesec reflektira sva svemirska djelovanja kao što reflektira svjetlost.

Kad pogledamo Mjesec, vidimo svjetlost, i to sasvim jasno; ali to nije jedino, nego, štoviše, najmanji dio. Vidimo zrcalo svemirskih djelovanja a ne ono što na Mjesecu živi. U Mjesecu živi ono stoje nekad živjelo na Zemlji. I tek u svom životu neposredno poslije smrti, u duševnom svijetu, dolazi čovjek opet pod utjecaj tih bića koja nekad bjehu na Zemlji. To su bića koja presudom prohujaloga svijeta ispravljaju poslije smrti ono što je čovjek na Zemlji radio. Tako da u našoj današnjoj, zemaljskoj epohi čovjek dolazi poslije smrti u odnošaj s onim bićima koja su ga nekad, usred čovječanstva, kao božanska duhovna bića na Zemlji odgajala i obučavala.

Duhovno moramo dakle Mjesec gledati kao svemirsku tvrđavu u koju su se povukla ona bića koja bjehu nekad s ljudima i s kojima opet stupamo u vezu odmah čim pođemo na naše putovanje u svijetu duša, poslije smrti.

Kad je čovjek prošao to što na neki način spada u područje Mjesečeve egzistencije, dodijeljen mu je svemirski zadatak da prijeđe u sunčanu egzistenciju. Dakle, dok je za prvi krug koji smo opisali (crta se), ili za prvu spiralu, središte u Mjesečevoj egzistenciji, dotle ova spirala, ovo kretanje po krugu mora ići dalje, vani; iz područja Mjeseca mora prijeći u područje Sunca.

Prostome oznake su tu samo iluzorne, jer sva ta zbivanja su u *jednoj* dimenziji, odigravaju se u izvanosjetilnom. A ipak se može reći, jer moraju se upotrijebiti zemaljske riječi: postoje čovjek obišao prvi krug u području Mjeseca, nalazi se tako da sada Sunce, ali duhovno Sunce, ima spram njega isti odnos u

životu između smrti i novoga rođenja kao prije toga Mjesec. Čovjek mora postati biće koje se metamorfozira u tim egzistencijama Mjeseca, Venere, Merkura, kroz koje prolazi, u duhovno Sunce, kod ulaza u ono što sam u svojoj „Teozofiji“ nazvao predjelom duhova. Doista, čovjek mora postati sasvim drugo biće. U zemaljskom životu čovjek je kazao: ja sam biće s glavom, srcem, grudima, sa sustavom za razmjenu tvari i s udovima. Odmah poslije smrti kaže: ja sam biće Mjeseca, Merkura, Venere. Sad više ne može reći ni to, jer bi zastao u duhovnom svijetu između svijeta duša i pravoga duhovnoga života. Sad se i njegovo duhovno i duševno biće mora znamo preobraziti. On mora postati to što ću vam na sljedeći način okarakterizirati: Sunce mora postati njegova koža. Svuda oko njega mora biti Sunce. Kao što smo ovdje na Zemlji u pogledu na fizičko tijelo odjeveni svojom kožom, tako sad moramo ući u duhovnu egzistenciju, odjeveni u kožu koja se sastoji od sunčanih sila. Ta predodžba nije tako laka, jer vi pretpostavljate gledišta Zemlje: Sunce je tamo i ono sija ovamo. Tu je središte, Sunce, i ono zrači naokolo. Ali kad uđemo u područje duhovnoga Sunca, nije Sunce više samo na *jednom* mjestu, nego svuda naokolo. Mi smo u Suncu i ono na nas zrači s periferije. To je zapravo duhovna koža čovjekova bića, kakvo smo sada postali. I ne izvan Sunca, nego u duhovnom području Sunca, imamo sad ono što moramo nazvati (kao što nazivamo u zemaljskom životu: glava, srce, udovi, a odmah poslije smrti: Mjesec, Merkur, Venera), tako nosimo sad u sebi ono što moramo nazvati: Mars, Jupiter, Saturn. Dakle, sad smo Sunce, a imamo organe: Mars, Jupiter, Saturn. To su unutrašnji organi, kao ovdje srce, pinealna žlijezda ili slezena. Ali, sve to se preobrazilo u duhovno. Ti organi nisu razvijeni odmah, čim iz duševnoga svijeta stupimo u predio duha. Moraju se tek malo po malo razvijati. U tu svrhu ne obilazimo sada, kad smo stupili u Sunčevu egzistenciju, samo jedan krug kao za vrijeme Mjesečeve egzistencije, nego tri kruga. Tako da je sada Sunčeva egzistencija obiđena u tri kruga. U prvom krugu, to je zapravo Marsov krug, stvara se Marsov organ. U drugom krugu, to je zapravo Jupitrov krug, stvara se Jupitrov organ, a u posljednjem krugu stvara se Saturnov organ. To su tri kruga. Kad sravnimo sa zemaljskim vremenom, obilazimo ih znatno sporije nego krug Mjeseca. Krug Mjeseca opisujemo u razmjerno brzom tempu. Ove krugove obilazimo, kao što ću kasnije izložiti, u tempu otprilike 12 puta sporijem. Tako dakle obiđemo jedan Marsov krug, jedan Jupitrov krug i jedan Saturnov krug. A za

vrijeme svega toga prolaza kroz to područje, dok čovjek živi u sferi duhovnoga svijeta, dok proživljava duhovne snage svijeta sfera, čovjek je neprestano zaposlen. Kao stoje ovdje zaposlen s prirodnim silama, tako je ondje sa silama viših hijerarhija, s bićima viših hijerarhija. Njima je samo izvanjski odsjaj sve to njihovo fizičko objavljenje na zvjezdanom nebu, sa Suncem i Mjesecom, koji nas na vidiku okružuju.

Ali da bi se čovjek snašao na prijelazu iz mjesečeva područja u Sunčevo područje, mora imati vođu. Već sam obratio pozornost na te vođe. Vidjeli smo već da su u najstarijoj epohi čovječanstva ovdje na Zemlji živjela ona bića koja su se poslije kao usidrila, kao povukla u svemirski Mjesečev grad. To su bića spram kojih čovjek stječe opet odnos poslije smrti. Ali poslije njih ostali su nasljednici tih bića, koji su se javljali na Zemlji s vremena na vrijeme, u starijoj poslijeborealnoj epohi čovječanstva. Na istoku se takva bića nazivahu bodhisatvama. Ta bića imahu ljudska tijela a ipak bjehu nasljednici onih bića koja se kasnije usidriše na Mjesecu. Tako da život tih bodhisatava pretjecaše u zajednici s bićima koja žive na Mjesecu.

Na Mjesecu leže izvori njihove snage, tamo leže izvori njihovih misli. To bjehu ona bića koja tada bjehu vođe ljudima, i omogućivahu ljudima, pomoću onoga što su ih na Zemlji učili, prijelaz na kraju Mjesečeva područja u područje Sunca.

U idućim predavanjima vidjet ćemo kako je to u tijeku ljudskoga razvoja na Zemlji postalo nemoguće. Kako je s bića Sunca moralo sići Kristovo biće; kako je moralo svršiti Golgotski misterij, da bi čovjek pomoću njegove, Kristove nauke, pomoću nauke o Golgotskom misteriju primio na Zemlji jaku snagu i uzmogao prijeći iz svjeta duša u predio duha, iz područja Mjeseca u područje Sunca.

To iz područja Mjeseca, što u stara doba bješe usko vezano sa Zemljom, brinulo se zapravo za sve što je duhovno na Zemlji. Umjesto toga izravnoga ili podsrednoga djelovanja Mjeseca u dobu dok još u biti djelovahu bodhisatve, ušlo je u razvoj Zemlje kad se narušilo vrijeme, kada je protekla prva trećina četvrte poatlantske epohe, ušlo je djelovanje tajne Golgotske, Kristovo djelovanje. Ono bješe okruženo dvanaeststrukim djelovanjem bodhisatava, stoje naznačeno, i što je istina: od dvanaest apostola oko Krista. Tako da je dakle Krist u tijelu Isusovu ona snaga koja se s duhovnoga Sunca spustila i spojila

sa Zemljom.

I kao što s jedne strane moramo vidjeti gore na Mjesecu (ako nećemo s materijalističkom dušom, s materijalističkim duhom samo blenuti nego ga razumjeti) kao što moramo gledati na Mjesec kao na skupštinu duhovnih bića, koja znače prošlost svemirskoga razvoja Zemlje, tako moramo gledati Sunce kao skupštinu onih bića koja predstavljaju budućnost Zemljinog razvoja, a danas već i sadašnjost Krist je njihov veliki poslanik, koji je prošao kroz tajnu Golgote. Na osnovi onoga što ljudi u sebe prime iz Golgotskoga misterija, postaje im moguć ulaz u kraj duhova, tj. u duhovni kraj Sunca. Tada mogu u sebe primiti, u područje Marsa, organizaciju Marsa, u području Jupitra organizaciju Jupitra, u području Saturna organizaciju Saturna, u trostrukom kruženju, što ide mnogo sporije od Mjesečeva kruženja. Ali i to podliježe razvoju svijeta. I, uistinu, ispunit će se potpuno to što sam sada iznio: preobraženje u Marsova, Jupiterova i Saturnova čovjeka, tek u budućnosti. U epohi u kojoj sad živimo, djelovanje svemirskih sila omogućuje čovjeku samo da Marsovo područje potpuno obiđe. Dakle, poslije smrti obiđe Marsov krug, a područje Jupitra tek može dodirnuti. Tek u tijeku daljeg života između smrti i novog života moći će potpuno stupiti i u Jupitrovo područje, a još kasnije u Saturnovo područje.

Ali da bi čovjek (jer još ne može ući u Jupitrovo područje), ipak već i danas mogao za vrijeme između smrti i novoga rođenja nešto primiti od snaga Jupitra i Saturna, zato su razbacani između Marsa i Jupitra mnogobrojni planetoidi, koje u izvanjskom pogledu astronomi neprestano otkrivaju. To područje obilazi čovjek poslije smrti u duhovnom pogledu, jer još ne može na Jupiter. Ono naročito u tih planetoida jest to da su na neki način to kolonije duhovnih bića s Jupitra i Saturna. Bića Jupitra i Saturna vratila su se na planetoide. I čovjek nalazi, prije no što sazre za zemaljski život, u području planetoida (koji su zato razbacani u našem svemiru) ono što je naseljeno u području planetoida. Kad se opet rodi stupa u nov zemaljski život sa svim posljedicama toga djelovanja, a to ćemo još upoznati.

DOŽIVLJAVANJE PROŠLOSTI SVJETOVA

Ako se osvrnemo na ono što smo jučer govorili, možemo se

sjetiti kako čovjek poslije smrti proživljava vrijeme redom, najprije u području Mjesečevih bića, zatim prelazi iz područja Mjesečevih bića u područje Sunčevih bića. Mjesečeva bića pripadaju u izvjesnom odnosu još potpuno zemaljskoj egzistenciji. A i čovjekovi doživljaji u duševnom svijetu pod utjecajem Mjesečevih bića jesu također svemirska sjećanja na zemaljski život. Zemaljski život doživljavamo unutar u istinitim doživljajima, ali u svezi sa strujanjem svemirskih presuda koje sam jučer karakterizirao. Te svemirske presude dolaze čovjeku poslije smrti od opisanih Mjesečevih bića. U biti to su ta Mjesečeva bića pod čiji utjecaj dolazi čovjek i koja ulijevaju u njegovo biće te presude, kao što kamenje, biljke i životinje ulijevaju u nas rasuđivanja koja posjedujemo ovdje na Zemlji. Zato možemo reći: Kada čovjek stupa poslije smrti u duhovni svemirski život, ulazi u takve svemirske doživljaje, koji još proizlaze iz bića s kojima je Zemlja nekada imala veze.

Jer, morali smo spomenuti kako su ta bića (koja se poslije nastaniše kao u nekoj svemirskoj tvrđavi na Mjesecu) bila u prastarim misterijima Zemlje učitelji čovječanstva. Kasnije Su se povukla u taj Mjesečev stan. Tako doživljava čovjek ono što je nekad proživljavao na Zemlji, sada na putovanju kroz svijet duša, pod utjecajem tih - da se tako izrazim - stanovnika Mjeseca, što su se popeli na Mjesec. Taj izraz možemo u pravom smislu upotrijebiti ako pravilno uzmemo u obzir one pretpostavke, koje sam na posljednjem predavanju ovdje okarakterizirao. To Mjesečevo stanovništvo ima, pod onim vođama koji bjehu nekad vođe čovječanstva, sasvim drugo shvaćanje nego stanovništvo Zemlje. Zapravo stanovništvo Zemlje proživi u današnjem životu između rođenja i smrti tek ono stoje to stanovništvo Mjeseca proživjelo u davno prohujalom dobu. Ako hoćemo upotrijebiti zemaljsko brojanje godina, moramo reći daje to stanovništvo Mjeseca u zemaljskom životu, prije mnogo više od 15000 godina proživjelo ono što čovječanstvo proživljava još danas. I mnogo prije od 15000 godina došli su ti stanovnici Mjeseca do shvaćanja u kome se slijeva zajedno naturalističko i moralno.

Mi na Zemlji još i danas odvajamo shvaćanja o prirodi, koja izričemo o kamenju ili o životinjama. Kad o njima sudimo, uzdržavamo se moralnih presuda. Mi velimo: priroda se vlada prema amoralnoj nužnosti. Ali ništa u svijetu ne biva u amoralnoj nužnosti. Iako pojedine životinje, pojedine biljke, naročito pojedine minerale, kad ih promatramo u odijeljenoj egzistenciji ne smijemo promatrati tako da na njih

primjenjujemo moralne sudove, ipak njihovo rađanje, činjenica da postoje u svijetu, proizišlo je nužno iz svemirskih moralnih sudova.

To stanovništvo Mjeseca ima već te svemirske moralne sudove. Zato moramo čuti kad prođemo kroz dveri smrti, od tog stanovništva Mjeseca, što veli svemir na ono što smo ovdje na Zemlji mislili, željeli, osjećali, htjeli ili učinili. Sav naš zemaljski život postavljen je, takoreći, u svjetlost svemirske presude. I mi doznajemo koliko je vrijedilo za cijeli svemir to što smo radili ovdje na Zemlji.

Tako, bilo da smo nešto uradili u smislu svemirskoga razvoja, bilo protivno svemirskome razvoju, iz tih iskustava razvijamo u nama impulse, da to u idućem zemnom životu dopunimo, korigiramo na koji bilo način. I tako primamo u sebe, dok smo dakle pod utjecajem Mjesečeva naselja, impulse za našu sudbinu, i nosimo ih u buduće živote na zemlji; dobijemo impulse za ono što se u orijentalnoj mudrosti oduvijek zvalo karma.

Impulse, za karmu primamo dakle za vrijeme dok čovjek stoji pod utjecajem Mjesečeva naselja. Ono mu umije reći koliko vrijede njegova zemaljska djela za cijeli svemir.

Ta bića višega svijeta, koja žive oko čovjeka dok je pod utjecajem Mjesečeva naselja, to su bića koja sam u svojoj „Tajnoj nauci“ nazvao zajedno bićima hijerarhije - anđela, arhandžela i arhaja. To je prvi niz bića, u čije područje dolazi čovjek, a koja ne žive u zemaljskim inkarnacijama.

III. Hijerarhija

Anđeli Arhandželi Arhaji

Ova bića stoje u tijesnoj vezi s bićima viših hijerarhija. Poslije smrti, u Mjesečevoj sferi dolazi čovjek uglavnom u vezu s tom hijerarhijom anđela, arhandžela i arhaja, a još ništa, tako reći, ne primjećuje od viših hijerarhija.

Važne su osobito presude anđela za vjernost djela pojedinih ljudi, tako da čovjek poslije smrti doznaje kakvu vrijednost u cijelom svemiru ima njegovo pojedinačno djelo. Od arhandžela doznaje više: o vrijednosti njegovih djela s obzirom na jezik koji govori i na narod kome pripada. To su stvari koje se poslije miješaju s impulsima za dalju karmu. A od arhaja doznaje čovjek što vrijede njegova djela koja je, razumije se, počinio u nekom vijeku, za onaj vijek, u koji se mora opet vratiti s

duhovnih visina na Zemlju.

Na osnovi svega ovog čime se čovjek ovdje može prožeti i - ja molim da se dobro uoči ova rečenica - ako se čovjek spremi kako treba za izvanzemaljski život, može on naći prijelaz iz sfere Mjeseca u sferu Sunca. Tako moramo govoriti kad govorimo o svjetovima u koje čovjek stupa između smrti i novog rođenja: o Mjesečevom i o Sunčanom stanovništvu.

Mjesečevo stanovništvo je, kao što smo doznali, stanovalo nekad na Zemlji, bilo je spojeno sa Zemljom. A u još mnogo, mnogo starije doba bješe i stanovništvo Sunca spojeno sa Zemljom, življaše na Zemlji.

Kad čovjek dođe u područje Mjesečevog stanovništva, potpuno mu je jasno da dolazi do bića koja su nekad stanovala na Zemlji. Kad dođe u područje Sunčevog stanovništva, obuzima ga kao moćno svemirsko sjećanje na neko prastaro doba. Ja sam to opisao s drugog stajališta u mojoj knjizi

„Tajna nauka“. Čovjeka obuzme kao neko sjećanje na staro doba, kada i sunčano stanovništvo bješe vezano sa Zemljom. Tako uraštavamo poslije smrti u duhovni svemir, uraštavamo, takoreći u dvije duhovne, svemirske Zemlje, gdje susrećemo stanovništvo s kojim bijasmo nekad vezani na Zemlji, dok bijasmo još sasvim druga bića. Dakle, u doživljajima između smrti i novoga rođenja gledamo u velikim, moćnim slikama sjećanja razvoj Zemlje u svemiru. I dok čovjek ovdje, za vrijeme zemaljskog života proživljava u biti samo jedan dio razvoja čovječanstva, dotle između smrti i novoga rođenja čovjek proživljava jedan dio njegova svemirskog razvoja svijeta. Dakle, stanovništvo Sunca je u osnovi još u mnogo starijem dobu nadmašilo iskustva zemaljskih i Mjesečevih bića.

Kada čovjek stupa u područje sunčanoga stanovništva, ulazi u sferu najviše mudrosti. U toj sferi može živjeti samo ako se u zemaljskom životu za to dostatno spremi.

Jučer sam kazao: kada čovjek stupi iz svijeta duša u zemlju duhova, ili kao što danas moramo reći, iz sfere Mjesečeva naselja u sferu Sunčeva naselja, on znatno uspori svoj tempo putovanja u svemiru.

Kruženje oko Mjeseca traje oko jedne trećine zemaljskoga života; kruženja oko Marsa, Jupitra i Saturna traju sporije (jučer sam spomenuo da ih ne obilazimo potpuno), i to 12 puta sporije nego oko Mjeseca.

Ako sad hoćemo izračunati to vrijeme, dobijamo slijedeće.

Moramo početi od onih savjeta koje čovjeku daje svemir. I možemo uzeti da čovjek proživi Mjesečevo područje za trećinu zemaljskoga života. Uzmimo najprije duga spavanja u djetinjstvu, zatim ostala spavanja, sve zajedno, i dobijamo oko 30 godina. To neka bude srednja vrijednost koja čovjeku treba da obiđe Mjesečev krug. Idući krugovi obilaze se 12 puta sporije. Dobijamo 360 godina za svaki krug. Kada smo dakle slijedili čovjeka na putovanju u svemiru, dobili smo tri nova kruga. Istina, on ne dopijeva do Saturna, ali bi trebalo prema prvobitnom providenju. Tako možemo reći: Čovjek prolazi prvi, drugi, treći krug onamo, zatim natrag kroz ta tri kruga na povratku na Zemlju. To su šest krugova. Tako dobijamo vrijeme određeno čovjeku. To za današnjeg čovjeka ne ide uvijek tako. Ali, čovjeku je po primarnoj presudi određeno 2160 godina.

2160 godina, što to znači? Sjetite se samo da svake godine proljetna točka Sunca leži na drugom mjestu zodijaka. Proljetna točka Sunca se pomiče. Posljednjih stoljeća se pomiče tako da najprije bješe u Ovnu. Odatle je došla u Ribe. U 25 920 godina otprilike obiđe Sunce cijeli krug zodijaka.

2160 godina su dvanaesti dio tih godina. Za to vrijeme pomakne se Sunce od jednog znaka do drugoga. Dakle, čovjeku bješe određeno da se vrati na Zemlju kad se Sunce pomaknulo od jednog znaka do drugog.

Ako tako izračunati broj 2160 sravnamo s onim u mojoj „Tajnoj znanosti“, gdje smo, više izvana, polazeći od svemira, dobili isti broj, vidimo da se u duhovnoj znanosti sve slaže, sa svih gledišta, samo ako točno sudimo.

Tko prema današnjem mijenju sudi o duhovnoj nauci, može lako reći: Pa na što se oslanja tvoja duhovna nauka?

Naša duhova nauka oslanja se na promatranja - na eksperimente. To je čvrsta polazna točka.

Vidite, tko tako pita, izgleda kao netko koji veli: Kad stojim kao čovjek na Zemlji, stojim na čvrstom položaju. Ako izvana stoji neka stijena, i ona stoji na čvrstom tlu. Sve na Zemlji stoji na čvrstom tlu. Vi astronomi zapravo ste sanjalice, jer vi pričate da Zemlja lebdi slobodno u nebeskom prostoru. Morate nam pripovijedati kako i ona stoji kao neki panj na nekom čvrstom tlu, pa ćete govoriti pametno. - Takvo je otprilike mijenje onih koji za antropozofiju vele da ne stoji na čvrstoj podlozi. Oni bi sebi izgledali smiješni kad bi kazali da Zemlja kao panj treba da stoji na čvrstom tlu. Ah ne izgleda im smiješno, kada ne znaju

da ono što se međusobno u sebi nosi samo kao što se nose nebeska tijela, ne može počivati na tlu eksperimenata ni raznih tumačenja. Kada bi ljudi bili dosljedni u suđenju, vidjeli bi kako duhovna znanost čini svaki korak na najegzaktniji način i da je na svakom koraku potpuno svjesna svega što hoće kazati.

Tako ulazi čovjek poslije smrti u jedan svijet u kome najprije živi u društvu s onim dušama koje su isto kao i on proživjele na Zemlji život i onda prešle, oslobodivši se tijela - u prolazu kroz dvere smrti - u te duhovne svjetove koje smo opisali. Dakle, čovjek se uživljava u sferu bestjelesnih ljudi i nastavlja tamo s njima one odnose koje je imao na Zemlji u duhovnim, noćnim doživljajima.

Ali, vidjeli smo i kako čovjek dolazi u društvo s drugim duhovnim bićima, u društvo Mjesečevog stanovništva, koje stanovaše nekad s njim na Zemlji. Zatim se podiže u društvo Sunčevog stanovništva, koje također, samo u mnogo starije doba, stanovaše s njim na Zemlji. Tu ulazi prvo u društvo onih bića koja čine drugu hijerarhiju. Ja sam ih u mojoj „Tajnoj nauci“ opisao kao Eksucije, Diname i Kiriotete. To su ona bića s kojima čovjek mora raditi da bi bio u stanju u jednom budućem zemaljskom životu i opet objaviti svemirski prerađeno ono što je u ranijim zemaljskim životima privremeno kao svoju karmu, kao svoju sudbinu.

Druga hijerarhija:

Eksusiai Dinamis Kiriotetes

Kad smo prošli predio Mjesečevog stanovništva, znamo, svakako ne pomoću zemaljskih misli, što smo hrđavo uradili u smislu svemira. Znamo koja je vrijednost za evoluciju cijelog svemira ono što smo radili, mislili, osjećali. U sferi mjeseca doznajemo, dakle, što treba da postanemo u idućem životu na Zemlji. Ali taj idući život još ne možemo pripremati. Zato moramo naprijed, u sunčanu sferu, gdje žive bića koja više nemaju posla sa zemaljskim životom, nego se brinu o potrebama cijeloga planetarnog sustava.

Tako se skrivaju u kozmosu, u području onoga što čovjek u svemiru ima proživjeti dvije duhovne zemlje sa svojim duhovnim stanovništvom. S vernir skriva svijet duša Mjesečevog stanovništva, i mnogo brojnija stanovništva zemlje duhova, Sunčeve zemlje. Stanovništvo Mjeseca, pošto bješe prije ne suviše dugog vremena spojeno sa Zemljom, ima zajedničke

interese sa Zemljom. Dok je Mjesec donekle samo nekakva svemirska kolonija što utječe i upućuje zemaljske odnose, dotle je Sunčev svemir, gdje sunčano stanovništvo živi pod vodstvom Eksusija, Dinama i Kirioteta, jedan svemir u svemiru, koji se brine za odnose u cijelom planetarnom sustavu; za Mars, Saturn, Jupiter, Veneru itd., sa Zemljom i Mjesecom.

Ulaskom u Sunčev svemir ulazimo u sferu u kojoj se naši interesi bitno prošire. Tu smo u zajedničkom radu s Eksusijama, Dinamima i Kiriotetima. Tu radimo za budućnost, tako, da može nastati duhovna klica jednoga fizičkog tijela, koje se zatim zasadi dvojicom roditelja. Nikada dvoje roditelja ne bi moglo roditi fizičko tijelo koje na odgovara kada to fizičko tijelo ne bi bilo pripremano dugo vrijeme u radu s najvišim, uzvišenim duhovnim bićima u duhovnom svemiru. A naš rad u duhovnom svemiru doista je veći, obimniji nego u malom zemaljskom životu. Taj rad se u biti sastoji u tom da se brinemo s višim bićima za sve što se u tim bićima zbiva, a što su duhovni događaji, kao što su ovdje prirodni događaji, i što se u njima odigrava kao duhovna umjetnost, kao ovdje prirodna umjetnost, i što nas naposljetku osposobljava da sve što se tu radi sažmemo u moćnom duhovnom prauzoru, koji je duhovna klica, unaprijed bačena cijena onoga što se poslije rodi kao naše fizičko tijelo na Zemlji.

Kad je čovjek prošao ta tri kruženja i kad se počeo vraćati, opet se počinje zanimati za zemaljske stvari. Tada on gleda dolje, mnogo godina prije no što se rodi, na generacije koje se u razvoju Zemlje javljaju a na čijem kraju stoji njegov otac i njegova mati. Već u trenutku kada čovjek učini taj veliki obrat u svemiru, počinje usmjeravati dolje na Zemlju svoju pažnju. Onda gleda, daleko od prošlosti, pretke od kojih potječu sinovi i kćeri, od ovih opet sinovi i kćeri itd., dok se poslije stotina godina ne rodi dvoje roditelja. Do njih on može poslati umanjeno ono što je formirano u duhovnom svijetu kao moćna, obimna duhovna klica fizičkoga tijela. Ta se klica može spojiti u majčinom tijelu s fizičkom klicom.

Ta duhovna klica je u početku veličanstvena i velika kao sam svemir. Dok čovjek polazi natrag u fizički svijet i pregleda generacije od kojih će potjecati njegovi roditelji i dok iz duhovnoga svijeta radi na nizu tih generacija, dotle biva klica sve manja i manja; a čovjek se vraća u Marsovu, zapravo Sunčevu sferu, a potom brzo silazi kroz Mjesečevu sferu na Zemlju u idući život.

Neko vrijeme, još prije no što čovjek silazi sam kao duševno biće pošalje on pred sobom tu duhovnu klicu. Tako da čovjek pošalje unaprijed što je spremno za svoje fizičko tijelo, neko vrijeme prije nego što sam siđe u fizički svijet. Pošto je u neku ruku svršio svoj posao za idući život na Zemlji, u stanju je stupiti u drugi odnošaj spram svemira. Čovjek ulazi u sasvim drugu vezu sa svemirskim eterom. I kao posljednji čin toga silaska iz duhovnih svjetova on izvlači snage iz „ja“, koji su prošli kroz cijeli život od smrti do novoga rođenja.

Tako silazi čovjek, pošto je imao te čisto duhovne doživljaje, u novi život u fizičkom svijetu.

Iz ovoga što sam rekao, zaključit ćete da kad čovjek proživi svijet između smrti i novoga rođenja, on ga proživi u sjećanju na prošlost Zemljina razvoja, pa i na prošlost onoga što možemo nazvati razvoj svjetova. To što tu čovjek proživi kao svemirska sjećanja on radi u društvu s onim višim bićima o kojima sam govorio i još ću govoriti - to što tu u djelatnom sjećanju čovjek izradi, to je veličanstvena slika prošlosti Zemlje i svjetova.

Ono što čovjek proživi za vrijeme svojih veza s Mjesečevim stanovništvom, probudi u čovječjoj duši opet jedno doba, koje je prošao u ranijim životima na Zemlji, kada je prema njima stajao već u takvom odnosu kao sada. Čovjek vidi cio niz zemaljskih života sličnih sadašnjem. Ali on vidi u dubljoj prošlosti ijedno vrijeme kad je i na samoj Zemlji stajao bliže današnjem stanovništvu Mjeseca. On gleda doba od kojeg ga u izvan fizičkom životu dijeli ono što geolozi zovu ledeno doba. Gleda u prošlosti oblik Zemljinog razvoja, koji u mojoj literaturi nalazite opisan kao atlantsko doba. A još dalje gleda ono što nalazite opisano kao lemursko doba. Tada Zemlja bješe još u sasvim drugim odnosima. Čovjek još ne bješe tako vezan za Zemlju, da nogama hodaše po Zemlji. Življaše još uvijek više oko Zemlje, u atmosferi Zemlje i sam kao jedno eterično biće. To je on mogao, jer u atmosferi je bila rastopljena prije svega cijela voda koja se danas spustila na kontinente, a i druge stvari, koje su danas postale čvrsta zemlja, bjehu tada rastvorene u atmosferi. Čovjek življaše više oko Zemlje, za vrijeme - opet se radi o terminologiji - koje možemo nazvati lemursko doba, kao što istraživači nazivaju najstarije doba Zemlje.

Još dalje u prošlosti gleda se doba kada čovjek bješe u društvu, i sa samim Sunčevim bićima, sa stanovništvom Sunca, prije no

što se Sunce u razvoju svemira odvojilo od Zemlje. Gleda na ono doba koje sam u knjizi „Tajna znanost“ opisao kao sunčano doba Zemlje, kao drugo doba Zemljinog razvoja. Ali najprije gledamo samo ponavljanje ovoga svemirskog razvoja u razvoju Zemlje. A u neku ruku, kad se čovječja spoznaja upotpuni onim što on doživljava od smrti do novog rođenja, to postaje svemirska spoznaja. Ono što bješe zemljin razvoj, iskrsava u svezi s posljedicama ponovnih života na Zemlji; iskrsava u djelima koja čovjek obavlja zajedno s višim bićima. Prošlost Zemlje u svojoj vezi s cijelim sustavom planeta - Suncem, Mjesecom i planetarna od njih zavisnim - opet se javlja u ljudskim djelima. A iz toga što se tu javlja, formira čovjek sebi onaj dio budućnosti koji najprije mora formirati - njegov budući život na Zemlji.

Ali je istodobno zaposlen pripremanjem cjelokupne budućnosti koja se priprema svijetu: svijet Jupitra, svijet Venere, svijet Vulkana, gdje će proći Zemljin svijet.

Kad te stvari spoznamo, može nam postati jasno kakav bješe jedan dio svemirskog razvoja Zemlje u starim svemirskim vremenima. Gledamo jedno doba kada današnje stanovništvo Mjeseca davaše ljudima učitelje. Zatim se to stanovništvo Mjeseca s tim posljednjim velikim učiteljima čovječanstva povuklo u Mjesečevu tvrđavu u svemiru.

Ali se uvijek nanovo rađaju na Zemlji ljudi koji omogućivahu u svom cjelokupnom karmičkom životu da se ostane sa stanovništvom Mjeseca u tijesnoj vezi. Tako se ta bića uvijek i uvijek rađahu kao poslanici velike skupštine Mjesečevog stanovništva, i pokazivahu se onima koji u prvoj, drugoj i trećoj postatlanskoj epohi stanovahu na Zemlji, a bjehu razvili na Istoku jednu višu civilizaciju. Ti u neku ruku poslanici Mjeseca bjehu nazvani: bodhisatve. To bjehu ljudi na Zemlji, ali u njima življaše ono što kroz velike Mjesečeve učitelje neposredno prisustvovaše na Zemlji. Uvijek se ponavljalo u svemiru da Mjesečevo stanovništvo, postoje bliže Sunčevom stanovništvu nego Zemljino stanovništvo, sklapa naročito prisne veze sa Sunčevim stanovništvom. Tako je na tom putu mogla preko Mjesečevih poslanika, koji se na Istoku nazivaju bodhisatve, dospjeti i sunčana mudrost do ljudi na Zemlji. Poslije postade u razvoju Zemlje potrebno da čovječanstvo upozna ne samo biće Mjeseca. Ali cijeli razvoj Zemlje uzeo bi drugi pravac koji ne bješe predodređen u svemirskoj mudrosti kada bi se uvijek tako nastavilo da Mjesečevi poslanici dolaze na Zemlju. Zato se

pojavio znameniti događaj koga nazivamo misterij Golgote.

Dok u starijim vremenima Mjesečevi poslanici donášahu na Zemlju sunčanu mudrost, dotle se u čovjeku Isusu utjelovilo biće koje predvodi u redu sunčanih duhova, a kroz Golgotski misterij spustilo se na Zemlju. Time su za razvoj Zemlje došle sasvim druge okolnosti. To što je postalo mudrost Sunčanog stanovništva, uneseno je preko Krista Isusa, kao impuls razvoja Zemlje. Zato mora dalji razvoj Zemlje proteći kroz impulse Krista Isusa.

Kad Golgotski misterij bješe tu, bješe rašireno po Zemlji još toliko Mjesečeve mudrosti da stara Mjesečeva mudrost kao što je gnosis mogaše u djelu „Pistis Sofija“ (to je stara Mjesečeva mudrost) razumjeti što Krist znači. Još bješe stare Mjesečeve mudrosti i ona se pojavila kao gnostika. U biti bješe gnostika nastojanje da se Krist u svoj svojoj duhovnosti shvati. Ali gnosis bi istrijebljena. Prvi čin ove evolucije koja je svršila u povremenom nerazumijevanju Golgotskoga misterija, jeste istrebljenje gnostike, osim protivničkih spisa.

E pa pretpostavite sebi, kad bi od današnje Antropozofije ostalo samo ono što su o njoj pisali protivnici - razumjeli biste što preko izvanjskih spoznaja ljudi znaju o gnostici. Znaju samo ono što su kazali protivnici, i još nešto u spisu „Pistis Sofija“ itd., što pak je razumiju. Eto to znaju ljudi o gnostici. Gnostika bješe još Mjesečev dar iz starih vremena prvim stoljećima, prije svega prvim četirima stoljećima kršćanskoga razvoja. Jer od četvrtoga stoljeća gnostika se nije više razumijevala. To bješe ono što bješe dospjelo iz stare Mjesečeve mudrosti, iz Mjesečevog logosa do Sunčevog logosa, koji je i došao na Zemlju; ono što Mjesečeva mudrost bješe rekla za Krista. Tko tu vezu poznaje, može stvarno razumjeti gnostiku, koja se tako krivo shvaća, o kojoj se danas tako čudnovate stvari pričaju.

Ali pri tom ne možemo ostati, jer razvoj Zemlje mora ići dalje. Moramo doista naprijed, od stare Mjesečeve mudrosti u novu Sunčanu mudrost. Još ću vam sutra opisati kako stara

Mjesečeva mudrost govoraše svojim bićem čovjeku koji bješe dolazio do nekog vrhunca, nekom vrstom jogičkoga disanja, preobrazbom procesa disanja. Tom preobrazbom prodiralo se u stare Mjesečeve mudrosti.

Zadanom čovječanstvu ne odgovara više način joge. Ono mora neposredno doći do imaginacije. To je i prvi viši stupanj kome mora težiti opća civilizacija: doći do imaginacije. Ali ima raznih

zapreka. I zato može razvoj ljudske civilizacije najviše ići dalje samo ako čovječanstvo primi opet jedan duhovni, spiritualni impuls.

To je u svezi s vašim najintimnijim sudbinama. Uvijek kad god su se bodhisatve pojavljivale, uglavnom nisu nailazile na čovječanstvo protivne volje. Iako nam stara vremena izvana promatrana često izgledaju jeziva, strašna, užasna, uvijek bješe moguće da u susret impulsima iz duhovnoga svijeta izađe dobra volja. Tako su bodhisatve nailazile na čovječanstvo koje je ipak nalazilo načina da primi to što bješe stari Mjesečev logos, odraz sunčanog logosa. Ali se na taj stari način nikad više neće moći govoriti čovječanstvu.

Ono što bješe nekad, ide dalje. Stara Mjesečeva mudrost ne prestaje, nego ide dalje. Samo što mora biti prihvaćena od sunčanog Slova koje se poslije gubitka posljednjega nasljedstva iz gnostike opet mora naći. Ali stvarnim sunčanim govorom ne može se govoriti čovječanstvu prije no što čovječanstvo dobrom voljom susretne sunčano Slovo. Zato će čovječanstvo uzalud čekati dolazak nekog nasljednika starih bodhisatava. Jer je li neki bodhisatva tu ili nije, zavisi od toga da li ga čovječanstvo susreće s razumijevanjem ili ne.

Danas je čovječanstvo duboko podijeljeno na istočno i zapadno čovječanstvo. Tko ne uđe dosta duboko u te odnošaje, taj ne prosuđuje pravilno koliko je čovječanstvo podijeljeno na Istok i Zapad; kako Istok na svoj način očekuje nešto sasvim drugo od nekog bodhisatve, no što Zapad može i slutiti. Još nije dosta iznad današnjega nacionalnog strujanja dospjela opća čovječanstva svijest preko cijele Zemlje, što zapravo treba biti kao posljedica Kristovog impulsa. Ah čovječanstvo neće naći ni uspona do tog općeg čovječanstva, do tog doista kršćanskog impulsa, dakle neće ranije ni razumijeti što bi mu neki bodhisatva mogao kazati, dok u sebi opet ne razvije u dovoljnoj mjeri čežnju za duhom; dok upravo tom duhovnom čežnjom ne stvori most između Istoka i Zapada.

Time otvaram novu temu koju ćemo sutra dalje razviti i koja će vam izložiti da danas u biti nije tako da bi ljudi morali čekati na bodhisatve, nego da bodhisatva mora čekati na razumijevanje čovječanstva da bi mogao govoriti svojim govorom. Jer čovječanstvo se uselilo u epohu slobode.

Sutra ćemo nastaviti promatranje upravo o tom useljavanju u epohu slobode, u svezi sa započetom temom. Ali sve što će čovječanstvo morati proživjeti da bi doista našlo uspon

najdubljeg impulsa u duhovni svijet, u svezi je s kojekakvim naizgled neznatnim sustavima i simptomima kulture i civilizacije.

Oprostite što ovo veliko o čemu sam govorio spajam, s malim. Ali na malim simptomima vidimo veliko. Prije nekoliko dana sam rekao da upravo ovdje, gdje se imaginacije javljaju u duhu tako čvrsto, dolaze smetati ti automobili. Ja ne govorim protiv automobila; to sam rekao. Antropozofija ne može govoriti ništa reakcionarno. Ja putujem, razumije se, vrlo rado u autu ako je nužno; jer ne smije se htjeti vratiti svijet unatrag, nego pred onog što se javlja na jednoj strani, moramo postaviti drugo, tako da je vožnja u autu sasvim ispravna. Ali pored vožnje u autu i svega što je slično tome, mora doći srce koje teži u duhovni svijet. A onda će se čovječanstvo - sve i kada budu došle još i drukčije stvari nego vožanje autom - moći probiti dalje, baš svojom vlastitom snagom i slobodom, koja je morala doći i morat će opet odvesti do bodhisatava.

I pored stvari koje se šire u svijet radi mehaničke službe čovječanstvu, čovječanstvo će sebi pomoći. I tako već možemo reći: protiv svega toga kao što je auto, stroj za pisanje itd., naći će čovječanstvo samo sebi pomoć.

Druga je stvar (oprostite što s tim, naizgled trivijalnim, završavam), drugo je gramofon, gramofonom hoće ljudi silom ugurati umjetnost u nešto mehaničko. Kad bi čovječanstvo tako strasno zavoljelo takve stvari, gdje se mehanizira ono što kao sjenka duha dolazi na Zemlju, kad bi čovječanstvo pokazivalo takvo oduševljenje za nešto kao što je gramofon, onda se iz toga ne bi više iskobeljalo. Tada bi morali pomoći bogom.

Ali bogovi su milostivi, te danas postoji i nada da će u odmicanju civilizacije čovječanstva milostivi bogovi i sami pomoći dalje u ovakvim zabludama ukusa kao što pokazuje gramofon.

RAZVOJ SVIJETA U SVEZI S RAZVOJEM ČOVJEKA

Zadržimo svjesno u pameti promatranja koja smo iznosili o svijetu i čovjeku; doći ćemo na to da čovjek u sebi nosi, iako u slici, prošlost cijeloga svijeta. I da čovjek može postupno podignuti u svijest te slike svemirske prošlosti. U običnoj dnevnoj svijesti ne ostaje od svega ovoga ništa drugo do sjećanje, koje čovjeka upućuje na doživljaje ovoga života na

Zemlji. Ali ako čovjek tu običnu svijest povede putevima koje sam naznačio, izroni mu sve svjetlijom i svjetlijom duhovnom sviješću, sve više i više, prošlost svemirskoga razvoja. A vidjeli smo kako čovjek doživljava uvijek nanovo između smrti i novoga rođenja tu prošlost svjetova.

Možemo reći: Kad u imaginaciji, postupno, postane vidljivo i u zemaljskom životu, sve što osjetilima ostaje nevidljivo, čovjek već gleda u prošlost na sve one snage rasteinja, hranjenja koje su ga stvorile u sadašnjem životu, a koje sve potječu iz duha. Jer on tada ne gleda samo slike sjećanja na ovaj život.

Dalje: U inspiraciji gleda čovjek predzemaljski život. Ali ne samo predzemaljski život svoga sopstvenog bića. Jer, vidjeli smo kako on dospijeva takoreći sa svemirskog otoka Zemlje u slobodno svemirsko more u kome su usađene zvijezde. Zvijezde su mu postale stanovi duhovnih bića.

A kad se pojavi intuicija, gleda čovjek svoje prohujale živote na Zemlji. A s tim prohujalim životima izroni istodobno pred okom ukupni život svijeta u svojoj prošlosti. Jer čovjek je doista rođen iz cijeloga svemira i sav taj svemir živi u njegovom fizičkom, eteričnom i astralnom tijelu, a za vrijeme zemaljskog života bar još u „ja“. Sve je to u čovjeku. Sve to djeluje i veze u njegovom biću. Kao ljudi mi nosimo u sebi svu prošlost razvoja svjetova; prošlost na kojoj su radila bezbrojna pokoljenja božanskih duhova. Sav taj rad pokoljenja božanskih duhova nosimo u spletu svojih organa. Nosimo ga u snagama što naše organe protkivaju i životom prožimaju. Nosimo ga u sebi kad se snage naših organa rascvjetaju u naše misli i osjećanja. One cijele evolucije svijeta nosimo (ukoliko pripadaju prošlosti) u sebi.

A kad smo, bar u mislima, na neki način izoštrili pogled za prošlost, pa kad pogledamo u svijet koji ovdje na zemlji čini našu okolinu, pogledamo običnom sviješću, tada vidimo, od toga svijeta samo ono što osjetila daruju i što razum na osnovi osjetila prerađuje. Ali to je, u biti uzeto, ono najmanje. Jer iza osjetilnog svijeta leži dalek raširen duhovni život. On je djelatan u svim bojama koje se u prirodi javljaju; u svim zvucima koje iz prirode možemo čuti; u svi osjetima hladnoće i topline; u svemu uopće što od strane prirode može utjecati na čovjeka.

Tu ima, osim razotkrivenog, fizičkog, čulnog, prirodnog postojanja i jedno tajno prirodno postojanje, i skrivena duhovna okolina. A ta okolina, kojoj danas u osjetilnim opažanjima vidimo takoreći samo površinu, nosi čovjeku budući razvoj već danas u svom krilu. Kao što u sebi, u moćnim slikama nosimo

svu prošlost, te smo i sami plod ovih slika, tako snaži i veze u skrivenoj prirodi ono što nam nosi budućnost - ako se u razvoju svemira bude dalje razvijalo. Tako možemo izgovoriti značajne riječi: Čovjek nosi u svom biću prošlost svijeta; u vanjštini nosi se budućnost čovjeka.

To su oba osnovna stava, temeljna stava evolucije svijeta i čovjeka. To se izražava već u pojedinom ljudskom životu. Golema je razlika između svega u čovjeku što teži organizaciji glave i ostalog. Može se reći, ako se ta stvar označi pomalo grubo (razumije se, stvari su mnogo finije): Iz srca djeluju sile prema organizaciji glave, čine da glava dobija tu svoju svojstvenu konfiguraciju, daje opkoljava tvrda lubanja, daje ispunjena onim što u svijetu uopće čini najveće čudo: zavoji i pleteri čovječjeg mozga i nasadi ljudskih osjetila.

Sve to što u ovim silama živi, sve to što tu iz grudi i srca zrači gore u čovječju glavu, to je rezultat prošlosti. To je onakvo kakvo je u nama uzmoglo postati jedino tako što, kako rekoh, bezbrojna pokoljenja božanskih duhova djelahu kroz metamorfoze svemirskih tijela, kroz metamorfoze planetarne. I ja sam u svojoj „Tajnoj znanosti“ na to ukazao, kako je ovom Zemljinom razvoju prethodio razvoj Saturna, Sunčev razvoj, Mjesečev razvoj; kako je zatim došao razvoj Zemlje, u kome živimo. U razvoju Zemlje najprije su se ponovili razvoji Saturna, Sunca i Mjeseca. A sada u razvoju čovjeka stojimo iza polovine razvoja ove Zemlje.

Sve one snage što su se polako razvijale kroz duga vremena, pod utjecajem pokoljenja božanskih duhova, sve te sile žive u samom čovjeku Zemlje, u fizičkom tijelu; zrače iz srca u glavu. Sve što u vašem fizičkom, eteričnom, astralnom biću i „ja“ neprestano nosite, sve što zrači iz srednjega čovjeka u pravcu čovjeka — glave, izradili su i spremili kroz neizmjerena vremenska trajanja pokoljenja božanskih duhova. I posljednje što u ovim silama zračenja živi, nesvjesno za današnjeg čovjeka, to je ono što se izražava kao njegova karma, kao prošlost vlastitoga „ja“, u zemaljskom životu.

Tako možemo reći: prodremo li u ove svemirske snage sjećanja, tada vidimo najprije karmu, zatim raznolika stanja Zemljinoga razvoja zatim metamorfoze, planetarna preobražavanja, kojima je prošla Zemlja i prije no što je postala ova Zemlja. Jer prije no stoje Zemlja i mogla postati, moralo je najprije postati svemirsko tijelo, koje se sastojalo samo iz fine topline, Saturn; taj je morao umrijeti i u novom životu uskrsnuti kao Sunce;

ovoga je posljednji ostatak Sunce koje viđamo vani, u svemirskom prostoru. To svemirsko tijelo postojalo je iz samog zraka; ono je opet moralo umrijeti da bi moglo postati svemirsko tijelo iz više vodenaste supstancije: Mjesec. I on je morao umrijeti, da bi došla čvrsta, mineralna Zemlja, na kojoj se čovjek tek mogao razviti takav kakav je danas na Zemlji.

Ali, kao što imamo te sile što teže gore, tako nosimo u sebi i sile što teže dolje. I one imaju središte u srcu. Kroz obje sile toga središta struji struja krvotoka u pokrete naših udova.

To što stanuje u tim silama, živi u svakom pokretu ruke kada nešto uhvatite, kad bilo kakav posao vršite; živi u svakom koraku što činite kad obavljate zemaljska djela. A to su sile koje pripadaju tajnoj okolini. One ne pripadaju prošlosti. One će tek biti primljene u krilo prošlosti, ali jedne buduće prošlosti, kada bude čovjek prošao kroz dveri smrti, i promijenio svoj život na Zemlji životom zvijezda. U ovim silama sprema se čovjeku budućnost.

A ta budućnost stvara se uzajamnim djelovanjem tih sila s onim silama koje su izvana u tajnoj prirodi. Tako nosi svijet u svojoj evoluciji čovjeku budućnost A čovjek je s obzirom na te gornje i te donje sile jako u sebi diferenciran. Ona spoznaja koja se osvaja kad se prilazi pred čuvara praga, pokazuje koliko je čovjek obzirom na ove sile jako izdiferenciran.

Za *običnu svijest* ostaje sve stoje ispod srca nesvjesno. Ali zato to nije manje ispunjeno sviješću, do koje čovjek danas još ne dostiže. Zato je čovjek u svojim doživljajima drukčijeg oblika nego u svojoj svijesti. U svijesti doživljava takoreći samo ono što strši na površinu, kao otok iz mora doživljaja. Te doživljaje može znati; to znamo kad čovjeka vidimo potpuno kako je danas još pun tih takoreći podljudskih sila.

Tako možemo vidjeti kad čovjeku ovaj ili onaj posao u nekom trenutku života izazove dopadanje, zadovoljstvo. Glava mu je zadovoljna. Obična svijest ne doznaje sve odnose. Ali glava nekog čovjeka može biti veoma zadovoljna - a da ruka, koja neko djelo čini u nesvjesnom (što je ipak nešto svjesno *u svijetu*), zadrhti. Iako to drhtanje nije uvijek vidljivo izvana, ono je u eteričnom i astralnom tijelu tresak. Tako da možemo u dubini vidjeti kako je čovjek nekim djelom zadovoljan u glavi, a kako to zadovoljstvo postaje u podsvijesti drhtanje, drhtanje bilo u onim astralno — eteričnim organima koji su vezani s rukama, bilo s nogama. U onom što u glavi stvara zadovoljstvo nekim činom zlim, u tome svijest takoreći izumire; ali druga

jedna svijest rađa se u onome što u donjem čovjeku zadrhti nad nekim činom.

U tom zadrhtavanju priprema se buduća karma. Jer to zadrhtavanje je zadrhtavanje pred silama skrivene prirode skrivenog svijeta. U tom drhtanju osjeća čovjek unaprijed kakvu će presudu zvijezda doživjeti, kad s otoka Zemlje izađe na daleki zvjezdani ocean.

Tako možemo reći: U čovjeku živi prošlost svijeta i budućnost svijeta na različite načine. Međutim, ta prošlost i ta budućnost svijeta žive i u samom izvanjskom obliku fizičkog tijela. Ono što čovjek nosi na sebi kao organizaciju glave, ono najčudesnije, najsavršenije što proizlazi iz razvoja svjetova, to se velikim dijelom razbije (i u unutrašnje — duhovnom sadržaju) kad čovjek prolazi kroz dveri smrti.

Naprotiv, ono što čovjek nosi u donjoj organizaciji, iako to vidite samo fizički - pokazuje u fizičkom sliku koja živi kao nešto duhovno i duševno; i u rukama, i u ramenima, i u cijeloj organizaciji udova i izmjene tvari. U tomene živi samo ono što se vidi kao meso i krv. Iza mnogo čega što tu vidite kao meso i krv oblikovano u ruke i šake fizičke prirode, žive duhovne sile. Te duhovne sile struje sad kroz vaše ruke i noge. U budućim životima na Zemlji strujat će one kroz one organe koje podižu i spuštaju čeljusti, pokreću ih naprijed ili natrag. U plastičnom svom obliku kosti glave budućega zemaljskog života bit će preobražene kosti ruku i nogu; razumije se, njihovi duhovni dijelovi, fizičko otpada. To što danas nosite kao svoje ruke i noge, nosit ćete u idućoj zemaljskoj inkarnaciji kao unutrašnju konfiguraciju glave, njene snage, dinamiku. - Tako i fizički splet daje sliku kako ide čovjek kroz zemaljske živote. Tko na pravilan način promatra umjetničku plastiku čovječje glave u današnjem životu na zemlji, taj će uvidjeti ovo: oblici koje je čovjek stvarao u običnom životu, u radu s ljudima i zemaljskim svijetom, i to svojim rukama u prošlim životima, u idućem zemaljskom utjelovljenju živjet će u obliku glave. Obična frenologija je u tome diletantska, jer ona daje svakakva intelektualistička tumačenja obilku glave. Ali iza toga skriva se duboka, okultna frenologija. Ona je za svakog čovjeka pojedinačna, te se ne može naučiti općim pravilima. Ali se intuicijama iz oblika glave može odgonetnuti za što se čovjek spremio, preko onog stoje radio u hodu, poslu i radu u nekom prošlom životu na Zemlji.

U takvoj je svezi prošlost i budućnost u razvoju svijeta i

čovjeka.

Tako stoji čovjek u sadašnjem zemaljskom životu pred nama - pred samim sobom - i pokazuje se u onome stoje rad pokoljenja božanskih duhova, koja su djelala kroz neizmijerna doba. Moguće je, razumije se, samo u skici naznačiti kako te slike, koje pokazuje čovječanstvo sada, ukazuju na ono što su božanski duhovi učinili za ukupni život čovjeka, kroz metamorfoze Zemlje, Saturna, Sunca, Mjeseca. Uzmimo najprije tri važna impulsa u ljudskom životu na Zemlji, naročito karakteristična.

Već kad običnom sviješću pogledamo ono čudesno što se objavljuje kad se jedno ljudsko biće razvija od svojih prvih dana života - ako imamo oko da to vidimo - mi bar slutimo neizmijernu dubinu iz koje se tu probija jedan duh s dušom. Kako se neodređeni oblik djeteta u prvim danima i tjednima u sve određenije preobražava, kako se kaotični pokreti ruku i nogu pretvaraju daljim vremenom u potpuno sređene. Mi slutimo da se nešto objavljuje što stanuje u beskrajnim dubinama skrivenog bića prirode, kao nešto duhovno što se u tijelu izražava. Može se reći: na Zemlji se ne vidi ničeg čarobnijeg od toga razvoja unutrašnjeg čovjeka u izvanjskom čovjeku, za vrijeme dok se neko dijete razvija u najmlađim godinama svoga života. Umijemo li da prožimamo pogled istinskim, umjetničko — religioznim smislom, nadmašit će to što vidimo svu pobožnost stoje prema duhu možemo imati i sve umjetničke, naučne ili religiozne dojmove koje možemo primiti iz izvanjskoga svijeta.

Ali izaberimo iz ovog djetinjeg razvoja tri stvari. U običnom životu kažemo: dijete uči hodati. To je zapravo nešto veličanstveno. U tome „dijete uči ići“ skupljeno je izvanredno mnogo pokreta. Dijete se uspravlja rukama i nogama, iz pravca paralelnog Zemljinoj površini (u pogledu kralježnice), u uspravan položaj. To je trenutak kada (da opišemo samo ono najvidljivije što najviše zapažamo) velimo: dijete uči ići. U tom trenutku svoga života dijete uči da svoje snage na sasvim nov način orijentira prema Zemlji. Dijete uči da se s vlastitim osjećanjem ravnoteže, ravnomjerjem svojih sila postavi u cijeli svemir. A u tome što vidimo, opažamo i istodobno kako čovjek izrasta iznad svijeta životinja. Jer životinja to ne može, taj trenutak u životu ne doživljava. Uglavnom životinja ostaje svojom kralježnicom paralelna Zemlji, ili kad se ispravlja kao majmun, onda je to ispravljanje u suprotnosti s njegovom

organizacijom.

Tko hoće suditi o čovjeku, mora znati gledati učenje hodanja u djeteta u pravom svjetlu. Prirodnjaci su ljudske kosti uspoređivali s kostima životinja i zaključili su da su one samo promijenjene kosti životinja; da su mišići promijenjeni mišići životinja itd. Tako je sa svim organima. Ali na tom putu ne nalazimo nikako razliku između čovjeka i životinje. Jer razliku između čovjeka i životinje nalazimo tek kad uočimo čovjeka u trenutku kad se, usprkos onome što ga okiva kao životinju u prvom vremenu svoga života, uspravlja. Kada orijentira svoj položaj ravnoteže prema ravnoteži cijeloga svijeta. Do te vještine ne bi čovjek došao nikada da ona nije već pripravljena u najstarijem dobu. Taj vještina počivala u biću čovjeka u klici već u životu Saturna. Za vrijeme Saturna usadili su božanski duhovi klicu za ono što vidimo kada, kao što kažemo, dijete uči ići. Onda još ne bješe životinja. One su došle tek kasnije, za vrijeme Sunčevog života. Tako je čovjek u svom temelju stariji od životinja.

Sve što stoji u ovim nevidljivim snagama, što čovjeku daje da hoda, vraća nas u svoje podrijetlo sve do Saturna.

Drugo što se javlja u djeteta, to je da iz svoga orijentiranja u prostoru sile navru unutra. A kad sile navru unutra, pokazuju se na drugi način. Uzmem kredu. Iz mene ide neka sila. Ah jedna druga sila ide u mene i ispražnjuje se u unutrašnjim organima. Ta sila što dolazi od orijentiranja u kretanju, kroz udove, pokazuje se unutra u djetinjem razvoju kada dijete uči govoriti. To je drugo što dijete uči: govoriti. Najprije dolaze sile što idu vani: dijete se uči orijentirati u prostoru. Onda dolaze iste sile, kad idu unutra: dijete uči govoriti.

Prirodna znanost zna samo mali dio toga. Zna samo da dešnjak ima središte govora u lijevoj polovini mozga a ljevak u desnoj polovini mozga. Međutim, sve o razvoju govora, što se doista nalazi, to moraju udovi najprije unijeti u mozak, za vrijeme dok dijete uči ići, hvatati, kretati se i obuhvatiti stvari. To su sile što ulaze u nas, a poslije prelaze iz mozga u organe govora.

I opet su božanska duhovna bića od neizmjernih vremena pripremala da ljudska priroda bude takva, da u djetetu može nastati govor. Što dijete može naučiti govor, dolazi odatle što su božanska duhovna bića djelovala na Suncu.

A treće, što dijete razvija iz govora, što je i čovječanstvo razvilo iz govora, jer najprije su ljudi u razvoju Zemlje učili govoriti,

onda tek mišljenje - to je misao. A misao je pripremana od božanskih duhovnih bića, od doba Mjeseca. To je čovječji razvoj unutar prošloga svijeta: na njemu su radila božanska duhovna pokoljenja. Ići, reći, misliti: razvoj Saturna, razvoj Sunca, razvoj Mjeseca.

U razvoju svijeta pridošlo je za vrijeme razvoja Sunca carstvo životinja. Razumije se, u drugom obliku nego danas. Danas one moraju jesti biljke; onda to nisu morale. Životinje su postojale samo u zraku, sastojale se samo iz zračne tvari. Za vrijeme života Mjeseca pridošle su biljke.

Zatim prelazi razvoj u život Zemlje. Tu tek razvija čovjek ono u čemu žive vidljive sile hodanja, govora i mišljenja: oblik, figura. S oblikom se pojavljuje istodobno carstvo minerala. Ono se zatim uvrštava i u čovjeka. Tako se karakterizira prošlost čovjeka.

Hoćemo li vidjeti budućnost čovjeka, a da pođemo od nečeg što na Zemlji postoji sada, moramo poći od starosti. Moramo karakterizirati ono što se izražava u današnjem čovječanstvu izvanredno nejasno, pri starenju. Dok je ono što objavljuje u hodu, riječi i misli pri razvoju djeteta, pošto se iskazuje otkriveno, dotle ono što u starosti u čovjeku postaje duhovnije i duhovnije, vidimo danas tek malo - ako čovjeka ne gledamo duhovnim okom. Rekao sam: najčarobnije je kako u tijelu dolazi do objavljenja duhovno i duševno. Ako to znamo gledati, obuzme nas najdublji religiozni osjećaj, kao pred najveličanstvenijom umjetnosti. Alije nešto također divotno vidjeti, kako ono stoje čovjek doživio kao hod, govor i mišljenje za vrijeme zemaljskoga života, u cijelom svom biću, kako to malo pomalo opet nestaje u duh, da bi tada prošlo kroz dveri smrti. Kako nestaje u duhovnoj biti, kao misli, kao riječi, kao sve stoje čovjek zadobio, zaradio rukama svojim. Kako čovjek onda to duhovno što prima iz mišljenja, govora i hodanja unosi kroz dveri smrti natrag u duhovni život. I baš kao što nas ono što se javlja u dječjem hodu, govoru i mišljenju, upućuje na bivša stanja Zemljinog razvoja, na Mjesec, Sunce i Saturn, baš tako nas upućuje ono što čovjek doživljava u svojim mislima, prije svega u njegove buduće živote na Zemlji, a odatle u velike epohe Zemljinog razvoja.

A dotle nas upućuje razvoj, rascvjetanje svijeta i čovjeka na ono stanje koje će se doživjeti kada Zemlja umre i u novom planetarnom životu, u životu Jupitera će se roditi. Na ovo nas upućuju čovječje misli. Jer čovječje misli tada neće živjeti kao

tekuće misli u čovjeku, već imat će vlastite oblike. A oblikovana misao pojavit će se u obliku čovjeka.

Danas možemo skrivati svoje misli. I naše lice nosi neki put vrlo nevin oblik, dok smo u sebi krivi. U budućoj metamorfozi Zemlje, u životu Jupitera, to nećemo moći. Onda ćemo nositi izraz što ga stvara misao. Jer naš ljudski lik neće biti tako čvrst, mineralno čvrst, nego u sebi pokretan, sastojat će se iz sasvim meke tvari. I ako netko zamisli u duši pogrešnu misao, ta će se misao javiti drugim ljudima u trenutačnom obliku našega lica. Svaka misao bit će začas oblik. A ljudi će izgledati onakvi kakve su im trajne misli, temperament. Za vrijeme Jupitra odmah će se vidjeti ako je netko zlikovac ili ima samo životinjske nagone. To je prvi stupanj ljudske budućnosti.

Drugi stupanj je u onome što čovjek razvije iz svoga govora. Govor je danas nešto što samo preko zraka dopire vani. Taj govor će u budućnosti biti nešto stvaralačko. Izrečena riječ neće samo zamrijeti u zraku, ona će ostati. Kroz riječ će čovjek postati stvaralac oblika. Tako da će čovjek, već od Jupitra, pomoću misli sam davati oblik. Riječju će davati oblik svojoj okolini za vrijeme Venere. Jer tada će doći to: Za vrijeme Venere, koja će postojati u finoj tvari kao zrak, ako čovjek za vrijeme Venere izgovori zlu riječ, ona će se u zraku stvoriti kao neka ružna biljka. Čovjek će dakle oko sebe imati stvorove svoga vlastitoga govora.

A ono što živi u hodu, u pokretu rukû, razvit će se za vrijeme posljednje metamorfoze Zemlje, za vrijeme Vulkana. Stvaralački govor i stvaralačka osjećanja javljaju se za vrijeme Venere.

Danas kad idemo na posao, obavljamo ga rukama. Ali to ne ostaje. Ja pođem nekud, imam neki posao; razumije se, može biti i nešto kompliciranije; možda sam na kompliciranijem putu, ili tako nešto; ako hoćete, vodi se rat. Vratim se. U svijetu nije ostalo od toga ništa.

Za vrijeme Vulkana sve će ostati. Tada čovjek neće samo ići i hvatati, jer je sve to urezano u biće Vulkana. I sama njegova djela su ostvarena. Tako da u svijetu Vulkana imamo ostvareno, realizirano čovječje djelo.

Vidite koliko je život ove Zemlje moćan urez između prošlosti i budućnosti razvoja svijeta i čovjeka. Sve što je došlo do Zemlje načinila su pokoljenja božanskih duhova. Ono što će slijediti, načinit će čovjek sâm. To je dolazak slobode u čovječje biće u krilu svemira. Čovjek je od bogova postavljen u svijet; dobija

svoj slobodni život, ima svoj hod, govor, i misao od bogova, čak i svoj lik. Ubuđuće, za evoluciju svijeta, unijet će hod, govor i misao sebe samog. A danas je čovjek kod uživanja iz prošlosti u budućnost. Dio prošlosti ima u onom što leži u vlastitoj karmi; a ima i dio budućnosti u onome što će htjeti on sam za budućnost učiniti. Čovjek je u izvjesnom smislu sad u školi između prošlosti i budućnosti.

To je uzrok što se stvari više ne ispunjavaju samo tako, kao što sam jučer opisao. Rekao sam, tih 2160 godina bi moralo zapravo proteći između dvije inkarnacije. Ali čovjek ne uzima iz života na Zemlji sve što bi mogao izvući. Zato se u stvarnosti danas vremena od smrti do novog rođenja za mnoge ljude pokazuju sasvim drukčija: ni za jednog nije uostalom 2160 godina nego mnogo manje.

Ljudi koji su se sasvim predali zemaljskom životu, koji u svom biću imaju nešto kriminalno, u sebi su malo mogućnosti nakupili da izjedre na ocean zvjezdanog života. Oni se vrlo brzo vraćaju na Zemlju pošto su kratko vrijeme proveli između smrti i novog rođenja. Drugi imaju usavršavati ono što su kao nešto duševno i duhovno učinili u zemaljskom životu. Tako da možemo reći: osobito ljudi okrenuti animalnome, oni koji se lako predaju svojim nagonima, svojim strastima, brzo se vraćaju. Oni koji prolaze normalan duhovan razvoj, vraćaju se poslije duljeg vremena. Ali mogu i ljudi koji su iz dublje spoznaje onoga što se događa u sadašnjem vijeku crpili poticaje, primiti impulse i, radi žrtve, jer duboko duhovno vide svijet - vratiti se, čime mogu opet pomagati u razvoju Zemlje. Jer mogu se, ako duh primamo ljubavljju već u životu na Zemlji, mogu se onih tri od šest prolaza, koje sam jučer opisao (kroz biće Marsa, Jupitera i Saturna), obaviti ubrzano, brže.

Tko pun nižih nagona prijeđe kroz dveri smrti, taj najprije zaostaje, ne obavlja kruženja, biva osobito odbijen od predjela planetoida. Kako ljudi danas ulaze u svakakve krugove, tim što se predaju izvjesnim utjecajima svijeta u osobnom životu, u nacionalnom životu itd., o tome ću još govoriti sutra.

Onaj čovjek koji dospije točno do područja planetoida, taj provede danas, može se reći, sedam do osam stotina godina između jednog i drugog života na Zemlji. To je za one ljude koji baš nisu niske nature, ono normalno. Ali kroz dublje upoznavanje i kroz ljubav spram duhovnog svijeta može se svjesno skratiti život između smrti i novog rođenja. Tada se mogu upravo one prirode razmjerno brzo pojaviti opet, koje su

iz ovog života na Zemlji mnogo dobile, da bi gotovo što bolje opet mogle raditi na preobražavanju zemaljske civilizacije i zemaljske kulture.

Morao sam vas u mislima izvesti iz zemaljskog svijeta u svijet zvijezda, u svijet stanovnika zvijezda. Jer htio sam vam pokazati put, na način koji doista odgovara sadašnjosti, put iz svijeta u koji se današnji čovjek uglavnom zapleo, u onaj svijet u koji unutrašnjim spoznavanjem on mora ući. Mora ući ako hoće pravilno doživjeti svoju budućnost.

Ali, danas je čovjek uglavnom daleko od toga da se oslobodi ropstva materijalnom svijetu. Daleko je od tog da već u osjetilnom fizičkom svijetu, koji nas svuda okružuje, traži duh. Danas je već malo kasno da obraćamo pozornost na prepreke koje stoje pred čovjekom našeg doba kada, kao npr. u psihoanalizi (sutra ću to spomenuti), želi prodrijeti bar u *čovječji* duhovni svijet. I za one krugove, koji hoće raditi potpuno u duhu sadašnje znanosti, pružit će se jedan pravilan put, koji prolazi upravo od neposrednog promatranja osjetilno — fizičkog svijeta - ako već u fizičkom osjetilnom svijetu pokušaju naći duh. To se može. I jedan dokaz da se to može dat je u sad izašloj brošuri našeg fiziološko — biološkog instituta u Stuttgartu. Tu je gđa. dr. Kolisko objavila rezultate vrlo lijepog ispitivanja pod naslovom „Fiziološki i fizički dokaz djelatnosti najmanjih entiteta“. Vi znate da homeopatija želi djelovati vrlo razrijeđenom fizičkom tvari. Ako gledamo djelatnost tvari, dolazimo već na ovaj način u duhovno. Uspjelo se doista dokazati da se na ekzaktnom putu može naći kako djeluju najmanji entiteti, najjača razrijeđena.

Gđa Kolisko je upute koje sam davao u tom pravcu izvodila s najvećom savjesnošću dugo vremena i tako nam je uspjelo stvoriti otopine u omjeru 1:1 trilijun.

Otopimo neku stvar potpuno u čaši vode, onda polovinu prospemo pa preostalu polovinu opet stopimo u punoj čaši vode. Dobili smo razrijeđene 1:2. Ako jednu polovinu opet prospemo pa dospemo do cijele čaše, imamo 1:4, itd. U našem biološkom institutu u Stuttgartu uspjeli smo savjesnom, egzaktnom metodom postići točne otopine od 1:1 trilijuna, tzv. više potencije. I u tom radu ćete naći, recimo baš kod antimona (o tom sam i govorio ovih dana u medicinskom predavanju), da rasteenje biljaka, npr. rast pšeničnog sjemena najjače usporimo pri 21. potenciji, a pri 29. i 30. potenciji najjače ubrzamo. Tako da, kad smo u jednoj tekućini nekakvu supstanciju razrijedili u

visokoj potenciji (kao što rekoš stvorili smo potencije koje odgovaraju otopini 1:1 trilijun), tada vidimo da niske potencije, razrijeđenja, daju sjemenu drukčije rasteenje nego najjače potencije; upravo ove najjače daju biljci najbrži rast, tj. potiču najviše živomu silu. Na taj način je dakle uspješno rastvoriti ono čisto gradivno; tako da u čistoj tvari dođe na vidjelo pravi duh. Jer ako ne cijepate tvar u atome kao atomist, nego je potičete na djelatnost u svojim funkcijama, snagama, pokazujete dobru volju da tvar takoreći sami prožmete da biste prekoračili u duh.

Sad možete zamisliti što to znači za egzaktno shvaćanje o lijekovima, u njihovom djelovanju na ljudski organizam; jer djelovanje se vidi. Načini se razređenje, čuva se u bočici u laboratoriju, pusti se da tu, pri toj potenciji, klija sjeme pšenice; da pri idućoj potenciji klija sjeme pšenice itd., itd. Onda se ima i to. Svakako, pri tom egzaktnom istraživanju bile su cijele sobe pune pšeničnih klica na kojima se pokazalo kako razna razređenja utječu na zemlju iz koje niče pšenično sjeme. To je, vidite, ono što se iz današnje znanosti mora činiti da bi se materijalno znanje dovelo u duhovno. Kao što znate, uvijek je postojala izvjesna svađa između homeopatije i alopaije; prepirka o djelatnosti najmanjih entiteta u velikim razređenjima. Opređeljenje je do sada bilo zapravo više stvar nekog vjerovanja. Jedan se izjasnio za ovo, drugi za ono. Ovdje se ne radi o tom da stupimo u partiju za homeopatiju, nego da utvrdimo egzaktnu, znanstvenu činjenicu. U budućnosti će se, razumije se, znati gdje supstancije treba primjenjivati neposredno alopatski, da bi pravilno djelovale na čovjeka, osobito na eterično tijelo, koje predstavlja živome sile, a gdje ih treba razrijediti. Dakle, u budućnosti će se točno moći odrediti granice: tu mora ići alopatski, to moraš činiti homeopatski. Jer kao što inače činimo znanstvene pokuse sa svom egzaktnošću, tako je u toj brošuri gđa. dr. Kolisko „Fiziološki i fizikalni dokaz djelatnosti najmanjih entiteta“ dat dokaz kako najmanje količine djeluju. To što je dosad moglo biti samo vjerovanje, podignuto je na tom važnom polju do znanosti. Ali pokazuje se još nešto.

Pogledajte u tom radu egzaktno izrađene krive linije, koje pokazuju kako se snage rasta dižu i opadaju. Pogledajte kako se krive moraju crtati za mala razređenja, a kako za velika razređenja; pogledajte kako za izvjesna razređenja dobijate minimum, a kod većih razređenja maksimum rašćenja. Onda se opet vraća na minimum, pa na maksimum itd. Tako da u tim izvanredno savjesno nacrtanim linijama dobijate neposredni pogled u jedan u tvari sve nazočan ritam; ritam koji u tvari već

svuda objavljuje duh. Kod čovjeka prelazimo od sustava izmjene tvari u ritmički sustav. Ali i u prirodi možemo naći na sasvim egzaktni, naučni način jedan ritmički sustav.

Tu vidite to što se odnosi na poznavanje prirode baš u ovom radu, koji bi doista, mislim, mogao biti važan i u medicinskom pitanju homeopatije i alopatrije. U budućnosti, kada se ti rezultati budu pravilno cijenili, neće se prirodni zakoni tražiti samo na atomističkom putu mjerenja veličine i težine, nego će se znati kako se u svojoj tvari pokazuje već nekakav *ritam*. Znat će se dakle kako se u ritam prirode preslikava ritam svemira.

Na ovo sam htio samo obratiti pozornost, kao na jedan put kojim se može poći od sasvim egzaktna nauke. Sutra ću dalje pokazivati kako npr. u psihoanalizi i u sličnome postoji kao neka vrsta teorije averzije da se doista pođe ovim putovima koji vode od fizičkog, prirodnog u duhovno.

Ali, ako čovječanstvo hoće u civilizaciji naviše, a ne naniže, mora poći doista *duhovnim* putovima.

USELJAVANJE ČOVJEKA U EPOHU SLOBODE

Iz jučerašnjeg opisa razvoja svijeta u svezi s razvojem čovjeka vidjeli ste sigurno da u sadašnje doba razvoja svijeta dolazi čovječanstvo postupno do slobode. Kada pogledamo u prošlost razvoja svijeta, vidimo kako je čovjek u odnosu na uspravno hodanje, govor i mišljenje bio pripreman od božanskih duhovnih bića, koja stoje iznad njega. Vidimo da između smrti i novog rođenja čovjek biva uvijek nanovo vođen u zajednicu tih bića. To je zato da bi ono što su ta bića radila, djelovala, jer je za vrijeme zemaljskog života još nesvjesno.

Samo bih spomenuo da sam upravo opisao kako čovjek biva vođen kroz snage Sunca, Mjeseca i u sunčanom području kroz Mars, Jupiter i Saturn u svijetu zvijezda, tj. u ono što duhovno odgovara svijetu zvijezda. To bih dopunio ovim: Kada poslije područja planetoida i Saturnovih impulsa čovjek polazi natrag, dolazi u društvo sa zasad najvišim božanskim duhovnim bićima gornjih hijerarhija: s tronima kerubinima i serafinima. To su duhovna bića koja u svojim impulsima nose istodobno duh i život prirode, koja istodobno prožimaju, produhovljuju prirodne zakone. Ona žele dovesti i moralni život cijelog svemira u vječni sklad s prirodnim zakonima. Ta se bića, istina, nikad ne

objavljaju ni u čemu fizičkom, ali u duhovnom svijetu ona imaju golemu moć koja se na zemlji jedva može pretpostaviti. Preko njih biva moguće da se neprestano moralni zakoni harmoniziraju s prirodnim zakonima. Tako biva i čovjeku moguće da u izvanzemaljskom životu impulse prošlosti uvijek oživljava, te da u smislu tih impulsa radi.

Ali mi živimo, eto, u sadašnjoj epohi razvoja svijeta i čovječanstva, usred zadatka da sve to što je u prošlosti bilo manje više neslobodno, što je u čovjeku stvarala jedna viša promisao, da to unesemo u slobodu čovjeka.

Kad bacimo pogled preko cijele evolucije svijeta i čovjeka, nalazimo u jednom određenom trenutku kao neki čvor preko kojeg je čovječanstvo moralo prijeći od prošlog određenja svoga bića, od prošlog isključivog vodstva božanskih uspona u spoznaji tih duhovnih bića i time do izvojevanja slobode.

Taj trenutak koji predstavlja takoreći veliku krizu za cijelu evoluciju čovječanstva na Zemlji, otprilike je 333. godine poslije misterija na Golgoti. Sve te stvari su približne; jer ni računanje vremena nije točno.

Kad pogledamo taj kritični trenutak u razvoju svijeta i čovjeka, možemo ga otprilike na sljedeći način okarakterizirati. Možemo reći: Da je razvoj na Zemlji išao i dalje kao prije, da su ljudi ostali pod utjecajem onih božanskih duhovnih moći koje su vodile čovječanstvo dotada, čovječanstvo bi (jer to bješe namjera tih duhovnih bića) bilo dovedeno do slobode. A što bi to značilo? Značilo bi da se poremeti baš u taj trenutak ravnoteža između dva dijela ljudskog astralnog tijela.

Zamislite samo vezu između fizičkog i eteričnog tijela; još ih neću nacrtati. Nacrtat ću samo astralno tijelo. To astralno tijelo bilo je prije godine 333. uglavnom ovakvo. Veći, aktivniji dio bio je u gornjem dijelu čovjeka, manje aktivni dio u donjem dijelu. Između obaju je srednji čovjek. Zato što je gornji dio astralnog tijela bio moćniji u ta stara doba, imala su viša božanska duhovna bića svoj veliki utjecaj na čovjeka. Ali u planu cijele evolucije čovječanstva bio je ovakav razvoj: ako je ovo npr. stanje astralnog tijela, recimo godine 3000. prije Krista, onda je ovo stanje godine 1000. prije Krista, tj. donji dio astralnog tijela bivao je sve veći, gornji sve manji. A u toj 333. postade gornji dio astralnog tijela jednak donjem. To je bila kriza godine 333. poslije Krista. Od onda opada neprestano gornji dio astralnog tijela. U tome se sastoji njegov razvoj.

Dakle, mi ne možemo pratiti evoluciju čovječanstva u svojoj istinitosti ako ne umijemo ući u promjene čovječjeg astralnog tijela. Kada čovjeku astralno tijelo ne bi postajalo manje u gornjem dijelu, „ja“ ne bi moglo dobiti dosta jak utjecaj. Čovjek ne bi nikada postao slobodan. Dakle astralno tijelo se smanjuje da bi se izazvala sloboda. Rekao sam već, stvari nisu takve da bismo mogli pitati: Zašto bogovi nisu sve učinili tako da se to ljudima dopada. Bogovi su morali svemir učiniti tako da bi u sebi bio moguć. I tako počiva mnogo što, što se čovjeku najviše dopada na nečemu što mu se ne dopada ako to sebi objasni. To smanjivanje astralnog tijela u svezi je s nečim drugim. Jer od veličine astralnog tijela u gornjem čovjeku, ne od cijeloga, zavisi jačina kojom čovjek može vladati iz svoga „ja“ i iz astralnog tijela svojim fizičkim i eteričnim tijelom. Zbog toga je doista prijetilo čovječanstvu da smanjivanje astralnog tijela oslabi zdravlje cijelog čovječanstva. Ta ono pretpostavljamo evoluciju čovječanstva samo kad znamo da se sloboda morala iskupiti jednom općom bolešću, razumije se, ne npr. u obliku kolere ili tifusa, nego općem oboljenju ljudi po cijeloj Zemlji. Sloboda se ne može iskupiti drukčije no takvim oboljenjem cijelog čovječanstva.

Da su snage išle dalje kao prije godine 333., ljudi bi na Zemlji bivali sve slabiji. Bivali bi sve nemoćniji. I kraj Zemlje došao bi tim što bi se čovječanstvo potpuno raspalo.

Ali tad se dogodilo ono što bih opisao ovako: Onaj zbor duhovnih bića, za koji sam rekao daje na Suncu, odlučio se da pošalje na Zemlju svoga poslanika Krista, da i on prođe kroz rođenje i smrt. Jer božanska duhovna bića nad čovjekom ne poznaju smrt nego samo metamorfoze. Ona se preobražavaju iz jednog oblika u drugi. I čovjek se preobražava, ali ne napušta svoje fizičko i eterično tijelo, i zato je za njega rođenje i smrt često radikalnije nego za viša bića hijerarhija. Dakle, misterij na Golgoti nije samo stvar čovječanstva, nego i stvar bogova. Bogovi Sunca se posavjetovahu što da rade, da bi otklonili opasnost od smanjivanja i slabljenja astralnog tijela.

I tako bi Krist poslan na Zemlju, i on prođe kroz rođenje i smrt; razumije se, ne kao ljudsko, nego kao božansko biće. I posljedica je bila ta što udoše snage zdravlja tamo gdje bješe opasna bolest. Tako, Krist postade svemirski i zemaljski, veliki ozdravitelj čovječanstva. To znači: njegove snage udoše u ono što se u čovjeka moralo liječiti, tako daje čovjek, onim što je s jedne strane naginjalo raspadanju, ali s druge strane bješe

vječno Kristom, mogao nastaviti svoj put u slobodu. Zato bješe u razvoju svijeta unaprijed zbrinuto da 333. godine prije velike krize dođe misterij Golgote.

Zemaljski razvoj čovječanstva mogao se izvesti samo tako, što se u godini 333. pojavila opasnost raspadanja, općeg oboljevanja na Zemlji.

Preko misterija na Golgoti došao je veliki lijek. Tako da se preko Krista može izliječiti sve čega čovjek nije ni svjestan, nego što u dubini čovjeka ide u budućnosti u propast. Takav položaj ima misterij na Golgoti u razvoju Zemlje i čovjeka.

Sve do četvrtog stoljeća poslije Krista bilo je ljudi koji su u sebi imali duhovni život onog doba i koji su znali sve ovo što sam obrazložio. U najstarije doba prije misterija na Golgoti postojali su oni stari misteriji, gdje se učenicima i o prošlosti čovječanstva na Zemlji i o Kristu koji dolazi - o budućnosti čovječanstva.

U moćnim slikama otkrivao se učenicima misterij veza čovjeka na Zemlji s duhovnim bićem viših svjetova. A za vrijeme Golgotskog misterija bješe još uvijek razbacano ljudi u prednjoj Aziji, Africi, u južnoj Europi, pod imenom gnostika, koji su nešto znali o razvoju svijeta i čovjeka i o važnosti Golgote. Ali ti su ljudi bili puni neke brige. Znali su da će doći do krize. Znali su da u budućnosti ljudi neće razumjeti dublje osnove razvoja.

Tako možemo vidjeti u nekih ljudi prvih Kršćanskih stoljeća neku brigu; ne radi zemaljskih stvari nego radi evolucije cijelog svijeta: Hoće li čovječanstvo doista biti zrelo da u sebe primi ono stoje došlo misterijem Golgote? To je bilo veliko pitanje nasljednika starih posvećenih u prva četiri stoljeća poslije Golgote.

I, iz kruga takvih ljudi, koji bjehu posvećeni u kršćanstvo, izišao je veličanstven spjev, u prva četiri stoljeća poslije Krista. Tu se čovječanstvu najprije ukazao Kristov dolazak na Zemlju; zatim u uzbudljivim oblicima, sasvim dramatično - ali spjev je bio zapravo ep - opisani su u moćnim slikama ljudi najbliže budućnosti, koji svojim razumijevanjem neće više dostaviti do onoga što bi morali razumjeti radi spasa čovječanstva. I pošto se u moćnim slikama pojavila baš ona odluka zbora bogova koju sam ranije spomenuo, pošto se u tom epu snažno opisao silazak Krista u čovjeka Isusa iz Nazareta, opisivalo se u trećem dijelu kako u jednoj novoj, budućoj metamorfozi razvoja čovječanstva treba da iskrsne biće Demetre i Izide. Opisalo se kako će se u

jednom naročito moćno predloženom ljudskom licu štovati biće Demetre i Iziđe. To bješe predstavljeno kao neki budući zavjet čovječanstva.

Ti, rekao bih, svećenici-pjesnici iz prva četiri kršćanska stoljeća, bar onaj najveći među njima, opisali su kako će na dalji razvoj Zemlje utjecati neka vrsta službe koju će vršiti svi koji budu ulazili u nauku, u duhovni život. Neka vrsta svete žrtve za sve koji uopće ulaze u naučni i duhovni život.

Zatim se u tom epu opisuje jedan mlad čovjek, koji treba da se snađe u shvaćanju cijelog tog razvoja čovječanstva: kako on u svojim mlađim godinama razvija nešto što bismo mi danas nazvali kultom Bogorodice, kao prijelaz od njegovih mlađih do njegovih starijih godina. Ta kulturna radnja, koja zapravo mora doći kod svakog čovjeka na putu nauke i mudrosti, da bi čovječanstvo našlo vezu s onim što preko Golgotskog misterija silazi u čovječanstvo; ta sveta žrtva predstavljala se u živim bojama. Nastao je snažan, na bojama bogat spjev u prva četiri kršćanska stoljeća. A uz one što življahu manje - više u atmosferi tog spjeva, bješe i svećenika slikara. Ti predstavljahu na jednostavan, popularan način slikanja, ali ipak snažno srdačno u slikama te scene.

Taj spjev je postojao. Taj spjev je sa svime stoje pozitivno poteklo od gnoze, uništila kasnije crkva. Sjetimo se da su se samo onim što se zove slučaj čak i kasnije spasili spisi Skotusa Erigene i neće nam izgledati apsurdno kad se mora reći da je kasnije crkva prosto istrijebila najveću pjesmu Novoga zavjeta. Tako u idućim stoljećima nije ostalo ništa. Ali pjesma je postojala. Nju se uništilo zajedno s onim slikama koje bjehu uz nju. A sva ona tuga onih ljudi bješe utkana u taj spjev. U spjevu je prevladao ozbiljan, elegičan ton.

Možemo reći da je mogućnost za razmišljanje o tome postojala sve do početka 5. stoljeća kod većeg broja ljudi, koji ne bjehu prišli augustinskom pravcu. Ali kao što je nekad bilo, nije se moglo više održati.

Život ljudi na jugu Europe bješe već suviše sitan; više se to nije moglo shvatiti. I tako se u dogme kristaliziralo, skamenilo ono stoje ostalo. Pa i dogme su ostale, sačuvale se samo zato što su održavane u jeziku koji je postajao sve mrtviji - u latinskom jeziku. A i samo prenošenje latinskog jezika u srednjem vijeku, kod onih koji su težili mudrosti, bješe samo zato tu da bi se skamenilo ono što bješe nekad živo razumijevanje. Tako se skamenilo u dogme naposljetku sve što se znalo o Sv. Trojici, o

Kristovu postanku čovjekom, o postojanju Duha Svetoga, o velikom ozdravljenju itd. Ni riječi se više nisu vezivale za pravi smisao. Tako se postupno osušilo i ono što bješe takoreći, fosforescencija onog izgubljenog spjeva.

A tada dođoše, više s istoka, mladi sjeverni narodi. Oni primiše Kristov impuls već u obliku koji se smrzavao.

Moramo pretpostaviti sebi te mlade narode i taj napola smrznuti Kristov impuls. Ti narodi nisu imali snage da odmah ožive to što su dobili. Ali oni su zvani da zato u punoj slobodi, neposrednom duhovnom spoznajom, nađu cijelu tajnu golgotske činjenice. Jer i činjenica daje poslije godine 333. skamenjeno Kršćanstvo krenulo iz Italije na sjever i da su sa sjevera došli mladi narodi čiji su nasljednici svuda u Rumunjskoj, Švedskoj, Norveškoj, u Srednjoj Europi, u Engleskoj, i to je naposljetku služilo tome da se Kristov impuls primi u punoj slobodi.

To je zadatak onih naroda kojima se danas, na prvom mjestu, mora govoriti o antropozofiji. Da prime cijelo biće Isusa Krista, da razumiju kako bi se bez Kristova impulsa čovječanstvo u solnom procesu moralo skameniti. - Ovim riječima možemo govoriti, jer ljekovitost Kristova impulsa dopire i u fizičko, sve do u fizičko liječenje čovječanstva. I Krist je postao veliki fosforus, duhovni fosforus, koji radi protiv toga taloženja soli. Christus verus phosphorus - to bjehu jedne od riječi koje su se u prva tri stoljeća svuda govorile. To je i jedan motiv u spomenutom spjevu.

Tako moramo stati između prošlosti i budućnosti, da bismo vidjeli sadašnjost. Razumije se, ovo što sam vam govorio o izgubljenom spjevu, neću više nametati kao dogmu. Daleko sam od toga. Ali metoda kojom se ispituje duhovni razvoj čovječanstva vodi i do takvih činjenica istom sigurnošću - kojom se danas nalaze stvari u prirodnoj znanosti, a s mnogo većom sigurnošću nego što su znanstvene hipoteze.

Poezija o kojoj sam govorio nije više postojala poslije 4. stoljeća ali u nekim krugovima bješe usmenih vijesti, od pojedinca do pojedinca. Samo što se javno nije o tome smjelo govoriti. Ali netko tko je o tom još nešto slutio, bio je učitelj Dantea. I možemo reći: u tom smislu je postala i Danteova „Komedija“.

Ja, razumije se, znam što se sve može reći protiv takvog opisivanja povijesti. Mogao bih sam sebi staviti zamjerke. Ali, ma koliko da je savjesna i dokumentirana povijest, što koristi?

Čovječanstvo će ipak morati priznati da to nije prava povijest, jer nema onih dokumenata koje je čovječanstvo uklonilo. Zato možemo upoznati pravu povijest, kao i pravu prirodu i astronomiju, samo duhovnim istraživanjem. Zato čovječanstvo mora steći hrabrost da tako, kao što smo govorili posljednjih dana, ne govori samo o zvjezdanom svijetu, nego i o povijesti; da doda ono što u povijesti nedostaje, jer je interes nekih krugova bio da te stvari uništi. U ljudskim dušama žive i dalje ti uklonjeni impulsi. U onome što ljudi kasnijih vremena mogu vidjeti, žive ti, danas ne više pisani, jer su uklonjeni, nekada živi impulsi. Dakle neće biti potrebno samo to da u budućnosti čovječanstvo promjeni mnoge pojmove, nego da promjeni i dublja shvaćanja istine.

Jer u osnovi rečeno: Krista moramo opet naći. On mora opet doći. A da bi došao mora u ovom stoljeću biti tu čovječanstvo koje će razumijeti kako će se i u čemu pokazati. Inače će pod izvjesnim uvjetima doći do najstrašnijih, najuzbudljivijih pokreta, koji će u duboko podsvjesnim predjelima ljudskog bića slutiti nešto o dolasku Krista, tj. Kristovog duha, ali će to u čovječanstvu širiti na jedan izvanjski, trivijalan način, pun strave. Jasnost u razvoju čovječanstva najbliže budućnosti može jedino doći ako se povećava krug onih koji dobrom voljom budu ulazili u način kako se duhom može naći ono što čovječanstvu upravo treba, da formira svoju blisku budućnost. Inače, upadamo sve dublje u nešto što se nikad neće približiti duhu; ne toliko što se tiče ideja, nego što se tiče načina shvaćanja.

Danas imamo, naime, u pojmovima, u idejama, mnogo kao nekog nastojanja, težnje prema pravoj spoznaji. Ali, nešto ljudima smeta da te stvari, koje dolaze i u prirodnim znanostima, pravilno gledaju. Oni su pred tim stvarima kao u mraku. Vidite, tako nalazite danas u medicini ljude koji u kasnijim godinama dođu do kojekakvih nervoza, sve do fizičke konstitucije - do pravih bolesti. Današnja medicina vidi kako je nemoćna da to obuhvati, da stvori patologiju sve do terapije. Ja sam bio neposredan suvremenik izvrsnog bečkog liječnika, internista Breuera, kada je on stajao pred takvim slučajem koji nije više ni patološki mogao ocijeniti.

Onda je pristupio hipnozi. Hipnozom je otkrio daje ta osoba preživjela neki strašni šok, neki doživljaj u ranije doba. Taj doživljaj je sišao u podsvijest, u nesvijest, tu je formirao „skrivenu“ provinciju duše. Ali iako o tom čovjek ne zna, ipak to postoji u životu, i može čak izazvati bolesti.

Došlo se na to: ako čovjeka podsjetimo na taj doživljaj, ako ga dignemo u svijest, čovjek se može izliječiti.

Takvih slučajeva će se nalaziti sve više. Ali ako se bude htjelo razumjeti zašto čovječanstvo napadaju te bolesti (a bit će ih sve više), morat će se znati da iz duhovne spoznaje, zbog smanjenja gornjeg dijela astralnog tijela, a povećanja donjeg dijela postoji tendencija za nagomilavanje takvih nesvjesnih provincija duše. Da bi se takve stvari razumjele, morat će se popeti od duševne spoznaje do povijesne duhovne spoznaje, do svemirske duhovne spoznaje. Brenerje bio dublja priroda, ja sam ga vrlo dobro poznao, i pošto je osjetio da se s današnjim znanjem tu dalje ne može, prekinuo je takoreći nit istraživanja. Drugi su tu nit zatim prihvatili, prije svega Freud i njegovi sljedbenici, i tako je postala današnja psihoanaliza, koja svuda funkcionira. Ona se osniva na nečem istinitom. Jer pojave postoje. Ono što se fizički izražava, ljudi su primorani da traže i u duševnom. Misao je točna. Ali ljudi nemaju znanost koja bi to obuhvatila. Jer to bi bila tek duhovna znanost.

I tako se javlja ta psihoanaliza koja počiva na prirodnom defektu gornjeg astralnog tijela; javlja se među ljudima koji su prije svega diletanti u istraživanju duše; ali su diletanti i u istraživanju tijela, jer oni u tijelu ne umiju naći duh. Tako se sastaju dva diletantizma, koja su doista među sobom ravna, jer ti ljudi znaju o pravom životu duše i duha doista tako malo kao i o fizičkom i eteričnom tijelu. Te dvije veličine dolaze zajedno i, kad dvije ravne veličine djeluju uzajamno, množe se: $a \times a = a^2$; $d \times d = d^2$; diletantizam \times diletantizam = diletantizam na kvadrat. Doista, nešto što počiva na točnim temeljima, postaje zbog nemoći istraživača sadašnjosti diletantizam. Ali u tako nečem vidi se težnja ka pravome. Ne smijemo psihoanalizu predstaviti opet kao nešto vražje, nego kao nešto što pokazuje da naše doba hoće nešto što ne može. Zato će psihoanaliza doći u prave vode kada bude uvirala u duhovno istraživanje. Inače uvire onamo gdje ju je odveo švicarski liječnik Jung svojom čudnom, kurioznom logikom.

U djelu ovakvog čovjeka možete npr. čitati: Neki čovjek je, reklo bi se, povijesnim, skrivenim duševnim provincijama primoran da prizna Boga. Psihijatar onda kaže: Bog svakako ne postoji (on je, razumije se, ateist), ali mu psihoanaliza kaže da mora priznati Boga. To znači: moraš živjeti od neistine, jer od istine ne možeš živjeti. - Danas se te stvari ne uzimaju dosta ozbiljno; ali one se moraju uzeti sasvim ozbiljno.

I tako se javljaju svuda čežnje, da ljudi i ne znaju, podsvjesne čežnje. Pojedinci koji su čuli druge moje nizove predavanja, druge cikluse, mogu znati da sam s duhovnog stajališta često obraćao pozornost na ono kad se kaže: Svjetlost, npr. koja dolazi sa Sunca, odlazi beskrajno u beskrajni svemirski prostor. Još se doda znak za beskrajno, pa se kaže da ide u beskrajnost prostora, da opada u intenzitetu s kvadratom udaljenosti.

Tim ljudima ja sam češće kazao da duhovno gledanje kazuje drugo: Nije točna misao da svjetlost koja odnekud polazi ide uvijek dalje. Nego, kao kad napeta struna, kad je povučemo treperi samo do izvjesne točke na drugom kraju, pa se to vraća, tako i svjetlost ode do neke točke, pa se vraća uvijek natrag. Ona nije samo ekspanzivna, nego elastična, ritmična. Tako da Sunce ne samo zrači, nego svjetlost uvijek i prima natrag. To spominjem jer dolazi u svezi s višom svemirskom spoznajom svijeta s pravom duhovnom znanošću.

Sad javljaju novine daje Oliver Lodge držao znamenito predavanje o svjetlosti. Izlagao je kako se zraka svjetlosti vraća kada dođe na granicu gdje prestaje tvar. To izgleda, u pogledu na istinu, diletantski.

Ne mislite da ja govorimo znanosti bez poštovanja. Ja znanost potpuno priznajem, ali u pogledu na istinu, te stvari su diletantske. Ali one pokazuju kako mišljenje čovjeka vodi s njegovim apstraktnim pojavama o širenju svjetlosti i o elektronima, nekako u područje gdje je ono pravo. O tome se jedino i radi: doći do pravoga, unijeti u ideje koje se svuda javljaju, a s kojima se i ne zna što otpočeti, onaj impuls koji uznosi suvremno istraživanje do duhovnih područja.

Zlo je u izvjesnim okultnim krugovima, gdje čovjeka uče svakakvim okultnim učenjima, ali ga ne vode do izvora odakle te znanosti potječu. Čovjeku daju samo slike, ne ono od čega su te slike uzete. Tako se čovjekova duša opsjedne slikama, umjesto da dobije osjećaj, da se tek preko tih slika upoznaje svemir.

Vidite, zato sam poslije moje „Teozofije“ dao „Tajnu nauku“. Tu je ono što je u „Teozofiji“ opisano u slikama, izneseno u stvarnost zvjezdanog svijeta, u evoluciju Saturna, Sunca, Mjeseca itd. Te dvije knjige se upotpunjuju.

Ali, ako na nekom području dajemo čovjeku samo slike, te slike ga opsjednu.

To rade ljudi koji u okultizmu zloupotrebljavaju svoje učenike, koje dovoljno ne posjeduju. Tako ih dovode u ono što se zove

okultno ropstvo. Čovjek je u tom okultnom ropstvu obuzet slikama, od kojih se više ne može osloboditi. On je u zatvoru od slika. To je nešto što se mnogo u okultizmu zloupotrebljavalo i još danas zloupotrebljava. Ali ima i duhovnih bića koja tako zloupotrebljavaju ljude ili, štoviše, samo dijelove ljudi. To je ista duševna pojava. To su duhovna bića koja se u prirodi oslobađaju kad prirodu ne shvaćamo duhovno, kad prirodu gledamo samo tako da atomističke procese smatramo za prirodne. Odričemo se duha u prirodi. Onda se bude u prirodi upravo bića protivna čovjeku, tzv. ahrimanska bića. Ona opkole čovjeka svakakvim slikama, tako da i ta ahrimanska bića mogu čovjeka zarobiti.

I veliki dio onog što se danas naziva znanstveni pogled na svijet - ne činjenice znanosti te su dobre - ti znanstveni pogledi nisu ništa drugo do slike koje vode čovječanstvo u opasno ropstvo. Takva opasnost okultnog robovanja postoji kada čovjek sve svodi na atomističke i molekularne slike. U takvom okultnom ropstvu čovjek je opsjednut tim slikama, tako da ne vidi u slobodne duhovne zvjezdane slike. Jer se slika atoma postavila kao neki duševni zidovi, duhovni zidovi, sobe nekog zatvora u kome se duhovno nalazimo.

Ta nam slika može pokazati u svijetu duhovne znanosti i neko točno nastojanje sadašnjosti. Jer činjenice prirodne znanosti su svuda plodne i uvode u daljine duha, ako im ne priazimo s predrasudom okultnog robovanja u kome se u osnovi danas znanost nalazi. To su stvari koje moramo duboko proživjeti ako hoćemo da pravilno stojimo u sadašnjosti razvoja Zemlje i čovječanstva, u skladu s prošlošću i budućnošću Zemlje, i čovječanstva. A to je i ono što nam, takoreći, kliče uvijek kad je pred nama bilo gdje neka težnja; ali sada, doista, gledana duhom i dušom.

Popnemo li se na ta brda, gdje su spomenici druida, i nađemo li onu duhovnu težnju pradavnog doba, može nam to biti kao opomena. Oni stari, u težnji ka duhu, u iščekivaju Krista naći će ispunjenje svoje kad mi opet budemo imali duhovnu spoznaju u duhovnom gledanju, u kome ćemo opet na svoj način gledati Krista. Krista koji opet mora doći, jer ga opet čovječanstvo mora prepoznati u obliku duha, kao stoje prošao jedanput u obliku tijela kroz Golgotski misterij.

To se živo osjeća upravo ovdje, na ovom mjestu, gdje su se održali tako divni stari spomenici.